

Heb ik (n)iets gemist ?

Actief luisteren is een kunst, hoe kan ik kinderen leren onderling actief naar elkaar te luisteren ?

Naam student: Petra Soethout-Steenbergen

Eindrapportage over het praktijkonderzoek in het kader van de leerroute
Master SEN Gedragsspecialist
Module GS10 Leer-en onderzoekslijn: Meesterstuk en Afstuderen

Lesplaats: Tilburg
Studentnummer: 1374332

Begeleid door: Louise Corvers

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg, Tilburg
2011-2012

Voorwoord

In dit onderzoek is aandacht voor het actief luisteren¹ van kinderen naar elkaar. Het onderzoek is gericht op de beleving van het gehoord worden door klasgenoten. Een ander aspect van actief luisteren, het opnemen en verwerken van informatie, is niet in dit onderzoek opgenomen. Wel zijn er constateringën gedaan, hieruit zijn echter geen conclusies getrokken. Een actieve luisterhouding speelt bij beide aspecten een essentiële rol. Als leerkracht heb ik ervaren dat luisteren een vaardigheid is welke kan worden aangeleerd en kan worden verbeterd.

Gehoord worden bepaalt het verschil tussen je geaccepteerd of geïsoleerd voelen

Nichols, 2003

Het is niet moeilijk in te denken hoe kwetsend het kan zijn om het gevoel te hebben om niet gehoord te worden door anderen. Vaak wordt het luisteren naar anderen nog als een vanzelfsprekend beschouwd. In dit onderzoek wordt uitgelegd hoe belangrijk actief luisteren naar een ander is en op welke wijze dit kan worden gerealiseerd. Echt luisteren naar een ander vereist een actieve luisterhouding. De literatuur is voor mij een bron van inspiratie geweest en er was vaak sprake van eyeopeners. Door stil te staan bij de ontwikkelingen die de kinderen doormaken bij het aanleren van luistervaardigheden en door zelf bewust te zijn van een actieve luisterhouding heeft dit geleid tot waardevolle inzichten. De oplossingsgerichte benadering 'werken aan wat werkt' is een gedachtegoed dat prima aansluit bij het proces van het actief luisteren.

Dit onderzoek is verdeeld in zeven hoofdstukken. In hoofdstuk 1 wordt de aanleiding en probleemstelling van het onderzoek en de daaruit voortkomende onderzoeksvraag beschreven. Hoofdstuk 2 is gewijd aan de theoretische onderbouwing waarbij er een brug is gelegd naar de praktijksituatie. De opzet van het onderzoek is in hoofdstuk 3 beschreven. Uitvoering en resultaten worden weergegeven in hoofdstuk 4, waarna de conclusies volgen in hoofdstuk 5. In hoofdstuk 6 komt de evaluatie van het praktijkonderzoek aan de orde. Tenslotte wordt in hoofdstuk 7 het thema inclusie behandeld.

Ik hoop dat u dit praktijkonderzoek met veel genoegen zult lezen.

Petra Soethout-Steenbergen

¹ Actieve luisterhouding: wil zeggen dat er sprake is van luisteren en reageren op een gestructureerde manier. De aandacht wordt hierbij gelegd op de spreker. Het uitschakelen van het eigen referentiekader en de daarbij horende oordelen is hier bij van belang net als het observeren van het gedrag en de lichaamstaal (Nichols, 2003)

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling	6
1.1 Onderwerp van het meesterstuk	6
1.2 Doelstelling in het onderzoek	6
1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen	6
1.4 Huidige situatie	7
1.5 Gewenste situatie	8
1.6 Wat is er al bekend of eerder onderzocht over dit onderwerp ?	9
Hoofdstuk 2 Verkenning van de theorie en van de praktijk	10
2.1 Theoretische verkenning	10
2.1.1 Wat wordt er verstaan onder actief luisteren	10
2.1.2 De voordelen van actief luisteren	11
2.2 Praktijk verkenning	11
2.2.1 Actief luisteren in combinatie met de sociaal-emotionele ontwikkeling	12
2.2.2 De interventies die ingezet worden om kinderen te laten ervaren dat naar elkaar luisteren belangrijk is	12
2.4 Concretisering	14
Hoofdstuk 3 Plan van aanpak	15
3.1 Analyse van de praktijksituatie	15
3.2 De onderzoeksgroep	15
3.3 De onderzoeksmethode	15
3.4 De onderzoeksinstrumenten	16
3.5 Schematische weergave van het onderzoek en/ of tijdspad	19
3.6 Betrouwbaarheid, validiteit en triangulatie	19
3.6.1 Betrouwbaarheid	19
3.6.2 Validiteit	20
3.6.3 Triangulatie	20
3.7 Ethische aspecten	20
Hoofdstuk 4 Data-analyse en resultaten	21
4.1 Beschrijving van de kwantitatieve gegevens	21
4.1.1 De Sociale Competentie ObservatieLijst (SCOL)	21
4.1.2 De Klimaatschaal	23
4.1.3 Het sociogram	24

4.2 Beschrijving van de kwalitatieve gegevens.	26
4.2.1 De leerlingenvragenlijst.....	26
4.2.2 De vragenlijst voor de ouders:.....	27
4.3 Interventies gericht op het aanleren van luistervaardigheden	28
4.3.1 Inzetten van Kids'Skills	28
4.3.2 Oplossingsgerichte gespreksvoering met de kinderen.....	29
4.3.3 Gebruik maken van metacommunicaties tijdens de oplossingsgerichte gesprekken met de kinderen uit de onderzoeksgroep.....	29
4.3.4 De methode gebonden (luister) lessen en het inzetten van spelactiviteiten.	29
4.4.5 Beschrijving van de observatie	31
Hoofdstuk 5, conclusies uit het praktijkonderzoek	32
5.1 Conclusies uit het praktijkonderzoek	32
5.1.1 Deelvraag: wat wordt er volgens de literatuur verstaan onder actief luisteren?	32
5.1.2 Deelvraag: hoe bevorder ik het actief luisteren in mijn groep?.....	32
5.1.3 Deelvraag: welke positieve ontwikkelingen zouden er volgens de literatuur kunnen ontstaan als er actief naar elkaar wordt geluisterd?	33
5.1.4. Deelvraag: Hoe denken de kinderen van de onderzoeksgroep over 'hoe er naar hen wordt geluisterd' door de klasgenoten en de leerkracht ?	33
5.1.5 Deelvraag: welke interventies kan ik tijdens het onderzoek inzetten ?.....	37
5.1.6 Deelvraag: welke bijdrage levert de methode Kids'Skills aan het verbeteren van een actieve luistervaardigheid bij deze kinderen?	37
5.2 Antwoord op de centrale onderzoeksvraag:	38
5.3 De verwachtingen.....	39
5.4 De aanbevelingen	39
Hoofdstuk 6, Evaluatie en Reflectie op het onderzoek	41
6.1 Het meesterstuk als product.....	41
6.2 Het meesterstuk als proces	41
6.3 Beschrijving van de professionele ontwikkeling.....	42
Faseverloop van de reflectiecyclus van Korthagen	42
Hoofdstuk 7. Inclusief onderwijs	45
7.1 Wat betekent inclusie op school.....	45
7.2 Inclusie en de overheid	46
7.3 Integreren in de samenleving	46

7.4 Profiteren van diversiteit	47
7.5 Wat betekent inclusie voor mij persoonlijk.....	47
Nawoord	49
Bronnen	50
Inhoudsopgave bijlagen.....	52
Bijlagen.....	53

Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling

1.1 Onderwerp van het meesterstuk

Dagelijks worden er vele gesprekken gevoerd, zo ook bij mij in de groep. Hierbij wordt er volop gecommuniceerd tussen de leerkracht en de leerlingen en de leerlingen onderling. Bij het voeren van gesprekken blijkt het onderdeel 'luisteren' essentieel te zijn voor het verloop van een goede gespreksvoering. Goed luisteren biedt een kans om inzicht te krijgen in wat voor een ander werkelijk van belang is en draagt bij aan de sfeer van vertrouwen in elkaar (Meer, 2001). De module oplossingsgerichte gesprekstechnieken heeft mijn belangstelling gewekt om onderzoek te gaan doen naar de beleving van het luisteren bij kinderen, hoe zij ervaren dat ze gehoord worden door de kinderen in hun groep. In deze module is luisteren één van de basisgespreksvaardigheden waarbij het leiden van een gesprek gebaseerd is vanuit het aannemen van de houding van niet-weten².

Schoolbreed is er de visie dat iedereen op een respectvolle wijze met elkaar omgaat. Een actieve luisterhouding motiveert om een ander en jezelf gehoord en begrepen te voelen. Dit bevordert betrokkenheid en een wederzijds respect voor elkaar.

1.2 Doelstelling in het onderzoek

Het doel dat ik wil bereiken door mijn onderzoek is:

Dat het de kinderen lukt om bewust naar elkaar te luisteren. Er een verbetering is bij de luister- en spreekvaardigheid van de kinderen onderling. De kinderen kunnen hun gevoelens beter uiten. Ze hebben geleerd om rekening te houden met elkaar, maar ook hoe ze op een juiste wijze voor zichzelf op kunnen komen.

Doordat er constructief is gewerkt aan de onderlinge relaties tussen de kinderen heeft dit een positieve bijdrage aan het klassenklimaat en draagt dit tevens bij aan de ontwikkeling van de basisbehoeften van ieder kind: de behoefte aan competentie, aan autonomie en aan relatie (Stevens, 1987).

Als professional ga ik uit van de ontwikkelingskansen en groeimogelijkheden van de kinderen. Dit wil ik bereiken door het inzetten van oplossingsgerichte interventies met betrekking tot een verbetering van luistervaardigheden van de kinderen.

1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen

In dit onderzoek wil ik te weten komen hoe ik kinderen kan stimuleren om vaardiger te worden in het actief luisteren naar elkaar. Op het einde van dit onderzoek hoop ik hierop een antwoord te hebben gevonden.

² Anderson & Gooloschian (1992) citeren in de Jong & Berg (2009, p.39), *acties en houdingen van de therapeut worden gekenmerkt door het meer willen weten over wat er gezegd is in plaats van het overbrengen van vooropgezette meningen en verwachtingen over de cliënt*

Mijn onderzoeksvraag is:

Heb ik (n) iets gemist ?

Actief luisteren is een kunst, hoe kan ik kinderen leren onderling actief naar elkaar te luisteren ?

Om het onderzoek uit te voeren heb ik de volgende deelvragen:

Wat wordt er volgens de literatuur verstaan onder actief luisteren?

Bestuderen van literatuur

Hoe bevorder ik het actief luisteren in mijn groep?

Bestuderen van literatuur, interventies en observaties.

Welke positieve ontwikkelingen zouden er volgens de literatuur kunnen ontstaan als er actief naar elkaar wordt geluisterd?

Bestuderen van literatuur

Hoe denken de kinderen van de onderzoeksgroep over 'hoe er naar hen wordt geluisterd' door klasgenoten en de leerkracht ?

Leerlingenvragenlijst, Klimaatschaal en Sociale Competentie Observatie Lijst

Welke interventies kan ik tijdens het onderzoek inzetten ?

Inzetten van Kids'Skills, gebruik maken van metacommunicaties, kinderen interviewen, methode gebonden (luister)lessen en het inzetten van spelactiviteiten.

Welke bijdrage levert de methode Kids'Skills aan het verbeteren van een actieve luistervaardigheid bij deze kinderen?

Bestuderen van literatuur en inzetten van Kids'Skills

1.4 Huidige situatie

Kinderen die mij opvallen in hun luisterhouding in de groep zijn Anna en Bart. In de klas zijn deze "stille" kinderen afwachter naar klasgenoten toe. Bij gesprekken komt het initiatief vaak van hun klasgenoten en zijn zij opvallend minder aan het woord. Dit kan een belemmering zijn in de ontwikkeling van deze kinderen, op sociaal- en emotioneel gebied. Immers kinderen die gevoel hebben dat er naar hen wordt geluisterd voelen zich gewaardeerd en dit helpt hen met het opbouwen van zelfrespect. Eigen talenten en idealen krijgen een kans om te ontwikkelen en het zelfvertrouwen wordt vergroot (Nichols, 2003).

De interpretaties zijn:

Anna is een stil meisje dat vaak lijkt weg te dromen. Bij het samenwerken 'luistert' ze met haar duim in haar mond naar haar klasgenootjes. Bij gespreksvoeringen met anderen valt het op dat de ander vaak aan het woord is en zij niets zegt. Bart is een

rustige en aardige jongen die tijdens gesprekken aangeeft: "ik heb het al zo vaak gezegd, maar ze luisteren toch niet naar mij". Ook valt Sara op, zij is een meisje dat graag anderen helpt. Niet altijd is haar hulp welkom en dan ontstaat er een conflict. Ze gaat in de verdediging en hoort niet meer wat de ander zegt. Op een harde toon geeft ze haar mening. Klasgenootjes voelen zich hierdoor niet op hun gemak en zoeken hulp bij de leerkracht of klasgenoten. Door haar confronterende houding stoot zij klasgenoten af. Uit gesprekken met Sara blijkt dat ze vaak onzeker is over het contact maken en houden met klasgenoten.

Tijdens oudergesprekken in oktober en november geven de ouders van de kinderen uit de onderzoeksgroep aan dat het gedrag van hun kind herkenbaar is (ouders maken zich zorgen over de aansluiting met klasgenootjes en/of het zelfvertrouwen van hun zoon/dochter). De ouders willen graag meewerken aan verbetering.

De machteloosheid van Bart voor het gehoord worden door klasgenoten, de passieve houding van Anna en juist de confronterende machtspositie van Sara zorgen er bij mij voor dat ik deze kinderen wil gaan begeleiden door samen op zoek te gaan naar oplossingsgerichte³ en actieve luistervaardigheden, waardoor zij (weer) ervaren dat er naar hen wordt geluisterd. Hierdoor hoop ik dat ze hun sterke kwaliteiten (her)ontdekken. Deze drie kinderen vormen de onderzoeksgroep.

1.5 Gewenste situatie

Luisteren naar elkaar is meer dan alleen aanhoren wat de ander zegt. Mijn gewenste situatie is dat kinderen weten dat er naar hen wordt geluisterd door klasgenoten. Zodat zij betrokkenheid ervaren, zich begrepen en meer gerespecteerd voelen.

De verwachtingen zijn dat dit onderzoek bijdraagt aan een wederzijds respect van alle kinderen in de groep naar elkaar toe. Dat de kinderen bereid zijn om actief naar een ander te luisteren. De kinderen zullen zich ook bewust zijn van het feit dat ze bereid moeten zijn om te zoeken naar een wederzijdse aanvaardbare oplossing. De kinderen die ik volg in dit proces ervaren dat ze zich gehoord en begrepen voelen. Hun zelfvertrouwen is vergroot, waardoor zij ook ervaren dat hun mening er toe doet.

³ Door oplossingsgericht te luisteren is het luisteren gericht op uitzonderingen van een problematisch patroon en te zoeken naar de krachtbronnen en positieve boodschappen (Cauffman & van Dijk, 2009).

1.6 Wat is er al bekend of eerder onderzocht over dit onderwerp ?

Er bestaat nauwelijks literatuur over gespreksvoering met kinderen, en zeker niet over jonge kinderen. Er is weinig tot geen wetenschappelijk onderzoek naar gedaan. Wat er wel is, richt zich vooral op het verschil in communicatie tussen volwassenen en kinderen (Delfos, 2008).

In de literatuur wordt wel regelmatig aangehaald wat het belang is van het leren luisteren naar kinderen, maar vaak is het lastig om na te gaan op welke wijze dit mogelijk is. In het boek 'de kracht van luisteren' (Barker, 2001) wordt helder beschreven wat essentieel is bij het bewust worden van een actieve luisterhouding en wat je zelf kunt doen aan een verandering naar een gewenste luisterhouding.

Op internet zijn er bruikbare bronnen terug te vinden die interventies omschrijven welke bijdragen aan de vaardigheid, actief luisteren naar elkaar. Echter zijn deze vaak niet speciaal gericht op kinderen.

Hoofdstuk 2 Verkenning van de theorie en van de praktijk

In de eerste paragraaf wordt het theoretische begrip actief luisteren verhelderd, met name het belang dat iedereen het prettig vindt om gehoord te worden. Vervolgens wordt in de tweede paragraaf een brug gelegd naar de praktijk. In deze paragraaf is terug te vinden welke vaardigheden er nodig zijn voor een bewustwording van het luisteren naar elkaar. Tenslotte wordt in de laatste paragraaf ingegaan op de opzet van mijn praktijkonderzoek.

2.1 Theoretische verkenning

2.1.1 Wat wordt er verstaan onder actief luisteren

Luisteren

Als ik je vraag om naar me te luisteren
En jij begint me raad te geven
Heb je niet gedaan wat ik je vroeg.

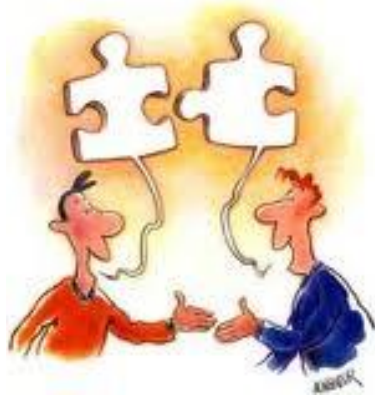
Als ik je vraag om naar me te luisteren
En jij begint me te vertellen waarom
Ik me niet zo zou moeten voelen
trap je op mijn gevoelens.

Als ik je vraag naar me te luisteren
En jij denkt dat je iets moet doen
Om mijn probleem op te lossen
Heb je me niet goed begrepen,
Hoe vreemd dat ook klinkt.

(Ralph Roughton in Gunster, 2005)

Luisteren is meer dan eenvoudig je trommelvliezen laten beroeren door andermans geluidsgolven. Luisteren betekent in staat te zijn te horen wat anderen zeggen, zonder deze informatie door je eigen (voor)oordelen te vervormen (Cauffman & van Dijk, 2009).

Goed luisteren is vaak niet eenvoudig, woorden worden gesproken vanuit een bepaalde ervaringscontext en ook ontvangen binnen een bepaalde context van ervaringen. De verwachtingen van de spreker en luisteraar kunnen soms verschillen. Hierdoor wordt er door de luisteraar iets anders verstaan dan er bedoeld is.

Actief luistergedrag en oprechte luisterintentie horen bij elkaar. Belangrijke aspecten voor een goed luistergedrag zijn: de ander te accepteren, het respecteren van de gevoelens van de ander en het tonen van tolerantie van iemands eigenaardigheden. In eerste instantie is het niet belangrijk om eigen bedenkingen naar voren te brengen, hierdoor worden de bewegingsredenen niet verhelderd. Als gedragingen van de ander duidelijk zijn, is er altijd nog een mogelijkheid om een overweging te maken om aan te geven dat jij er zelf anders over denkt (van Meer, van Neijenhof & Bouwens, 2001).

2.1.2 De voordelen van actief luisteren

Een goede luisterhouding vraagt om een actieve inzet, belangrijke voordelen van actief luisteren zijn:

- Je laat de verteller weten dat je hem begrijpt of probeert te begrijpen. Hierdoor wordt de onderlinge band verstevigd, omdat de ander zich geaccepteerd en gewaardeerd voelt.
- Je stimuleert de ander het verhaal te vertellen zoals hij dat zelf werkelijk ziet of beleeft. Een vertrouwelijk sfeer kan ervoor zorgen dat de ander ook de emotionele betekenis van zijn verhaal naar voren kan brengen.
- Je probeert om belangrijke gegevens te ordenen. Daardoor ontstaat helderheid over de situatie, vaak is dit al voldoende om iemand zelf een oplossing te laten vinden.
- Je kunt het trekken van voorbarige conclusies voorkomen, zodat een ander geen adviezen krijgt waar hij niets aan heeft.
- Je biedt de ander de mogelijkheid zijn verhaal te vertellen. Ook voor problemen waar geen oplossing voor bestaat is het vaak gemakkelijker om deze te accepteren.

(van Meer, van Neijenhof & Bouwens, 2001).

2.2 Praktijk verkenning

Kinderen hebben gevoelens en meningen over zaken die hen bezighouden, hoe jong ze ook zijn. Tot de leeftijd van ongeveer acht jaar hebben zij niet altijd in de gaten dat anderen niet op de hoogte zijn van wat er in hun omgaat. Ook weten kinderen meer dan dat ze in staat zijn in woorden uit te drukken. Het blijkt dat kinderen in de schoolsituatie minder initiatieven nemen tot een gesprek en zich hierbij afhankelijker opstellen dan in een thuissituatie. Ze geven in een schoolsituatie liever geen antwoord dan dat ze laten weten dat ze iets niet begrijpen. Belangrijk is hoe we kunnen communiceren met kinderen om de mening te weten komen, of de informatie verkrijgen die de kinderen bezighoudt (Delfos, 2008).

Van Meer, van Neijenhof en Brouwers (2001, p.46) concluderen dat

‘luistergedrag is niet iets wat je wel of niet hebt, luisteren moet je leren’.

Volwassenen gaan er al snel van uit dat het kind de regels kent die aan communicatie ten grondslag liggen. Bij hele jonge kinderen worden de regels nog wel uitgelegd en geleerd (aan een peuter wordt bijvoorbeeld de regel uitgelegd ‘om de beurt praten’). De kinderen in de onderzoeksgroep zijn zeven of acht jaar, een periode waarin zij een grote sprong voorwaarts maken in de cognitieve ontwikkeling. Piaget en Inhelder (1978) concludeerden dat *‘het kind in deze periode een dieper inzicht in begrippen krijgt’* (Delfos, 2008, p 58).

Kinderen krijgen nu ook een duidelijk besef wat anderen van hen vinden en zijn gevoelig voor waardering en afkeuring. In de schoolsituatie hebben kinderen mogelijkheden om hun luistervaardigheden te ontwikkelen.

2.2.1 Actief luisteren in combinatie met de sociaal-emotionele ontwikkeling

Het actief luisteren is een belangrijk aspect bij de ontwikkeling van sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen.

Nagtegaal (2005, p 23) concludeerde dat *‘goed luisteren positieve effecten heeft voor het hele onderwijs’*. *Wie niet goed kan luisteren valt vaak buiten de groep, met alle sociale gevolgen van dien. Een niet goed ontwikkelde luisterhouding kan een belemmering zijn voor iemands toekomst’.*

Door actief te luisteren kun je erachter komen waarom kinderen zich op een bepaalde wijze gedragen. Kinderen leren ook om hun gevoelens te benoemen, dit helpt hen om zichzelf beter te begrijpen. Vervolgens biedt dit kansen om hier iets mee te gaan doen. In dit onderzoek zijn interventies opgenomen die aansluiten bij de luistervaardigheid, op deze wijze wordt de sociaal-emotionele groei van de kinderen bevorderd.

2.2.2 De interventies die ingezet worden om kinderen te laten ervaren dat naar elkaar luisteren belangrijk is

Vragenstellen en geven van feedback

Openvraag gesprekken die bedoeld zijn om kinderen te vragen naar hun mening en gevoelens met betrekking tot bepaalde onderwerpen. Heeft ook als functie dat kinderen leren om taal te gebruiken als ordeningsprincipe en helpt hen om orde te scheppen in chaos die ze rond een probleem kunnen ervaren (Vygotsky, 1996).

Om kinderen met openvraag gesprekken onderling te laten oefenen zijn bij het stellen van de vragen de zogenaamde W-woorden bruikbaar (vragen die beginnen met: wie, wat, waar, wanneer, welke en aangevuld met hoe en hoeveel) (Nagtegaal, 2005).

De ik-persoon

Bij het praten vanuit de ik-persoon, wordt volgens Gordon (1989) duidelijk gemaakt dat het om een persoonlijke mening gaat en dat andere meningen mogelijk zijn. Uitwisseling wordt op deze wijze gestimuleerd en het gesprek vindt op een meer gelijkwaardige basis plaats. Een luisterhouding wordt vaak gezien als een wedstrijd en soms is er sprake van machtsverschillen. Door luisteraars/sprekers rekening te laten houden met elkaars behoeftes ontstaat er een win-winsituatie, waarbij beide partijen iets winnen uit de conversatie en een goede relatie kan worden opgebouwd (Jong & Berg, 2006, p 71).

Non-verbale signalen

Delfos (2008, p. 76) concludeerde dat *'emoties kunnen door non-verbale activiteiten soms beter uitgedrukt worden dan verbale'*. Non-verbale signalen zijn vaker een betrouwbaardere bron dan verbale. Toch zijn we vaker geneigd om ons gedrag af te stemmen op de verbale informatie. Door kinderen kennis te laten maken met verschillende aspecten van het non-verbale gedrag worden zij bewust van signalen die zichzelf of de ander uitzendt. Dit kan meespelen bij de interpretatie van het gesprek.

Metacommunicatie

Gebruik maken van metacommunicatie (communiceren over de communicatie). Dit vormt een fundamenteel onderdeel van een gesprek, omdat er helderheid is over wat er 'speelt' tijdens een gesprek. In bijlage 1 kunt u de uitwerkingen van basale regels van de metacommunicatie terugvinden (Jong & Berg, 2006).

Samenvatten

Door het maken van een samenvatting laat je een ander merken wat je van het verhaal van een ander hebt begrepen, het bevordert de voortgang van een gesprek en zorgt voor een rustpunt. Een samenvatting kan een gesprek ordenen, correcties en aanvullingen uitlokken en uitnodigen tot verdere exploraties (Meer, 2001).

Bij conflicten raadt Rogers de volgende oefening aan: *het instellen van de regel: dat elke persoon pas iets mag zeggen nadat hij de ideeën en gevoelens van de vorige*

spreker, naar tevredenheid van de spreker heeft samengevat' (Jong & Berg, 2006, p 44). Tijdens het onderzoek wordt deze oefening toegepast bij conflicten tussen kinderen in de groep en wordt er nagegaan of deze regel een positieve bijdrage heeft bij het actief luisteren naar elkaar.

Kids'Skills

Furman (2007, p. 16) concludeerde dat *Kids'Skills* gebaseerd is op het idee dat kinderen eigenlijk geen problemen hebben, alleen vaardigheden die zij nog niet hebben geleerd'.

Het is een oplossingsgerichte methode waarmee kinderen op een positieve, constructieve manier problemen overwinnen door nieuwe vaardigheden te leren. Ik wil dit gaan toepassen op het actief luisteren. Door kinderen te begeleiden naar hun mogelijkheden voor het aanleren van een luistervaardigheid waardoor zij zich beter verstaan en begrepen voelen.

Methode gebonden luisterlessen

Actief luisteren speelt een belangrijke rol in de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen, zie 2.2.1. Een schoolbreed lesprogramma voor sociaal-emotionele ontwikkeling ontbreekt nog op school. Het team heeft wel een training afgesloten voor het schoolbreed invoeren van coöperatief leren. Het volgen van de Leefstijl⁴ - training en het doceren van deze lessen op de vorige basisschool, waarbij er geconcludeerd is dat deze methode een positieve bijdrage heeft geleverd in de ontwikkeling van sociaal-emotionele vaardigheden van kinderen. Daarnaast is er een lesprogramma van De Vreedzame School⁵, waarbij een thema gewijd is aan actief luisteren. Voor het opnemen en verwerken van informatie wordt er op school gewerkt met de methode Luisteren is Leren, deze lessen worden ingezet bij kinderen die uitvallen bij de CITO luistertoets.

2.4 Concretisering

Gedurende zes weken wordt met de hele groep geoefend met interventies die aansluiten bij actief luisteren. Hierbij wordt gebruik gemaakt van coöperatieve werkvormen, activiteiten uit de methode Leefstijl en de methode De Vreedzame School. Deze sluiten aan bij de sociaal-emotionele ontwikkeling en stimuleren een goede luisterhouding. Door het voeren van oplossingsgerichte gesprekken met de drie kinderen uit de onderzoeksgroep verwacht ik dat deze kinderen zelf hun eigen vaardigheid kunnen formuleren en vanuit deze basis gaan oefenen met de methode Kids'Skills .

⁴ Leestijl is een methode voor het ontwikkelen van de sociaal-emotionele competenties.

⁵ De Vreedzame School is een programma voor sociale competentie en democratisch burgerschap.

Hoofdstuk 3 Plan van aanpak

In dit hoofdstuk staat het plan van aanpak beschreven. Door het maken van een analyse is er een beeld gecreëerd van de verlegenheidsituatie. Doelen van de onderzoeksgroep, gekozen onderzoeksmethode en onderzoeksinstrumenten komen in dit hoofdstuk aan bod. Ook zijn de begrippen betrouwbaarheid, validiteit, triangulatie en ethische aspecten beschreven.

3.1 Analyse van de praktijksituatie

Alle kinderen hebben gevoelens en meningen over wat voor hen belangrijk is en hen bezighoudt. Tijdens observaties in de klas bij coöperatieve werkvormen, waarbij de kinderen werken met tweetallen of in groepjes van vier kinderen, neem ik waar dat de meeste kinderen graag vaak willen vertellen over hoe zij ergens over denken. Toch is dit niet voor alle kinderen vanzelfsprekend. Opvallend is vaak dat steeds dezelfde kinderen aan het woord zijn. Gemakkelijk wordt er ook nog 'langs elkaar heen gepraat'. Het goed naar elkaar luisteren zodat de bedoelingen van een ander helder zijn, is een vaardigheid die de kinderen geleidelijk moeten leren. In dit onderzoek wordt gezocht naar een antwoord op de vraag 'hoe een leerkracht kan handelen in het begeleiden van de kinderen in het luisterproces' (Delfos, 2008).

3.2 De onderzoeksgroep

Het onderzoek vindt plaats in groep 4, op een basisschool in Waalwijk. In deze groep zitten 29 kinderen en samen vormen zij een enthousiaste en dynamische groep. In de literatuur staat het belang van het aanleren van een actieve luisterhouding beschreven, zie hoofdstuk 2 paragraaf 2.2. Ik zie mogelijkheden om hier bewust aandacht aan te gaan schenken in de groep. Tijdens dit onderzoek worden er geschikte interventies gezocht die passen bij de vaardigheid 'luisteren naar elkaar'.

Deze interventies worden klassikaal aangeboden.

Om met kleine stappen te werken heb ik gekozen om een niet de hele groep, maar een kleine onderzoeksgroep (Harinck, 2009) samen te stellen. Bij drie kinderen uit groep 4 wordt onderzoek gedaan of de toegepaste interventies hebben bijgedragen aan het 'gehoord worden door klasgenoten'.

De kinderen die de onderzoeksgroep vormen heb ik geselecteerd aan de hand van de volgende punten:

- Vertonen opvallend gedrag tijdens de observaties
- De hulpvraag van ouders
- Gesprekken met de kinderen

3.3 De onderzoeksmethode

Een professionele leerkracht blijft zichzelf ontwikkelen, een gepaste methode hierbij is het actieonderzoek. Een strategie voor het systematisch onderzoeken van de eigen praktijksituatie door de betrokkenen, met als doel de kwaliteit van het handelen in die situatie te verbeteren vanuit een meer gefundeerd inzicht in de situatie.

De volgende vijf stappen zijn in dit actieonderzoek opgenomen (volgen elkaar niet altijd chronologisch op):

- *Analyse van het onderwerp*
- *Ontwikkelen en plannen*
- *Uitvoeren en implementeren van de acties*
- *Resultaten bekijken en evalueren*
- *Conclusies trekken*

Kallenberg (2007, p.100)

3.4 De onderzoeksinstrumenten

In deze paragraaf worden de gebruikte onderzoeksinstrumenten voor het verzamelen van onderzoekgegevens beschreven.

De vragenlijst

De kinderen van de onderzoeksgroep vullen een vragenlijst in. Deze zelfgemaakte vragenlijst bestaat zowel uit gesloten vragen als uit open - en schaalvragen. Allereerst is er kritisch gekeken welke vragen van toepassing zouden kunnen zijn en ook is nagegaan hoe de vragen zo geformuleerd kunnen worden dat deze voor kinderen duidelijk zijn. Voor het opstellen van de vragen zijn diverse internetbronnen geraadpleegd. (www.carrieretijger.nl) en (www.SCOL.nl). Deze vragenlijsten worden gebruikt als nulmeting en als eindmeting.

Voor de ouders is er een gesloten vragenlijst samengesteld met een mogelijkheid voor eventuele opmerkingen. Deze heeft als doel de eventuele verschillen tussen of overkomsten met de thuissituatie en de schoolsituatie in kaart te brengen. Anderzijds krijgen ouders op deze wijze een indruk op welke manier de luisterbelevingen van hun kind in kaart wordt gebracht.

De observaties

Door het uitvoeren van meerdere observaties wordt er in dit onderzoek naar gestreefd om informatie te verzamelen over het luistergedrag van de onderzoeksgroep. Het observeren vindt plaats in verschillende situaties en op uiteenlopende momenten (februari en april). Voor het schetsen van een zo breed mogelijk beeld is er gekozen voor een ongestructureerde observatie. Daarnaast vinden er observaties plaats waarbij gebruik is gemaakt van een beoordelingsschaal. (Kallenberg, 2007)

De vijf deelstappen die samen de vaardigheid van het 'luisteren' vormen van Goldstein (Verliefde & Stapert, 2003) zijn hierbij de gestelde gedragsvormen.

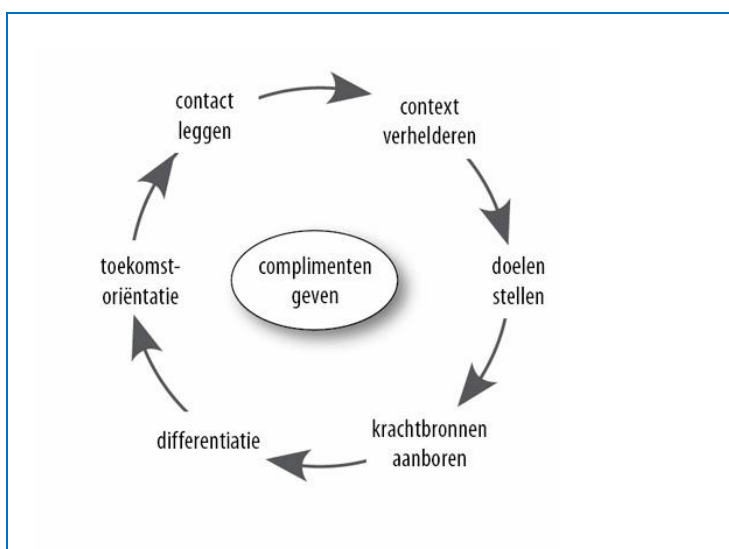
De observaties staan beschreven in bijlage 5A en 5B.

Oplossingsgerichte gesprekken

Als rode draad loopt het oplossingsgericht werken door de opleiding Master SEN. Een positieve kijk op situaties, waarbij er wordt gekeken naar mogelijkheden in plaats van naar het probleem. Er wordt op zoek gegaan naar uitzonderingen, wanneer het probleem zich niet voor doet. Krachtbronnen worden ontdekt en er wordt gewerkt met 'wat er werkt'. Het OPG-model is non-theoretisch, maar gericht op de praktische bruikbaarheid. De kern van OPG handelen is te omschrijven in de basisregels:

- Als iets niet werkt, leer ervan en doe iets anders.
- Als iets wel (of beter) werkt, doe er meer van.
- Als iets blijkt te werken, leer het (van/aan) iemand anders.

Door met de kinderen van de onderzoeksgroep de zevenstappendans te ondernemen kunnen de kinderen zelf een keuze maken van een luistervaardigheid die zij willen gaan ontwikkelen (Cauffman & van Dijk, 2009). De leerkracht heeft een ondersteunende rol bij deze oplossingsgerichte aanpak.

Figuur 3.1. De Zevenstappendans (Cauffman & van Dijk, 2009)

Kids Skills

Voor het verbeteren van de eigen vaardigheid van kinderen wordt de oplossingsgerichte benadering gebruikt van Kids' Skills (Furman, 2007). Alle kinderen van groep 4 gaan in vijf stappen werken aan het aanleren van een eigen luistervaardigheid, zie figuur 3.2.

- stap 1: Probleem vertalen in een vaardigheid, welke vaardigheid heeft het kind nodig om het probleem te overwinnen.
- stap 2: Het eens worden over de vaardigheid die geleerd moet worden, we zorgen ervoor dat het kind begrijpt wat het in de praktijk betekent om dat te kunnen. Ook worden de voordelen van de vaardigheid onderzocht, hierdoor is het kind meer bewust van de voordelen die het heeft om iets te kunnen.
- stap 3: Supporters werven, het kind gaat een aantal mensen vragen om supporter te worden.
- stap 4: De vaardigheid oefenen, samen met het kind wordt hoe het de vaardigheid gaat oefenen.
- stap 5: Vieren dat het gelukt is, wanneer het kind een vaardigheid beheerst, wordt dit gevierd en krijgt het kind de kans om iedereen te bedanken die daarbij geholpen heeft.

Figuur 3.2 De vijf (aangepaste) stappen van Kids'Skills bewerkt door E.Houben

De Sociale Competentie ObservatieLijst (SCOL)

De SCOL-lijst bestaat uit 26 vragen welke zijn onderverdeeld in de volgende acht categorieën:

SCOL is een leerlingvolgsysteem voor sociale competenties. Met de SCOL-scores worden sociale competenties van kinderen systematisch in kaart gebracht. Deze vragenlijst wordt ingevuld door de leerkracht. Voor het verhogen van de betrouwbaarheid is deze lijst ingevuld door beide leerkrachten van de groep. Daarnaast is er de LeerlingScol, een scorelijst voor kinderen van de groepen 6, 7 en 8. Beide vragenlijsten worden tweemaal per jaar digitaal ingevuld.

De Klimaatschaal

Om als leerkracht te reflecteren over eigen vaardigheden is er een diagnostisch instrument 'de Klimaatschaal'. Hierbij wordt het pedagogisch klimaat in de klas in beeld gebracht. De Klimaatschaal is opgebouwd uit de volgende onderdelen, relatie tussen leerlingen onderling, sfeer in de klas, orde in de klas en de interactie tussen de leerkracht en de kinderen.

Het sociogram

Dit meetinstrument geeft inzicht op de sociale verbindingen en relaties in de groep. Door het inzetten van dit instrument is het mogelijk om kinderen eenvoudiger te groeperen en draagt dit bij aan het optimaler maken van de klassensituatie.

Bij het sociogram zijn de volgende vragen gesteld:

- Met wie speel je graag?
- Met wie speel je niet graag?
- Met wie werk je graag?
- Met wie werk je niet graag?

3.5 Schematische weergave van het onderzoek en/ of tijdspad

De activiteiten die tijdens dit onderzoek worden ondernomen staan in een globale planning beschreven en kunt u terugvinden in bijlage 2. In de planning heb ik de volgende aspecten opgenomen:

- Wanneer: de tijden waarop het wordt uitgevoerd
- Wat: omschrijving van de uitgevoerde acties
- Wie: degenen die betrokken zijn deze acties

3.6 Betrouwbaarheid, validiteit en triangulatie

3.6.1 Betrouwbaarheid

Door een onderzoeksmethode te gebruiken die door een ander wordt herhaald en waarbij de resultaten gelijk zijn is er sprake van een betrouwbaar onderzoek (Kallenberg, 2007). Bij een onderwijsonderzoek is dit vaak lastig, want kinderen reageren niet altijd op precies dezelfde wijze. Daarnaast verandert de situatie omdat er iets nieuws wordt uitgetoetst, door een herhaling onder dezelfde omstandigheden kunnen de uitkomsten van het onderzoek variëren. Om de betrouwbaarheid van dit onderzoek zoveel mogelijk te garanderen is het belangrijk dat het onderzoek transparant is. Dit wordt gerealiseerd door een verslaglegging van de afgenomen schaalvragen, observaties, oplossingsgerichte gesprekken en

Kids'Skills. Deze interventies worden als nulmeting gebruikt en dezelfde stappen worden ondernomen en gebruikt als eindmeting.

3.6.2 Validiteit

Goed onderzoek is valide doordat het datgene onderzoekt waarop het zich volgens de probleemstelling en de onderzoeksvragen richt (Kallenberg, 2007). Het gaat hierbij dus om het de 'juistheid' en correctheid van het onderzoek gegevens. De samengestelde vragen- lijsten bespreek ik met de Intern Begeleidster en met de critical friends.

3.6.3 Triangulatie

Bij de triangulatie worden meerdere gegevensbronnen gebruikt. Om vanuit verschillende invalshoeken/gegevens naar een verschijnsel te kijken (Harinck, 2009). Dit is een manier om de validiteit van een onderzoek te verhogen. In dit onderzoek zijn er meerdere respondenten benaderd voor het verzamelen van informatie. Hierbij is een vragenlijst gebruikt welke is afgenomen bij de kinderen en hun ouders. Naast dit instrument zijn er gegevens verzameld door het toepassen van verschillende onderzoekstechnieken; zoals observaties, interviews met de informanten en het gebruik maken van documenten. In bijlage 8 staat in een tabel beschreven op welke wijze triangulatie tijdens dit onderzoek is toegepast.

3.7 Ethische aspecten

In dit meesterstuk is zoveel mogelijk geprobeerd om de principes van ethische aspecten te waarborgen (Boerman, 2008). Vooraf aan het praktijkonderzoek zijn ouders en directie geïnformeerd en is er toestemming gevraagd. Ook de betreffende kinderen zijn gevraagd of zij bezwaar hadden tegen deelname aan het onderzoek. Om gegevens te anonimiseren is er gekozen om fictieve namen te gebruiken. Bij het verzamelen van data is geprobeerd zo objectief en volledig mogelijk de gegevens te verwerken in het verslag. Critical friends hebben gedurende het onderzoek feedback gegeven. Deze feedback is meegenomen in het proces van het onderzoek.

Hoofdstuk 4 Data-analyse en resultaten

In dit hoofdstuk zijn de onderzoeksgegevens verwerkt en staan de resultaten van dit praktijkonderzoek beschreven. De onderzoeksvraag:

Heb ik (n)iets gemist? Actief luisteren is een kunst, hoe kan ik kinderen leren onderling actief naar elkaar te luisteren?

speelt hierbij een sleutelrol. Daarnaast zijn de verwerkingstechnieken opgesplitst in:

- Kwantitatieve data, hierbij gaat het om meetbare gegevens
- Kwalitatieve data, waarbij het gaat om ongestructureerde gegevens (Harinck, 2009).

Voor de verzamelende kwantitatieve gegevens is gebruik gemaakt van de Klimaatschaal, het sociogram, het leerlingvolgsysteem van SCOL, de vragenlijst luisterhouding voor de kinderen en hun ouders met de beoordelingsschalen. Bij het verzamelen van de kwalitatieve gegevens is er gewerkt met schaalvragen, observaties er zijn met de kinderen oplossingsgerichte gesprekken gevoerd en het Kinderkwaliteitenspel is ingezet.

4.1 Beschrijving van de kwantitatieve gegevens

4.1.1 De Sociale Competentie ObservatieLijst (SCOL)

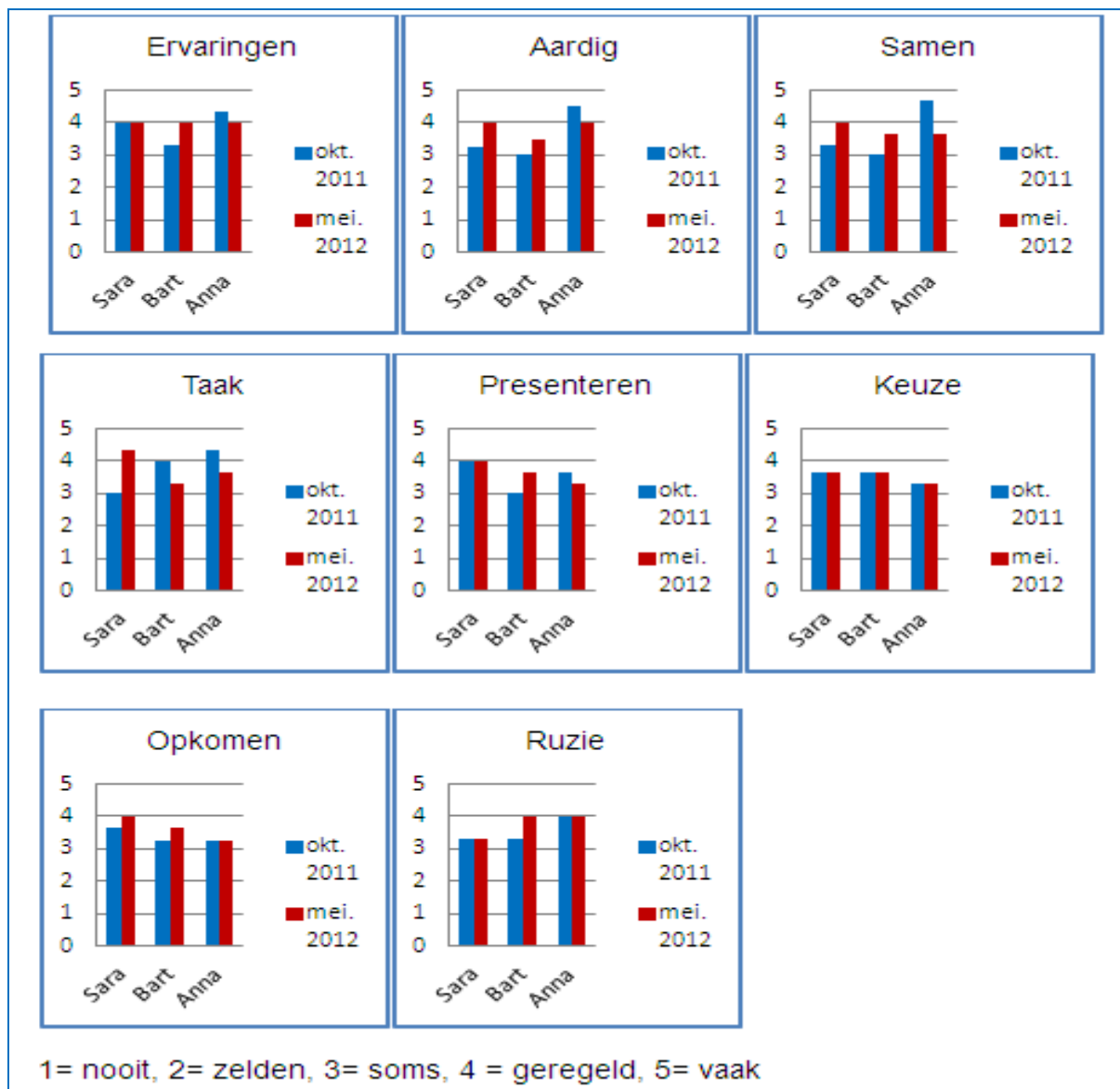
Voor het in kaart brengen van de sociale competenties van de kinderen is er gewerkt met SCOL. In dit onderzoek zijn de gegevens verwerkt van de ingevulde vragenlijst door de leerkrachten. Als nulmeting in oktober 2011 en als eindmeting in mei 2012.

In figuur 4.1 zijn de totaalscores van alle acht de categorieën vermeld.

Scores	Totaalscore		Normgroep	
	Oktober 2011	Mei 2012	Oktober 2011	Mei 2012
Sara	90	102	C	B
Bart	86	96	C	B
Anna	104	95	B	C

Figuur 4.1 Totaal scores van SCOL

In figuur 4.2 zijn de resultaten onderverdeeld in 'acht categorieën'.

Figuur 4.2 Resultaten SCOL onderverdeeld in acht categorieën

Bijzonderheden:

Bij de totaalscores van Sara en Bart is er vooruitgang te zien en Anna is een niveau achteruit gegaan.

In de resultaten, waarbij er een verdeling is gemaakt in de acht categorieën, is te zien dat bij de onderdelen waar luisteraspecten en 'gehoord voelen' een belangrijke rol spelen (ervaringen, aardig, samen, opkomen en ruzie).

Sara

Heeft vooruitgang geboekt bij de onderdelen aardig, samen en opkomen.

Bart

Is vooruitgang te zien bij alle betrokken onderdelen.

Anna

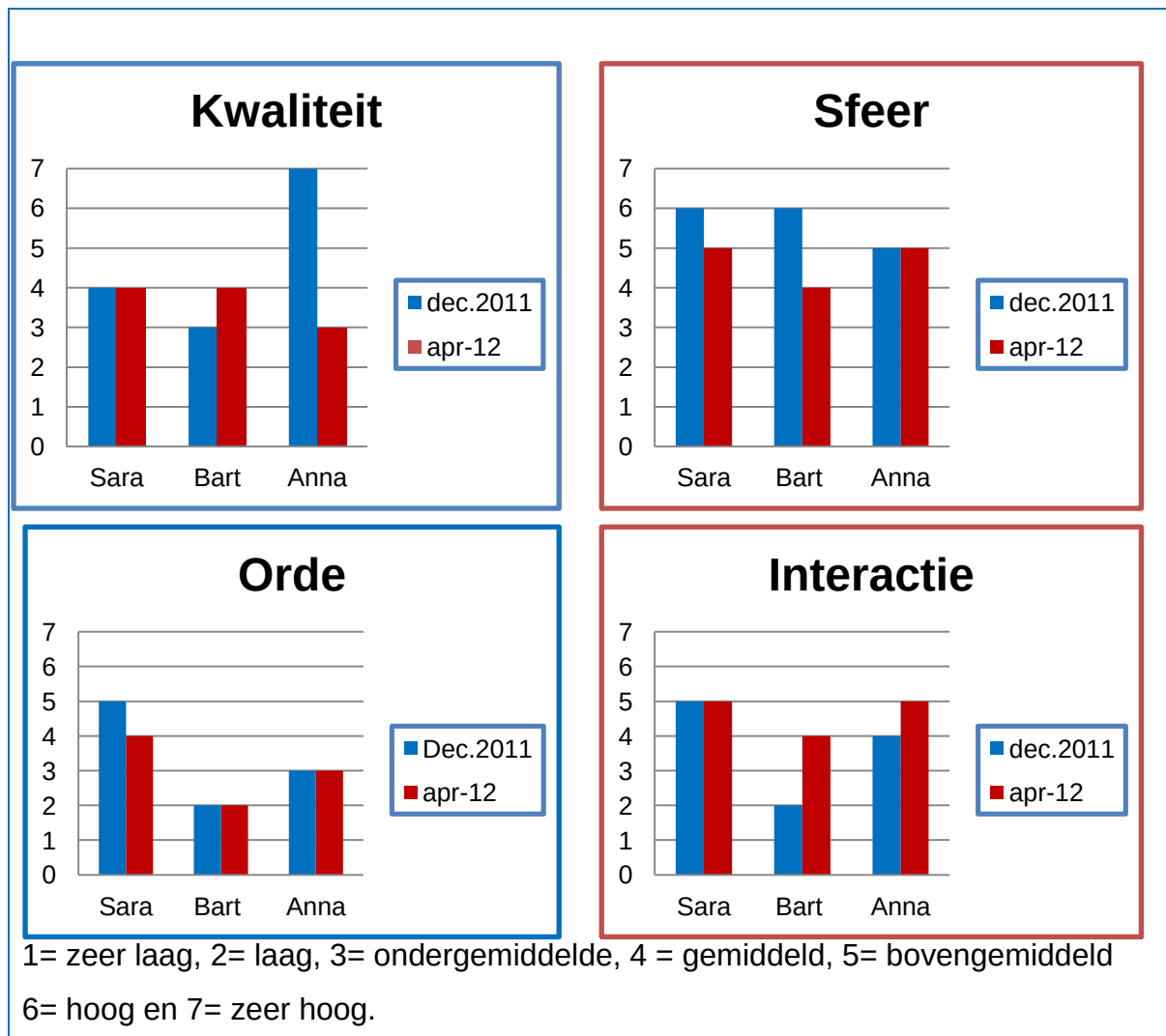
Laat een lichte achteruitgang zien bij de categorieën ervaringen en aardig. Daarnaast is er een sterkere achteruitgang bij de categorie samen en zijn de resultaten gelijk gebleven bij de andere onderdelen met betrekking tot de luisteraspecten.

4.1.2 De Klimaatschaal

Alle kinderen uit groep 4 hebben in december en in april een vragenlijst ingevuld. Deze vragenlijst is aangepast op het niveau van de kinderen, de items komen overeen met de digitaal gestelde vragen. De leerkracht heeft de ingevulde vragenlijsten van de kinderen digitaal verwerkt.

De ingevulde vragenlijsten zijn terug te vinden in bijlage 12

De uitslag van de Klimaatschaal is weergegeven in figuur 3.3.

Figuur 4.3 Resultaten Klimaatschaal onderzoeksgroep

Samenvatting van de verslaglegging Klimaatschaal van december 2012

Deze groep leerlingen scoort op het cluster van kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties bovengemiddeld en op de sfeer in de klas zeer hoog. Dit zou kunnen wijzen op een fijne klas om mee te werken waar een uitstekende sfeer heerst.

Op de clusters van orde en interactie scoort deze groep leerlingen ondergemiddeld. Beide clusters zijn aandachtspunten. (Donkers, 2010).

Samenvatting van de verslaglegging Klimaatschaal van april 2012

In vergelijking met de normgroep scoort deze groep leerlingen op de kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties ondergemiddeld en op de sfeer in de klas bovengemiddeld. Dit is een onvoldoende en een ruim voldoende resultaat. De onderlinge leerling-resultaten zijn een aandachtspunt voor deze groep.

Op het cluster **orde** scoort deze groep leerlingen laag. Dit is een zorgelijk resultaat en verdient aandacht. Het cluster interactie met deze groep leerlingen scoort bovengemiddeld. Dit is een ruim voldoende resultaat (Donkers, 2010).

Samenvatting van de klassikale verslaglegging klimaatschaal van april 2012

De klimaatschaal is klassikaal afgenomen en de resultaten van april van de hele groep, inclusief de onderzoeksgroep, toont hierbij toch wel een opmerkelijk verschil in vergelijking met de resultaten van alleen de onderzoeksgroep.

Orde in de klas:	Gemiddeld = 3.76	Standaardafwijking = 1.30
Interactie leerkracht-leerling	Gemiddeld= 4.31	Standaardafwijking= 1.20

Verslag: in vergelijking met de normgroep scoort de klas op het cluster 'orde in de klas' gemiddeld en op 'interactie met leerlingen' bovengemiddeld. Dat is een voldoende tot ruim voldoende resultaat. De leerlingen ervaren dat er voldoende orde wordt gehouden in de klas en dat de communicatie met hen ruim voldoende is.

De resultaten op de kwaliteit van de onderlinge relaties en op de sfeer in de klas tonen een zelfde uitkomst als de resultaten van de kinderen uit de onderzoeksgroep.

In bijlage 12 is de volledige verslaglegging van december en april terug te vinden.

4.1.3 Het sociogram

In oktober 2011 en april 2012 hebben de kinderen het sociogram ingevuld. Dit meetinstrument geeft inzicht op de sociale verbindingen en relaties in de groep.

In figuur 4.4 staan de uitslagen van de kinderen uit de onderzoeksgroep waarbij de volgende vragen werden gesteld 'met wie speel je graag en met wie speel je niet graag'.

Oktober 2011	Sara	Bart	Anne
Totaal positief gekozen	0	1	3
Totaal negatief gekozen	5	5	5
April 2012	Sara	Bart	Anne
Totaal positief gekozen	0	1	3
Totaal negatief gekozen	6	6	3

Figuur 4.4 Resultaten Sociogram

In april zijn de uitslagen van de vragen 'met wie werk je graag?' en 'met wie werk je niet graag?' opgenomen. Helaas zijn de gegevens van december niet meer te achterhalen. In dit onderzoek zijn de gegevens van april wel opgenomen omdat deze toevoegde informatie verstrekken naast de sociale verhoudingen over de werkgerelateerde verhoudingen. In het onderstaande figuur 4.5 staan de uitslagen van de werkgerelateerde verhoudingen binnen de groep.

April 2012	Sara	Bart	Anne
Totaal positief gekozen	3	1	2
Totaal negatief gekozen	8	3	1

Figuur 4.5 Resultaten werkgerelateerde verhoudingen

Bijzonderheden:

De scores tonen aan dat er bij het onderdeel samenwerken waarbij er positief is gekozen er een stijging is te zien bij Sara, er een zelfde resultaat is voor Bart en bij Anna een lichte achteruitgang te zien is ten opzichte van het sociaal gerelateerde

deel. Bij het negatief gekozen deel is voor Bart en Anna is er een vooruitgang te zien. Bij Sara stemden er meer kinderen negatief op dit onderdeel achteruit is gegaan.

In bijlage 11.1 - 11.3 staan de uitwerkingen van de sociogrammen.

4.2 Beschrijving van de kwalitatieve gegevens.

4.2.1 De leerlingenvragenlijst

In maart hebben alle kinderen uit de groep een vragenlijst ingevuld. In deze vragenlijst is er naar de luisterbeleving van de kinderen en naar hun eigen luistervaardigheid gevraagd. In deze periode is er gestart met de klassikale interventies voor de luisteraspecten. Voor de kinderen uit de onderzoeksgroep is deze vragenlijst, naast het Kinderkwaliteitspel (Evers & Loman, 2006) een uitgangspunt geweest voor het oplossingsgerichte gesprek en het inzetten van Kids' Skills. In figuur 4.6 staan een tweetal vragen om inzicht te krijgen naar de beleving van de kinderen uit onderzoeksgroep over 'hoe er naar hen wordt geluisterd' door de klasgenoten. In bijlage 3 staan de volledige ingevulde vragenlijsten welke door de kinderen uit de onderzoeksgroep zijn ingevuld.

Anna	Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Als ik iets vertel tegen een klasgenootjes dan luistert hij of zij naar mij.	☐	☒	☐	☐	☐
Wordt er in onze groep naar jou geluisterd ?					

Bart	Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Als ik iets vertel tegen een klasgenootjes dan luistert hij of zij naar mij.	☐	☐	☐	☒	☐
Wordt er in onze groep naar jou geluisterd ?					

Sara	Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Als ik iets vertel tegen een klasgenootjes dan luistert hij of zij naar mij.	☐	☐	☐	☐	☒
Wordt er in onze groep naar jou geluisterd ?					

Maart 2012: blauw Mei 2012 : groen

Figuur 4.6 Belevingsvragen

4.2.2 De vragenlijst voor de ouders:

De ouders hebben meegewerkt met het invullen van de vragenlijst over de luisterhouding en beleving van hun zoon of dochter in de thuissituatie. Hierbij is één vraag opgenomen over de luisterbeleving van hun zoon/ dochter op school.

Deze vraag is als volgt:

Denkt u dat uw zoon/dochter ervaart dat er op school naar hem/haar wordt geluisterd?

De mening van de ouders staat hieronder beschreven, hierbij konden de ouders als antwoordmogelijkheden de volgende keuzes maken; nooit, soms, regelmatig, vaak en altijd. De ouders gaven op deze vraag de volgende antwoorden:

Anna	Vaak
Bart	Soms en door de leerkracht regelmatig
Sara	Regelmatig

In bijlage 4 staat de gehele vragenlijst beschreven.

4.3 Interventies gericht op het aanleren van luistervaardigheden

Welke interventies kan ik tijdens het onderzoek inzetten ?

4.3.1 Inzetten van Kids'Skills

Hieronder staat in het kort beschreven welke doelen de kinderen hebben gekozen die hen zouden kunnen helpen bij het aanleren van een luistervaardigheid. Het formulier dat is ingezet voor het aanleren van een nieuwe vaardigheid is terug te vinden in bijlage 6.

	Anna
De vaardigheid die ik ga leren is:	 Mijn eigen mening vertellen.
Voordelen :	Ze begrijpen mij beter, de kinderen luisteren beter naar mij.

	Bart
De vaardigheid die ik ga leren is:	 Ik wil leren dat ik aan andere kinderen ga vragen om in het kort te vertellen (samenvatten) wat ik heb gezegd.
Voordelen :	Ik voel me dan fijner, blij gevoel, omdat ze me snappen.

	Sara
De vaardigheid die ik ga leren is:	 Een ander laten uitspreken.
Voordelen :	Ik voel me fijn, ik kan beter luisteren naar wat een ander zegt.

Aan het einde van dit onderzoek kan de conclusie worden getrokken dat er voor de kinderen een positieve gedragsverandering teweeg is gekomen. De ingezette interventies hebben een bijdrage geleverd aan vooruitgang in de door de kinderen

gestelde doelen, zij hebben immers een nieuwe vaardigheid aangeleerd. Daarbij was er geen sprake van problemen, maar van het ontwikkelen van vaardigheden.

4.3.2 Oplossingsgerichte gespreksvoering met de kinderen.

Tijdens de eerste gesprekken in dit onderzoek zijn onderdelen van de 'zevenstappendans' ingezet. Hierdoor zijn er mogelijkheden gecreëerd om een brug te leggen naar Kids'Skills, voor het ontwikkelen van een nieuwe vaardigheid. Een conclusie van deze gesprekken is dat de kinderen de gesprekken als positief hebben ervaren. De oplossingsgerichte gesprekken hebben een bijdrage geleverd aan het bereiken van de gestelde doelen.

De uitwerkingen van deze gesprekken staan in bijlage 9.

4.3.3 Gebruik maken van metacommunicaties tijdens de oplossingsgerichte gesprekken met de kinderen uit de onderzoeksgroep

Bij het uitvoeren van de gesprekken met de kinderen is er gewerkt volgens de zevenstappendans. De derde basisstap hierbij is het stellen van doelen. De schaalvragen hebben eraan bijgedragen dat de doelen haalbaar werden (Wat is voor jou een kleine stap vooruit?). Op deze wijze hebben de kinderen zelf doelen geformuleerd.

Ook is er bij het voeren van gesprekken het belang van feedback van de kinderen vooropgesteld. Op deze wijze ontstaat er een interactie tussen beide gesprekspartners. Aangegeven is dat kinderen mogen zwijgen, maar er is ook bewust gebruik gemaakt van stiltes, waardoor kinderen ruimte krijgen voor het geven van een (eerlijke) reactie.

Er is gelet op de non-verbale signalen en deze zijn door de gespreksvoerder benoemd (Klopt het dat ik zie dat je dat fijn vond ?). Het vragen naar de mening van de kinderen is waardevol gebleken. Op deze wijze is inzicht verkregen in de gedachtegang van het kind (Delfos, 2008).

4.3.4 De methode gebonden (luister) lessen en het inzetten van spelactiviteiten.

Voor de luisterlessen zijn de lesmethodes 'Leefstijl', 'De Vreedzame school' en 'Luisteren is Leren' gebruikt. De duoleerkracht heeft luisterlessen van de methode CITO-luisteren aangeboden. Alle lessen zijn klassikaal behandeld en er is gekozen om een selectie van deze lessen uit te werken in dit onderzoek. Hierbij is specifiek gekeken naar het aanleren van vaardigheden welke aansluiten bij de gekozen vaardigheden van de kinderen uit de onderzoeksgroep.

Interventie: praten en luisteren, uit de methode Leefstijl

Lesdoelen

- Oefenen om goed te luisteren
- Leren enkele kenmerken van goed naar elkaar luisteren
- Leren onderscheid te maken tussen goed en slecht luistergedrag.

Bij de eerste interventie oefenen de kinderen met het luisteren naar een ander om dit vervolgens te herhalen. De opdracht hierbij is om in een versje je verjaardagsdatum te vertellen en dit vervolgens te laten herhalen door een klasgenoot. De kinderen gaven aan dat ze het een lastig spel vonden, sommigen vonden het vervelend dat ze het juiste antwoord niet konden geven. De kinderen waarbij het wel lukte, hebben verteld hoe hen dit was gelukt. Alle kinderen vonden het een geslaagd spel waarbij ze geoefend hebben om goed naar elkaar te luisteren. Afsluitend is het (h)oorspel in groepjes van drie gespeeld. Bijzonder kenmerk van deze interventie is dat er duidelijk sprake is geweest van een bewustwording van de eigen luisterhouding van het kind. Het (h)oorspel is terug te vinden in bijlage 14.

Interventie: maken van samenvatting, uit de methode Leefstijl

Lesdoel:

- Kinderen ervaren wat opscheppen is
- Kinderen begrijpen dat opscheppen vervelend kan zijn
- Kinderen kunnen een samenvatting maken van het verhaal en het versje

In de klas is het verhaal verteld. De kinderen vinden het een mooi verhaal Bart heeft vervolgens een samenvatting van het verhaal gemaakt en de kinderen over het versje. Bij navraag blijkt dat Sara de essentie niet heeft begrepen (Bart en Anna hadden dit wel). De volgende dag is hierop teruggekomen in een dramavorm met het vlakken spel (één vlak toont ongewenst gedrag en het andere vlak het gewenste gedrag). Nu werd het voor Sara duidelijk.

Interventie: Zo zeg je dat. Opkomen voor jezelf (op een aardige manier iets weigeren). Uit de methode, de Vreedzame school

Lesdoelen

- Kinderen leren een belangrijke communicatieve vaardigheid, op een acceptabele manier assertief zijn
- De kinderen oefenen met de luistervaardigheid 'om de beurt praten'

De kinderen gaven aan dat ze het leerzaam vonden en dat ze goed konden oefenen om op een aardig manier te zeggen tegen elkaar, als je liever iets niet wil. Bij het

rollenspel laat Anna zien hoe zij haar mening geeft. Ze vertelt dat het haar nu beter lukt en ze meer durft op te komen voor haar mening. In de klas zie ik nu dat kinderen spontaan op een aardige manier dit aan elkaar vertellen. Bij een situatie waarbij het op onjuiste manier werd gedaan, hebben we klassikaal geoefend hoe het op een andere manier beter zou kunnen. Ook hebben we hiervan de voordelen besproken. In bijlage 7 is de volledige lessencyclus terug te vinden.

4.4.5 Beschrijving van de observatie

Conclusie

Anna

Ze toont een actieve inzet te bij gesprekken met klasgenoten. Zeker bij de kinderen met wie ze het goed kan vinden. In de klas duimt ze niet meer. Ze spreekt nu ook luider en is daardoor in de klas goed te verstaan.

Bart

Bart straalt meer zelfvertrouwen uit. Bij de gesprekken met klasgenoten komt hij meer voor zichzelf op, hij loopt minder vaak boos weg en hij probeert steeds vaker aan te geven hoe hij iets ervaart.

Sara

Zij gaat bewuster om met het luisteren naar anderen. Ze stelt meer vragen aan een ander, laat kinderen vaker uitpraten en ook lijkt het erop dat ze meer rekening houdt met de gevoelens van haar klasgenootjes.

In bijlage 5 zijn de volledige observaties terug te vinden.

In hoofdstuk 5 wordt er een link gelegd naar een antwoord op de onderzoeksvraag en de deelvragen.

Hoofdstuk 5, conclusies uit het praktijkonderzoek

In dit hoofdstuk wordt er een antwoord gegeven op de deelvragen en op de centrale onderzoeksvraag. Vervolgens zijn hieruit conclusies getrokken. In de tweede paragraaf staan de verwachtingen beschreven. Tenslotte wordt er in de derde paragraaf een conclusie gekoppeld aan de aanbevelingen met betrekking tot de praktijk en de theorie.

5.1 Conclusies uit het praktijkonderzoek

In deze paragraaf worden de conclusies verbonden aan de data die voortkomen uit het praktijkonderzoek welke beschreven staan in hoofdstuk 4.

5.1.1 Deelvraag: wat wordt er volgens de literatuur verstaan onder actief luisteren?

De definitie op deze vraag is weergegeven in paragraaf 2.1.

Door het verhaal van de spreker niet te onderbreken, aanmoedigende woorden en gebaren te gebruiken en de ander regelmatig aan te kijken onder het spreken zijn de belangrijkste gedragsregels voor een actieve luisterhouding (Jong en Berg, 2006).

Daarnaast zijn volwassenen vaak geneigd om een probleem van een kind tot een eigen probleem te maken en dit probleem direct voor het kind te willen oplossen. Door goed te luisteren blijkt dat kinderen vaak niet zitten te wachten op deze oplossing en staan ze er zelf niet achter (Ronde, 2005).

5.1.2 Deelvraag: hoe bevorder ik het actief luisteren in mijn groep?

Luisteren is een vaardigheid die net als leren lezen, rekenen of andere vakgebieden moet worden aangeleerd. De schoolsituatie is hiervoor een goede omgeving. Kinderen kunnen, onder begeleiding, oefenen in deze vaardigheden met klasgenoten. Bij de interventies hebben de kinderen in de groep geoefend om naar elkaar te luisteren en hun gevoelens te uiten. Ze hebben geleerd om rekening te houden met elkaar, maar ook hoe ze beter voor zichzelf kunnen opkomen. De leerkracht heeft een rolmodel, door zelf actief te luisteren wordt het onderliggende gevoel naar boven gebracht van wat het kind heeft gezegd. Hierdoor wordt het mogelijk dat de leerkracht kan ontdekken wat de behoefte is van het kind. Tevens wordt er getoetst of de leerkracht het kind goed heeft begrepen. Door niet te oordelen, maar een spiegel voor te houden kan dit de leerkracht helpen om erachter te komen waarom een kind iets doet.

Conclusie

De interventies die gedaan zijn, hebben bijgedragen dat de kinderen positiever omgaan met het actief luisteren naar elkaar. Belangrijk was hierbij het rolmodel van de leerkracht en het aanbieden van luistervaardigheidlessen. Naast de

lesprogramma's zijn er vaak tal van mogelijkheden om met de kinderen te oefenen. Hierbij kan worden gedacht aan het oefenen van de geleerde interventies bij het inzetten van coöperatieve werkvormen.

Observaties

De observaties hebben er toe bijgedragen dat de ontwikkelingen van de kinderen in kaart zijn gebracht. De ingezette interventies zijn effectief voor het ontwikkelen van luistervaardigheden. Uit de observaties kan worden geïnterpreteerd dat de kinderen zich steeds meer bewust zijn van de luisterhouding van zichzelf en van anderen.

De bevindingen zijn geëvalueerd met de duocollega, daaruit kan geconcludeerd worden dat beide leerkrachten positieve gedragsveranderingen hebben waargenomen bij de kinderen uit de onderzoeksgroep.

Bij de volgende onderdelen is vooruitgang geconstateerd:

- Het om de beurt praten, elkaar laten uitspreken
- Het lichaam richten naar de spreker en elkaar aankijken
- Vragenstellen om meer informatie te krijgen over wat er is verteld
- Voor je mening opkomen op respectvolle wijze
- Het maken van een samenvatting

Conclusie

De observaties kunnen helpen om de ontwikkelingen van de kinderen in kaart te brengen. De voordelen om hierbij gebruik te maken van video-opnames kunnen zijn dat deze ervoor zorgen dat de aandacht gericht blijft op de gesprekken of de activiteit. Vervolgens kunnen de opnames op een rustig moment worden uitgewerkt.

De volledige verslaglegging is weergegeven in bijlagen 5.A en 5.B.

5.1.3 Deelvraag: welke positieve ontwikkelingen zouden er volgens de literatuur kunnen ontstaan als er actief naar elkaar wordt geluisterd?

Antwoord op deze deelvraag staat in paragraaf 2.1.2.

5.1.4. Deelvraag: Hoe denken de kinderen van de onderzoeksgroep over 'hoe er naar hen wordt geluisterd' door de klasgenoten en de leerkracht ?

De Sociale Competentie ObservatieLijst (SCOL)

In hoofdstuk 4 is er een analyse gemaakt van de resultaten (zie paragraaf 4.1.1). De leerkrachten hebben voor de nulmeting de signaleringslijst in oktober 2011 ingevuld. In april hebben de leerkrachten opnieuw deze lijst ingevuld en deze heeft gediend als eindmeting. In deze paragraaf worden de conclusies verbonden aan de

ontwikkelingen van de kinderen. Bij het uitwerken van de resultaten is specifiek gekeken naar de categorieën welke aansluiten bij de luisteraspecten en het 'gehoord voelen'.

Sara

In de klas hebben de leerkrachten positieve ontwikkeling bij Sara waargenomen. Ze is zich meer bewust van haar eigen luisterhouding naar anderen. Ze houdt meer rekening met haar klasgenoten, laat anderen uitspreken. Ook nemen we waar dat ze uit zichzelf excuses aanbiedt als er iets niet goed is gegaan. Het lukt haar ook op een aardige wijze om 'nee' te zeggen als ze iets niet wil. Deze periode heeft ze intensief gewerkt aan het verbeteren van deze vaardigheden.

Bart

De resultaten van Bart zijn bij alle categorieën verbeterd. We hebben hem zien groeien in het "vertrouwen hebben in zichzelf". Hij straalt dit ook uit. Bij een ruzie luistert hij naar de ander, maar het lukt hem nu ook beter om de juiste woorden te vinden om een dialoog aan te gaan. Hij zoekt graag aansluiting bij de rustige kinderen in de klas.

Anna

De totale score van Anna is wel iets achteruit gegaan, toch hebben we ook haar zien groeien bij de sociale competenties. We hebben gezien dat ze actiever deelneemt bij het samenwerken in een klein groepje. Ze toont meer zelfvertrouwen en praat nu verstaanbaar voor de hele klas.

Conclusie

Deze signaleringslijst geeft geen antwoord op de vraag 'hoe kinderen denken dat er naar hen geluisterd wordt'. Desondanks is deze vragenlijst waardevol omdat de sociale competenties van de kinderen in kaart worden gebracht. Door de resultaten te verbinden aan conclusies kan er specifiek worden gewerkt aan het verbeteren van competenties welke bijdragen aan een actieve luisterhouding. De verwachting hierbij is dat dit een positief effect zou kunnen hebben op alle categorieën. Ik ben van mening dat de eerste meting in oktober een vertekend beeld zou kunnen geven. Op basis van zeven weken lesonderwijs vult de (parttime)leerkracht de signaleringslijst in. Mijn advies is om de periode van de 1^e signaleringslijst te verschuiven naar een later tijdstip.

De Klimaatschaal

De klimaatschaal heeft de volgende resultaten opgeleverd (paragraaf 4.2.2). In deze paragraaf worden hieraan de volgende conclusies verbonden.

Sara

Bij het cluster kwaliteit van de onderlinge leerling-relatie zijn resultaten gelijk. Het cluster sfeer in de klas is verhoogd, hieruit kan worden geconcludeerd dat ze vindt

dat er een goede sfeer is in de groep. Sara heeft de verwachting dat de kinderen in haar groep haar aardig vinden. Een koppeling naar het sociogram laat een ander beeld zien. Het lijkt dat Sara een hoog zelfbeeld heeft. Hierbij zou een vraag kunnen zijn; hoe reëel is haar zelfbeeld. Sara is vaak positief ingesteld zowel naar zichzelf als naar anderen toe.

Bart

De clusters kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties tonen een positieve ontwikkeling bij Bart. Hij heeft het gevoel dat de kinderen eerder bereid zijn om hem te helpen en hij vindt de kinderen aardiger. Daarnaast denkt hij dat de kinderen hem aardiger zijn gaan vinden. Ik ben van mening dat hij twee vragen verkeerd heeft geïnterpreteerd waardoor deze invloed hebben gehad op het resultaat van cluster sfeer, deze is nu negatiever uitgevallen. Opvallend is de positieve groei bij het cluster interactie met de leerkracht. Het lijkt een goede keuze te zijn geweest om hem te betrekken in de onderzoeksgroep.

Anna

Opvallend is de achteruitgang bij het cluster kwaliteit van de onderlinge relaties bij Anna. Bij de eerste afname heeft ze bijna bij alle items gekozen voor invulling van een zeer hoog oordeel. Een reden hiervan zou kunnen zijn dat ze meer voor haar zelf durft op te komen en hierdoor een kritischer houding heeft op haar klasgenoten. De interactie met de leerkracht is verhoogd en scoort bovengemiddeld.

Conclusie

Het digitaal invullen van de vragenlijst door de kinderen bleek lastig, de gestelde vragen hadden soms nog verduidelijking nodig of kunnen op een verschillende wijze worden geïnterpreteerd, zie bijlage 13. Door de vragenlijsten zelf in te voeren is het eenvoudiger te constateren welke specifieke vragen van elk cluster verbeterpunten behoeven. Klassikaal is er intensief gewerkt aan de clusters orde en interactie met kinderen omdat beide clusters in april ondergemiddeld scoren. Dit heeft geresulteerd tot een gemiddelde score bij het cluster organisatie in de klas en een bovengemiddelde score bij het cluster interactie leraar-leerlingen, hierbij is er sprake van een positieve ontwikkeling. De aandachtspunten voor de volgende periode liggen op het cluster onderlinge leerling-relaties. Dat kinderen een mening hebben, is geen vraag. Delfos gaat hier als vanzelfsprekend vanuit. De Klassenklimaatschaal is een instrument om meer informatie te krijgen over de beleving van de kinderen in hun groep en op welke wijze er gewerkt zou kunnen worden aan een verbetering van het pedagogische klimaat in de klas.

Het sociogram

Uit de resultaten van het sociogram (paragraaf 4.2.3) is het volgende op te maken:

Sara

Is bij het sociogram 0 keer positief gekozen zowel in december als in april. Hieruit zou geconcludeerd kunnen worden dat haar positie in de groep niet is verbeterd. Toch blijkt dat bij het werkgerelateerde onderdeel er wel kinderen zijn die er voor kiezen om met haar samen te werken. Sara is hulpvaardig en wil graag samenwerken met anderen.

De afgelopen maanden is Sara gekoppeld aan kinderen die haar hulpvaardigheid kunnen waarderen. Ondanks haar vooruitgang in het laten uitspreken van klasgenootjes zijn er ook kinderen die liever niet met haar samenwerken.

Bart

Bart wordt zowel in het sociogram van december als in april één keer positief gekozen en wordt hij iets vaker negatief gekozen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat er geen verbetering tot stand is gekomen in zijn sociale positie binnen de groep. Bij het werkgerelateerde kiest één leerling om met hem samen te werken en zijn er ook kinderen die liever niet met hem samenwerken. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat Bart een rustige leerling is die aangeeft dat hij het fijn vindt soms alleen te werken.

Anna

Zowel in het sociogram van december als van april wordt Anna 3 keer positief gekozen. Ze wordt minder vaak negatief gekozen. Het werkgerelateerde deel toont geen opvallendheden, ze wordt hierbij zowel positief als negatief gekozen.

Conclusie

Een sociogram geeft zicht op de sociale relaties binnen een groep en voor de leerkracht is het een instrument om kinderen die hierbij negatief scoren te begeleiden in het ontwikkelen van sociale vaardigheden. Ik denk dat een sociogram ook een momentopname is en de uitslag samenhangt met de kinderen die het op dat moment goed met elkaar kunnen vinden. De kinderen uit de groep hebben aangeven dat ze het vervelend vinden om drie kinderen te moeten uitkiezen met wie ze niet graag spelen. Dit is een gunstig teken voor de groepssfeer, maar kan ook een vertekend beeld opleveren bij de resultaten. Immers, door de verplichte keuze moeten de kinderen namen invullen die anders achterwege zouden worden gelaten.

De leerlingvragenlijst

De leerlingvragenlijst is specifiek gericht op de luisterkenmerken en heeft een belangrijke rol gespeeld bij dit praktijkonderzoek. De vragenlijst is door alle kinderen klassikaal afgenomen. Dit is een bewuste keuze geweest, de gedachtegang

hierachter is dat het een bijdrage zou kunnen leveren bij het ontwikkelen van de luisterhouding van alle kinderen. Voor het onderzoek heeft het opgeleverd dat er voor mij nog meer inzicht is gekomen in de beleving van de kinderen bij het luisteren (zie paragraaf 4.3.1). Hierdoor kon er een brug worden gelegd naar aspecten die de kinderen uit de onderzoeksgroep zelf willen verbeteren. De resultaten van deze vragenlijst zijn uitgewerkt bij het item Kids'Skillis (zie paragraaf 4.4.1). Ook heeft deze vragenlijst gezorgd voor een positief effect bij het formuleren van positief gestelde doelen in de klas, bij het inzetten van coöperatieve werkvormen en het buitenspelen.

5.1.5 Deelvraag: welke interventies kan ik tijdens het onderzoek inzetten ?

Voeren van oplossingsgerichte gesprekken

De oplossingsgerichte gesprekken die gehouden zijn, hebben er aan bijgedragen dat de kinderen zich meer gehoord voelen door hun klasgenoten en de leerkrachten. De kinderen hebben aangegeven de gesprekken als prettig te hebben ervaren. De vraag 'wanneer gaan we weer kletsen juf' werd herhaaldelijk gesteld. Bij elk interview werd er aanvankelijk gestart met het vaststellen van het doel van het gesprek en afgesloten met de vraag 'is dit gesprek nuttig voor jou geweest'?

Vaak is gebruik gemaakt van de 'zevenstappendans' (Cauffman & van Dijk, 2009), de houding van niet-weten (de Jong & Berg, 2006) en de metacommunicatie (Delfos, 2008). Door het toepassen van deze gesprekstechnieken lukte het vaak om de gedachtegang van de kinderen helder in beeld te krijgen zonder mijn eigen referentiekader te gebruiken. De video-opnames hebben ervoor gezorgd dat ik de gesprekken op een rustig moment kon terugzien voor reflectie.

De methode gebonden (luister) lessen en het inzetten van spelactiviteiten

De interventies van de klassikale lessen hebben een positieve invloed gehad op de luisterhouding van de kinderen. De eerste les is voor veel kinderen een kennismaking geweest van het bewust worden van hun eigen luistervaardigheid. De opvolgende lessen is er geoefend met doelen die aansluiten bij een luistervaardigheid. Na elke les is de les klassikaal gereflecteerd. De reflecties hebben informatie opgeleverd die een basis hebben gevormd voor de volgende interventies. De reflecties van de klassikale luisterlessen zijn terug te vinden in bijlage 7.

5.1.6 Deelvraag: welke bijdrage levert de methode Kids'Skills aan het verbeteren van een actieve luistervaardigheid bij deze kinderen?

De methode Kids'Skills is een methode waarop kinderen op een positieve, constructieve manier problemen overwinnen door het aanleren van vaardigheden. De motivatie van het kind om zelf te werken aan zijn vaardigheid is hierbij essentieel.

Oriënterend op de eerste stap van de methode Kids'Skills, het vertalen van een probleem in een vaardigheid is nagegaan op welke wijze dit vanuit de kinderen kan komen en niet teveel gestuurd is vanuit de leerkracht. Het oplossingsgerichte gesprek waarbij de 'zevenstappendans' is gebruikt en het inzetten van het Kwaliteitspel voor kinderen heeft mij geholpen om de kinderen zelf hun vaardigheid te laten formuleren.

Vervolgens zijn de kinderen aan de slag gegaan met het oefenen van hun vaardigheid. Essentieel hierbij is dat de leerkracht mogelijkheden creëert of nagaat op welke wijze de kinderen de gelegenheid krijgen om daadwerkelijk te oefenen aan hun vaardigheid. Doordat het kinderen uit mijn eigen groep zijn is het eenvoudiger om dit bewaken.

Furman (2004, p. 106) *concludeerde dat 'een kind een vaardigheid heeft geleerd wanneer het kind zelf en ook anderen vinden dat het die vaardigheid heeft geleerd'.*

Alle kinderen uit de onderzoeksgroep hebben aangegeven dat hun doel is bereikt en beargumenteerd. Gerealiseerd is dat de kinderen vertrouwen hebben gekregen dat er naar hen wordt geluisterd en dat hun mening serieus wordt genomen. In het afsluitende gesprek hebben de kinderen van de onderzoeksgroep zich positief geuit over de ontwikkelingen van de groepsgenoten. Daarnaast hebben de leerkrachten waargenomen dat er sprake is geweest van een positieve gedragsverandering en het de kinderen dus is gelukt om hun doel te bereiken.

Conclusie

Antwoord op deze deelvraag is; dat ik kan concluderen dat de methode Kids'Skills effectief blijkt te zijn voor het aanleren van een nieuwe vaardigheid. Ook als deze toegespitst is op luistervaardigheid. Om doelen te realiseren is het format met de vijf stappen ook relevant gebleken. Voor het formuleren van een te leren vaardigheid is een voorafgaand oplossingsgericht gesprek aan te bevelen en deze gesprekken gedurende de verschillende stappen terug te laten komen. In de literatuur staat beschreven dat het opstellen van kleine haalbare doelen van belang is voor een succesvolle slagingskans (Cauffman & van Dijk, 2009). Dit kan worden beschouwd als een waardevolle gedachtegang.

5.2 Antwoord op de centrale onderzoeksvraag:

Heb ik (n)iets gemist ? Actief luisteren is een kunst, hoe kan ik kinderen leren onderling naar elkaar te luisteren?

De conclusies uit de deelvragen vormen samen een antwoord op de centrale onderzoeksvraag. Hieruit kan worden geïnterpreteerd dat het onderzoek een positieve bijdrage heeft gehad. Dit heeft er toe geleid dat de kinderen vaardigheden hebben geleerd in het luisteren naar zichzelf en naar klasgenoten. Het belang van

het actief luisteren moet niet worden onderschat, daar moet een leerkracht in investeren.

Anna wordt 'letterlijk' gehoord door haar klasgenoten, dit heeft haar weerbaarder gemaakt. Bart concludeert dat hij gehoord wordt en heeft het gevoel dat kinderen hem nu serieus nemen. Sara laat anderen uitspreken en merkt dat klasgenoten nu beter naar haar luisteren. Het betrekken van de hele groep en het aanbieden van de klassikale luisterlessen bleek een goede stap.

5.3 De verwachtingen

De verwachtingen waren dat de kinderen weten dat er naar hen wordt geluisterd door de klasgenoten. Hierdoor zouden zij betrokkenheid ervaren, zich begrepen en gerespecteerd voelen.

Deze verwachtingen zijn zeker voor de kinderen in de onderzoeksgroep uitgekomen. Het antwoord op de centrale onderzoeksvraag heeft dit toegelicht. Voor de hele groep is er gekeken naar de uitslag van de Klimaatschaal. Deze geeft aan dat de onderlinge relaties tussen de kinderen nog steeds ondergemiddeld is en de sfeer in de klas bovengemiddeld. Uitgaande van deze gegevens zouden er geen verbeteringen zijn opgetreden in de relaties tussen de leerlingen onderling. Om de verwachtingen op een juiste wijze te interpreteren zou de schaalvraag 'wordt er in onze groep naar jou door je klasgenootjes geluisterd?' op te nemen als nul en eindmeting. Hierdoor wordt meer inzicht verkregen in de gedachtegang van de kinderen. Het oplossingsgericht werken heeft invloed op mijn gedachten, acties en gedrag. Steeds merk ik het positieve effect hiervan in mijn groep. Door dit te combineren met inventies op het gebied van een actieve luisterhouding is er geïnvesteerd in het belang van het actief luisteren.

Dit onderzoek heeft zich gericht op de ontwikkelingen van het gehoord worden in de groep door klasgenoten. Bij het opnemen en verwerken van informatie speelt actief luisteren ook een essentiële rol. Waardevol om te vermelden is dat er een positieve ontwikkeling heeft plaatsgevonden in de resultaten van het CITO luisteren. Bij de afname in januari scoren 4 kinderen E en 7 kinderen een D. In mei zijn er 3 kinderen met een D score en de gemiddelde score van 102.7 vooruitgegaan naar 107.6. Het leggen van verbanden hiertussen zou in een nieuw onderzoek kunnen worden aangetoond.

5.4 De aanbevelingen

Aan de hand van de getrokken conclusies worden hieronder de volgende aanbevelingen beschreven:

- Inzetten op de luisterhouding en het gehoord worden in de klas blijkt een essentieel onderdeel te zijn bij het communiceren. Luisteren is een vaardigheid die net als leren lezen, rekenen of andere vakgebieden moet worden aangeleerd.

De schoolsituatie is hiervoor een goede omgeving. Hier kunnen kinderen onder begeleiding oefenen met klasgenoten.

- De leerkracht vervult een rolmodel en zou zich bewust moeten zijn van de verschillende luisteraspecten en het inzetten hiervan.
- Kids'Skills blijkt effectief inzetbaar te zijn bij kinderen die een vaardigheid willen ontwikkelen. Een aanbeveling hierbij is om vooraf oplossingsgerichte gesprekken te voeren zodat de behoeften van het kind in kaart kan worden gebracht en doelen door de kinderen zelf bepaald worden.
- Als kinderen een vaardigheden hebben behaald blijft het van belang dat er aandacht blijft voor de gekozen vaardigheid.
- Oplossingsgericht werken werkt ! Je kunt dit niet alleen. Om oplossingsgericht werken verder te implementeren op school heb ik nodig dat andere betrokkenen ook ervaren dat uitgaan van mogelijkheden op een positieve wijze meer effect heeft dan het zien van het probleemgedrag. Dit zou een vertrekpunt kunnen vormen bij een nieuw onderzoek.

Tot zover de conclusie en aanbevelingen. In hoofdstuk 6 wordt er gereflecteerd op het onderzoek.

Hoofdstuk 6, Evaluatie en Reflectie op het onderzoek

In dit hoofdstuk wordt er in de eerste paragraaf teruggeblikt op het meesterstuk als product. Bij de tweede paragraaf wordt er teruggeblikt op het meesterstuk als proces. Tenslotte wordt er aan de hand van de reflectiecyclus van Korthagen (Korthagen, 2008) de professionele ontwikkeling van de onderzoeker beschreven.

6.1 Het meesterstuk als product

De belangrijkste opbrengst van dit meesterstuk is dat bij het actief luisteren door klasgenoten, de kinderen uit de onderzoeksgroep het gevoel hebben dat zij gehoord en begrepen worden door deze klasgenoten. Dit heeft er toe bij gedragen dat het zelfvertrouwen en welbevinden van deze kinderen is versterkt.

Essentieel is dat er is vastgesteld, dat actief luisteren een vaardigheid is die aangeleerd moet worden net zoals rekenen en taal.

De methode Kids'Skills heeft positief bijgedragen aan het ontwikkelen van een vaardigheid. De oplossingsgerichte gesprekstechnieken hebben hierbij gefungeerd als mogelijkheid om doelen door de kinderen zelf te laten formuleren. Het is immers makkelijker om gesprekken te voeren waarin een vaardigheid wordt aangeleerd, dan te praten over problemen die moeten worden opgelost (Furman, 2007). Door de kinderen centraal te stellen is er nagegaan welke behoeften de kinderen hebben bij het realiseren van doelen.

6.2 Het meesterstuk als proces

Literatuur over het centrale onderwerp van dit praktijkonderzoek 'het gehoord worden door klasgenoten' is helaas schaars. Dit was verrassend omdat er dagelijks communicatie plaatsvindt en luisteren daarbij niet losgekoppeld kan worden aan spreken.

Bij de zoektocht naar informatie is de term 'actief luisteren' vaak genoemd bij het onderwerp 'gehoord worden'. Ook hiervoor geldt dat de literatuur hierover schaars is, echter de geraadpleegde literatuur zorgde voor een bron van informatie over de verschillende luisteraspecten. Hieruit is ook af te leiden dat 'actief luisteren' niet eenvoudig is en door het toepassen van luistertechnieken er echt gehoord kan worden wat een ander bedoeld te zeggen. Dus het uitschakelen van het eigen referentiekader en de ander zijn verhaal laten vertellen, helpt om de spreker zich begrepen te laten voelen.

De kinderen uit de onderzoeksgroep hebben één doel geformuleerd en zijn hiermee aan de slag gegaan. Om het halen van het doel te realiseren moet er gelegenheid zijn om te oefenen. Hiervoor zijn de sociaal-emotionele methodes waarbij de lessen gericht waren op het onderwerp luisteren zeer geschikt gebleken.

6.3 Beschrijving van de professionele ontwikkeling

Faseverloop van de reflectiecyclus van Korthagen

Fase 1: Handelen

Wat wilde ik bereiken? Waar wilde ik op letten? Wat wilde ik uitproberen?

Allereerst wilde ik bereiken dat de kinderen in mijn groep beter leren naar elkaar te luisteren en elkaar hierdoor beter zouden begrijpen. Door inzetten van interventies hoopte ik een gedragsverandering te bewerkstellen bij de kinderen uit de onderzoeksgroep. Ik wilde uitproberen of de methode Kids'Skills ook uitkomst biedt op luistervaardigheden.

Fase 2: Terugblikken op het handelen

Wat gebeurde er concreet?

- Wat zag ik?

In mijn groep nam ik grote verschillen bij het communiceren tussen de leerlingen waar. Er zijn kinderen die enthousiast vertellen in het groepje en anderen die nauwelijks betrokken leken te zijn bij deze communicatie.

- Wat deed ik?

Goed bedoeld, probeerde ik in eerste instantie de kinderen die niet actief deelnamen te helpen door het aandragen van suggesties. Een voorbeeld hiervan is dat ik van de kinderen wordt verwachtte dat zij uit zichzelf 'om de beurt zouden praten', met als verwachting dat de er meer betrokkenheid zou ontstaan tijdens het communiceren.

- Wat dacht ik?

Hoe kan ik op een oplossingsgerichte wijze constructief werken aan een verbetering van de spreek- en luistervaardigheden van alle kinderen. Welke rol kan ik hierbij vervullen als groepsleerkracht en gedragspecialist. Op school is er geen methode voor de ontwikkeling van de sociaal-emotionele competenties, wel wist ik uit ervaring dat de methode Leefstijl mogelijkheden zou bieden.

- Wat voelde ik?

Ik zag mogelijkheden en kansen om meer te weten te komen over het onderwerp luisteren. Daarnaast was ik enthousiast dat ik nu een doel had gevonden waaraan gewerkt kon worden in een meesterstuk.

Fase 3: Bewust worden van essentiële aspecten

- Hoe hangen de antwoorden op de vorige vragen met elkaar samen?

Met het gegeven dat ik meer te weten wilde komen over het onderwerp 'actief luisteren' ben ik me gaan verdiepen in de literatuur. Hierbij werd ik geconfronteerd met mijn eigen luisterhouding. Ik constateerde dat ik vaak al druk ik mijn hoofd bezig ben met het bedenken van oplossingen voor een ander en dat dit ten koste ging van het goed luisteren naar wat de ander eigenlijk wilde zeggen. Ook het laten uitspreken van een ander kostte me moeite en bij een tijdsdruk neem ik een defensieve houding aan. Nu ik weet welke eigenschappen er horen bij een actieve luisterhouding, ben ik me bewust van mijn luisterenergie en zorg ervoor dat ik mezelf even kan opladen (bijvoorbeeld even een kopje thee na een schooldag voor een vergadering). Ook stel ik voor mezelf kleine (haalbare) doelen.

- Wat is daarbij de invloed van de context/de school als geheel?

Kinderen en anderen laat ik uitspreken, door het maken van samenvattingen vraag ik na of ik een ander goed heb begrepen. Bij de oplossingsgerichte gesprekken met kinderen gebruik ik de samenvatting die ik heb gemaakt van metacommunicatie met kinderen en van de zevenstappendans (Cauffman & van Dijk, 2009). In de groep ben ik me nog bewuster wat de effecten zijn van mijn rolgedrag.

Wat betekent dit nu voor mij?

Het geeft me rust om te merken dat ik niet alles meer ervaar als mijn probleem. Door anderen rust te geven om hun verhaal te vertellen, ben ik beter in staat om te begrijpen wat ze echt bedoelen te vertellen.

- Wat is dus het probleem (of de positieve ontdekking)?

Kinderen zitten vaak niet te wachten op oplossingen die worden voorgedragen, ze staan hier vaak ook niet achter. Kinderen blijken goed in staat te zijn om zelf oplossingen te bedenken. Door bewust te zijn van mijn luisterhouding geeft dit anderen het gevoel dat ze worden gehoord.

Fase 4: Formuleren van handelingsalternatieven

Welke alternatieven zie ik? Welke voor- en nadelen hebben die?

Wat neem ik mij nu voor voor de volgende keer?

Over acht weken is er alweer een schooljaar 'omgevlogen', tot het einde van het schooljaar gaat het lesprogramma met luisteractiviteiten door. De kinderen doen enthousiast mee met deze lessen, ze genieten van de mooie verhalen en de leuke activiteiten. In de groep zien mijn collega en ik de positieve effecten die tijdens de lessen worden aangeleerd. De kinderen worden steeds vaardiger in het zelf oplossingen bedenken bij conflicten tijdens het buitenspelen, welke overigens minder vaak voorkomen. Hoewel ik het liefst bij alle kinderen Kids'Skills in zou willen zetten, werd al snel duidelijk dat dit geen realistisch doel was voor mezelf tijdens dit

onderzoek. Nu ik hierin vaardiger ben geworden zie ik kansen om dit volgend schooljaar wel te realiseren. Een nadeel is dat we op school nog geen methode hebben en er niet schoolbreed gewerkt wordt aan de sociaal-emotionele competenties van de kinderen. Een voordeel is dat ik wel aan de slag kan in mijn eigen groep met de methode Leefstijl omdat ik hiervoor een training heb gevolgd.

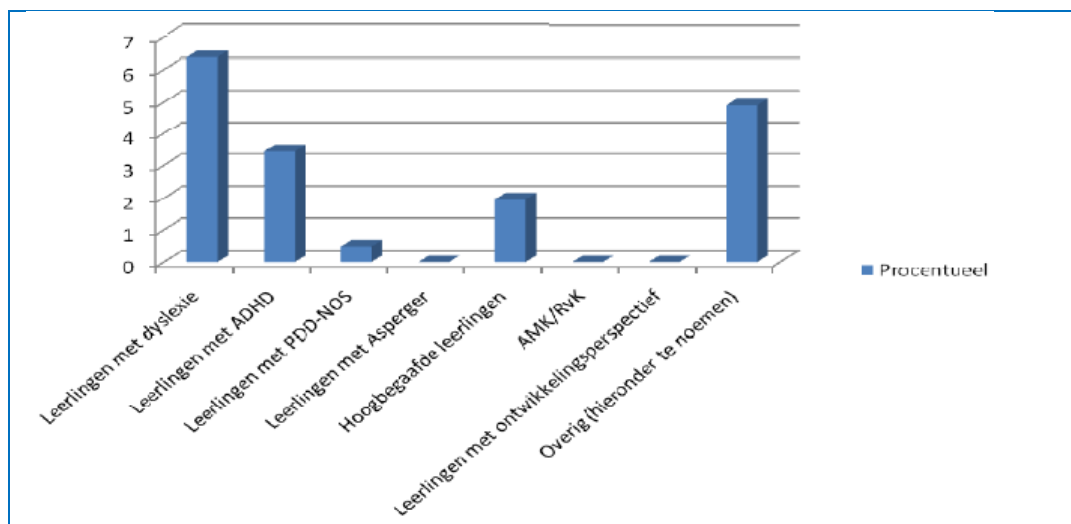
Net als bij de kinderen die een vaardigheid hebben afgerond wil ik aandacht blijven schenken aan mijn eigen luistervaardigheid naar anderen toe.

Hoofdstuk 7. Inclusief onderwijs

7.1 Wat betekent inclusie op school

De visie van de school is er op gericht dat we ontwikkelen samen doen: onze school stemt af op de leermogelijkheden van een ieder en daarbij dragen we verantwoording voor en met elkaar. Als team hebben we in april de rapportage Onderwijszorgprofiel van januari 2012, welke is opgesteld met behulp van de Seminarium Profiel Scan van de school, besproken. Volgens het percentage van de zorgzwaartescan laat de school zich typeren als een Smalle Zorgschool⁶. Dit schooljaar heeft 2,5 % percentage van de leerlingen een indicatie cluster.

De groep leerlingen met een speciale hulpvraag vormt 19 % van de huidige schoolpopulatie. Bij deze groep leerlingen is er geen sprake van REC of SBO-indicatie. Procentueel gezien is sprake van een redelijk stabiel beeld over de afgelopen 3 schooljaren.

Figuur 7.1 Schoolprofiel leerlingen met speciale hulpvragen

De school wil zich verder richten op het voortzetten van coöperatief leren, integreren van meervoudige intelligentie, uitbreiden van opbrengstgericht werken en het implementeren van Handelingsgericht Werken. De ambitie van school is om specifieke doelgroepen verregaand te ontwikkelen. De doelgroepen zijn: hoogbegaafde leerlingen, leerlingen met dyslexie, leerlingen met gedragsproblemen, leerlingen met motorische beperkingen en VVTO. Waar nodig is doet de school een beroep op het samenwerkingsverband (Hilhorst, 2012).

⁶ Hantering van indeling zorgzwaarte: minder dan 1,6% is er sprake van een netwerkschool, tussen de 1,6% en 3,25% van een smalle zorgschool. Bij een percentage van 3,25% van een brede school. Van een inclusieve/integratieve school indien het percentage 4,9% overstijgt.

De basishouding van onze school is 'alle kinderen tellen mee'. Als team zijn we voorstanders van inclusie. In het verleden is een aanmelding van een leerling met het syndroom van Down uitvoerig besproken. Gericht is er nagegaan of we deze leerling met speciale onderwijsbehoeften konden begeleiden. Op dat moment konden we hieraan niet voldoen. In overleg met de ouders is gezocht naar een passende oplossing. Deze leerling is geplaatst op een andere school. Een duidelijk afgebakend aannamebeleid is niet opgesteld in het zorgprofiel. Het team geeft aan dat als de zorg het toe laat leerlingen kunnen instromen, maar geven hierbij wel grenzen aan. Er wordt gekeken naar de individuele speciale onderwijsbehoeften van de leerling en op welke wijze de leerling zich het beste kan ontwikkelen (Handelingsgericht Werken). Het team heeft hierbij een onderzoekende houding en gaat na of zij kunnen voldoen aan het bieden van de gewenste zorg.

7.2 Inclusie en de overheid

Elk kind heeft recht op optimale scholing die in overeenstemming is met zijn onderwijsbehoeften binnen het reguliere schoolsysteem. De geplande bezuinigingen gaan niet door en vanaf augustus 2013 is er de zorgplicht. Volgens de rijksoverheid zijn de huidige organisaties te complex en te bureaucratisch. Ook is er sprake van een groei van 65% bij de groep met een rugzak of een indicatie en de kosten zijn fors gestegen. Ook is nog onduidelijk waar dit geld aan besteed wordt, wel is vastgesteld dat er veel geld gaat naar hulpverlening buiten school.

Er wordt een nieuw schoolondersteuningsprofiel opgesteld, waarin de extra ondersteuning die de school kan bieden wordt vastgelegd. Scholen moeten er voor zorgen dat er voor elk kind dat extra ondersteuning nodig heeft een passende plaats is. Leraren en schoolleiders hebben een centrale rol omdat zij weten welke behoeften leerlingen hebben.

Bij het onderwijsconcept van inclusief onderwijs is het kernmerkend dat er gewerkt wordt aan de (cognitieve) vorming van de kinderen en tevens ook wordt geïnvesteerd in de vorming van een klimaat in de klassengemeenschap waarin kinderen met hun diversiteit mee kunnen doen. Er wordt dus gestreefd naar integratie van kinderen met leermoeilijkheden of een handicap, zodat ze onderwijs krijgen samen met kinderen in het reguliere onderwijs.

((Rijksoverheid)

7.3 Integreren in de samenleving

Inclusie onderwijs zou niet geïsoleerd gezien moeten worden op scholen, maar zou bredere sociaal-economische zorg en belangen moeten dragen. Scholen kunnen niet alleen de uitdaging van inclusief onderwijs aan. Daarbij stelt de overheid doelen die vaak niet eenvoudig te realiseren zijn in het onderwijs. Barton (2008) concludeerde dat *'goed onderwijs niet alleen een kwestie is van efficiëntie, kennis en bezit van de juiste techniek, maar goed onderwijs is doordrenkt met passie, creativiteit, uitdaging en plezier'*. Daarnaast is de samenwerking tussen de overheid, scholen, ouders en

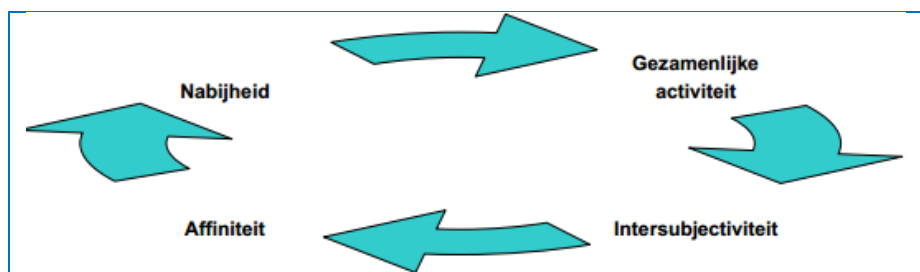
de gemeenschap essentieel voor de realisatie van een inclusieve samenleving (Barton, 2008).

7.4 Profiteren van diversiteit

Tharp (Oers van, 2008) is van mening dat profiteren van diversiteit een belangrijke functie heeft voor de samenleving. Door het nastreven van idealen zoals:

- Excellentie, mogelijkheid voor iedereen om maximaal te ontwikkelen
- Fairness, iedereen krijgt waar hij recht op heeft
- Harmonie, leren om goed met elkaar om te gaan
- Inclusiviteit, niemand wordt buitengesloten uit de gemeenschap

Het is van belang dat leerkrachten kennis hebben van de dynamiek van de sociale groepsvorming. Het onderstaande model is hierbij een hulpmiddel.

Figuur 7.2 : Cyclus voor sociale groepsvorming

Door het organiseren van gezamenlijke activiteiten, waarbij de kinderen en de leerkracht betekenisvolle rollen spelen en er gewerkt wordt aan een gezamenlijk product en vervolgens hiervoor samen de verantwoordelijkheid dragen, leren de kinderen elkaar in dit proces beter kennen en kunnen op deze basis affiniteit voor elkaar ontwikkelen. Deze affiniteit vormt een basis voor een hechte gemeenschap waarbinnen iedereen tot zijn recht komt, ongeacht zijn of haar kwaliteiten. (Oers van, 2008).

7.5 Wat betekent inclusie voor mij persoonlijk

Inclusie onderwijs betekent voor mij het zoeken naar mogelijkheden voor ontwikkelingskansen voor elk kind. In mijn huidige groep zitten twee kinderen met een indicatie cluster. Het is een grote groep van 29 kinderen en ik heb van alle kinderen hoge verwachtingen. Twee jaar geleden is er gestart met het handelingsgericht werken. Dit heeft ervoor gezorgd dat er meer duidelijkheid is over de onderwijsbehoeften van de kinderen. Met het implementeren hiervan ben ik nog volop in ontwikkeling. In samenwerking met de kinderen, de ouders en het team. Wel merk ik dat vaak dezelfde kinderen in de instructie afhankelijke groep bij de leerkracht zitten. Om alle kinderen te betrekken bij de sociale groepsvorming heb ik steun aan het model van Tharp. Door het realiseren van betekenisvolle groepsactiviteiten met daarbij aandacht voor een actieve luisterhouding hebben de kinderen ervaren dat ze worden gehoord. De ontwikkeling van mijn eigen

luisterhouding heeft een positieve invloed op de kinderen in de groep. Ook bij de kinderen die speciale ondersteuning nodig hebben, verwacht ik dat zij baat hebben bij de ingezette interventies. Wel ben ik van mening dat het essentieel is om te blijven kijken naar het welzijn en de mogelijkheden van het kind zelf. Mocht het om wat voor reden toch beter zijn dat kinderen in aparte groepen onderwijs wordt aangeboden buiten het reguliere onderwijs dan sta ik daar wel voor open. Een ander punt is de samenleving, waarbij het realiseren van inclusie niet stopt bij het onderwijs. Integratie van inclusie in de samenleving zou nog verdere aandacht behoeven, mogelijk fungeert het onderwijs als opstartpositie.

Nawoord

Met veel genoegen heb ik aan dit meesterstuk gewerkt en hoop ik dat het voor anderen een bron van inspiratie is om zelf aan de slag te gaan met een actieve luisterhouding.

Afstuderen en een drukke baan in het onderwijs heeft toch vaak gezorgd dat er een gevoel was van een spagaat door de werk/ tijdsdruk. Een dag had vaak te weinig uren en was ik helemaal verdiept in het onderzoek dan waren er toch ook de vaste klussen (mam, wat gaan we vanavond eten?), waardoor een onderbreking een noodzakelijk kwaad was. Dit werkte zorgde soms voor irritaties waar mijn directe omgeving last van ondervond. Het zoeken naar een helpende gedachte viel dan niet mee. Het meesterstuk was een tijdrovende en intensieve klus, maar heeft het me veel voldoening gebracht.

De kinderen uit de onderzoeksgroep waren vaak verrassend open, enthousiast en wat zijn ze gegroeid. Ik heb veel waardering voor hun inzet .

In dit nawoord wil mijn dank uitspreken aan mijn thuisfront, zij hebben mij de ruimte gegeven om me steeds weer te oriënteren op de studie en dit onderzoek. Een boek over de kracht van luisteren, waar ik al maanden naar op zoek was en niet meer aan te komen was heeft mijn lieve man kunnen opsporen. Ik ben daar heel blij mee, het is een boek dat ik nog vaak zal inzien.

Ook wil ik mijn critical friends en begeleiders bedanken voor hun wijze raad en waardevolle adviezen, ook dankzij hen lukte het om steeds een stukje dichterbij de eindstreep te komen.

En ja, er zijn verschillen in luisterhoudingen bij mannen en vrouwen, nieuwsgierig U kunt het terugvinden in de kracht van het luisteren.

Bronnen

Literatuur

- Barker, L. W. (2001). *De kracht van luisteren*. BZZToH bv : 's-Gravenhage.
- Barton, L. (2008). *Inclusive Education Teachers and politics of possibility*.
- Boerman, R. (2008). *Achtergrond onderzoek. Ethische uitgangspunten bij praktijk onderzoek*. Tilburg: Fontys .
- Cauffman, L & van Dijk,D. (2009). *Handboek oplossingsgericht werken in het onderwijs*. Amsterdam: Boom-onderwijs.
- Delfos, M. (2008). *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. Amsterdam: SWP.
- Furman, B. (2007). *Kids'Skills*. Soest: Nelissen.
- Harinck, F. (2009). *basisprincipes Praktijkonderzoek*. Antwerpen/Apeldoorn: Windesheim OSO-boeken.
- Hilhorst, A. (2012). *Rapportage Onderwijszorgprofiel*. Utrecht: Seminarium Profiel Scan.
- Jong, P.de, Berg,I. (2006). *De kracht van oplossingen. Handwijzer voor oplossingsgerichte gesprekstherapie*. Amsterdam: Harcourt Book Publishers.
- Kallenberg, T.,Koster,B.,Onstenk,J.& Scheepsmma, W. (2007). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Meer, van K., Neijenhof, van J. & Bouwens, M. (2001). *Elementaire sociale vaardigheden*. Houtem/ Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Nagtegaal, P. (november, 2005). Spreken is zilver, luisteren is goud ! *Praxisbulletin* , 23 (3), 12-15
- Nichols, M. (2003). *De kunst van het luisteren*. Kampen: Kok.
- Oers van, B. (2008). Samen uit school. *De wereld van het jonge kind* , 304-307.
- Ronde, A. d. (maart 2005). Gordon-methode, schept veilig klimaat. *Jeugd in School en Wereld, JSW* , 12-15.
- Verliefde, E. S. (2003). *De kunst van het luisteren, communiceren met kinderen op school en thuis* . Leuven: Acco.

Websites

<http://www.carrieretijger.nl/functioneren/mondeling/vaardighede/luisteren>. (sd).
Opgeroepen op januari 6, 2012, van www.carrieretijger.nl.

<https://www.klimaatschaal.nl>. (sd). Opgeroepen op september 3, 2011, van
klimaatschaal.

Rijksoverheid. *Plannen passend onderwijs*. Opgeroepen op mei 7, 2012, van
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/plannen-passend-onderwijs>.

SCOL. Opgeroepen op januari 6, 2012, van www.SCOL.nl.

www.sometics.com/nl/sociogram.html. Opgeroepen op september 24, 2011, van
sometics.

De Vreedzame School. Opgeroepen op december 15, 2011, van
www.devreedzameschool.net.

Oplossingsgerichte hulpmiddelen

Evers, M., Loman, E. & Soepboer, W.(2006). *Kinderkwaliteitspel*. Amersfoort: CPS

Inhoudsopgave bijlagen

Bijlage 1: Metacommunicatie

Bijlage 2: Schematisch tijdpad

Bijlage 3: Vragenlijst kinderen

Bijlage 4: Vragenlijst ouders

Bijlage 5 a: Observatieschema voor vrije observaties

Bijlage 5 b: Observatieschema met deelstappen

Bijlage 6: Kids' Skills in 5 stappen

Bijlage 7: Overzicht aangeboden lessen luistervaardigheid

Bijlage 8: Triangulatie

Bijlage 9: Logboek oplossingsgerichte gesprekken

Bijlage 10: SCOL resultaten

Bijlage 11: Sociogram

Bijlage 12: Klimaatschaal resultaten

Bijlage 13: Klimaatschaal vragenlijst

Bijlage 14: Het (h)oorspel

Bijlagen

Bijlage 1: Metacommunicatie

Voor jonge kinderen zijn de regels van een gesprek nog niet altijd duidelijk. Ze begrijpen niet altijd wat volwassenen zeggen of bedoelen. Door het toepassen van metacommunicatie (communiceren over de communicatie) kan duidelijk worden gemaakt wat er speelt. Delfos heeft een aantal basale regels voor metacommunicatie geformuleerd, een beschrijving van deze voorwaarden staat in mijn eigen woorden hieronder geformuleerd.

- Maak het doel duidelijk van het gesprek

Door het doel van een gesprek aan te geven, zorg je voor een gelijkwaardigheid binnen het gesprek. Bij een gesprek is het belangrijk dat een kind weet wat van hem of haar wordt verwacht, dit kan een kind zekerder maken.

- Laat een kind weten wat je intenties zijn

Het bewust zijn van de verschillende intenties, persoonlijke en emotionele, en deze te laten weten aan de kinderen kan het proces van de gespreksvoering bevorderen. Duidelijkheid over de bedoelingen van beide gesprekspartners is hierbij essentieel.

- Laat een kind weten dat je feedback nodig hebt

Feedback is nodig zodat je weet dat het kind heeft gehoord wat er is gezegd. Feedback kan zowel verbaal als non-verbaal zijn. Een gesprek kan niet goed worden gevoerd als er geen feedback is, als volwassene kun je een kind vragen om feedback te geven.

- Laat een kind weten dat het mag zwijgen

Stiltes in een gesprek kan worden opgevat als ongemakkelijk en worden vaak door volwassenen ingevuld. Door bewust stiltes in een gesprek toe te laten kan het kind verwerken wat er is gezegd en krijgt het kind ruimte voor het vinden van bewoording voor het geven van een reactie. Stiltes kunnen ook gebruikt worden omdat het kind moeite heeft met het onderwerp of omdat het kind niet op de vraag wil ingaan.

- Probeer te benoemen wat je voelt en volg wat je voelt

Door te luisteren naar je eigen intuïtie, zeker bij een moeilijk gespreksonderwerp of een spanningsvolle situatie loop je minder risico om fouten te maken. Door een twijfel serieus te nemen en iets niet te doen, maar dit wel verbaal te noemen.

- Nodig het kind uit zijn of haar mening over het gesprek te geven

Kinderen hebben net als volwassenen een mening over een gesprek. Waardevol is deze mening omdat dit een volwassen inzicht kan geven hoe een kind het gesprek beleeft. Voor volwassen is het belangrijk dat zij zich er van bewust blijven dat kinderen in verschillende loyaliteitsconflicten terecht kunnen komen.

- Maak metacommunicatie een vast onderdeel van de communicatie

Door metacommunicatie standaard een onderdeel te laten vormen van de gespreksvoering is het mogelijk om een gespreksonderwerp gezamenlijk te houden en misverstanden te voorkomen.

(Delfos, 2008)

Bijlage 2: Schematisch tijdpad

Wanneer ?	Wat ?	Wie ?
Oktober / november 2011	Verzamelen van bronnen, literatuur Oktober : invoeren van SCOL November : Afnemen van sociogram en klimaatschaal Toestemming vragen aan ouders	Ouders van de kinderen uit de onderzoeksgroep
December 2011	Bestuderen van literatuur en gedurende het gehele onderzoek Hoofdstuk 1 en 3 Meesterstuk verwerken Maken van observatie lijsten	
22 december	Hoofdstuk 1 en 3 Meesterstuk inleveren	
9 januari	Hoofdstuk 2 inleveren	
Februari 2012	Observaties Voeren van oplossingsgerichte gesprekken en schaalvragen Invullen van vragenlijsten Inzetten van Kids'skills Uitzoeken lesactiviteiten: ontwikkeling luistervaardigheid	Kinderen van de onderzoeksgroep observeren Kinderen van de onderzoeksgroep Kinderen van de onderzoeksgroep en ouders Klassikaal
Februari 2012	Verwerken observaties Oplossingsgerichte gesprekken Stappen maken voor volgende hoofdstuk Meesterstuk Werken met Kids'skills Uitvoeren van lesactiviteiten: ontwikkeling luistervaardigheid Volgende twee hoofdstukken uitwerken Meesterstuk	Klassikaal Klassikaal
Maart 2012	Werken met Kids'skills Uitvoeren van lesactiviteiten: ontwikkeling luistervaardigheid Volgende twee hoofdstukken verwerken Meesterstuk	Klassikaal
April 2012	2 ^e observatie Leerlingvragenlijst Afnemen Klimaatschaal Verwerken gegevens en eindconclusie	Kinderen van de onderzoeksgroep observeren Klassikaal

Bijlage 3: Vragenlijst kinderen

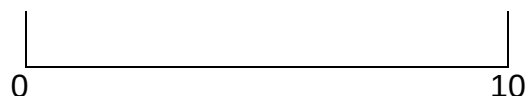
Dit is een vragenlijst en gaat over luisteren naar elkaar in onze groep. Kleur steeds het rondje bij het antwoord dat het best bij je past.

We vinden het belangrijk om te weten hoe jij hierover denkt. Er zijn dus geen goede of foute antwoorden, het gaat erom wat jij vindt.

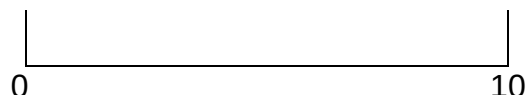
	NEE !	Nee	?	Ja	JA !
Als je iets niet begrijpt, vraag ik de ander of deze het nog een keer wil uitleggen.	☐	☐	☐	☐	☐
Het lukt me om een samenvatting te maken van wat een ander zegt.	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik iets vertel tegen een klasgenootje dan luistert hij of zij naar mij	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik een oplossing weet, vertel ik het meteen.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik word boos als iemand anders mij niet begrijpt.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik voel me onzeker als ik met een ander praat.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik kijk een ander aan als ik luister.	☐	☐	☐	☐	☐
Ik laat een klasgenootje uitpraten als hij /zij iets vertelt.	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik met iemand ruzie heb, luister ik wel naar wat de ander zegt.	☐	☐	☐	☐	☐
Als ik verdrietig ben of iets niet kan, houden klasgenootjes rekening met mij.	☐	☐	☐	☐	☐
Als iemand verdrietig is of iets niet kan, houd ik daar rekening mee.	☐	☐	☐	☐	☐

Schaalvragen en openvragen

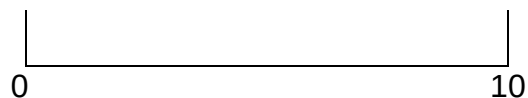
Wordt er in onze groep naar jou geluisterd ?

Luistert het groepje waar jij in zit naar jou ?

Wordt er door de juffen naar jou geluisterd ?

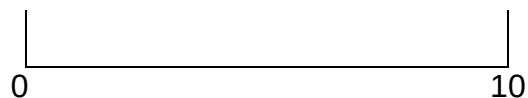
Hoe merk je dat er naar je wordt geluisterd ?

.....

.....

.....

Kun je goed naar anderen luisteren ?

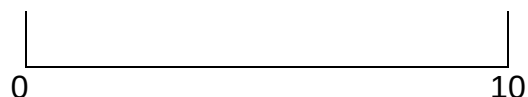
Hoe kan een ander aan jou zien dat je luistert ?

.....

.....

.....

Durf je een eigen mening te vertellen ?

Bijlage 3.1: Vragenlijst Anna

Naam : Anna

Dit is een vragenlijst en gaat over luisteren naar elkaar in onze groep. Kleur steeds het rondje bij het antwoord dat het best bij je past.

We vinden het belangrijk om te weten hoe jij hierover denkt. Er zijn dus geen goede of foute antwoorden, het gaat erom wat jij vindt.

	Nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Altijd
Als je iets niet begrijpt, vraag ik de ander of deze het nog een keer wil uitleggen.	☐	☒	☐	☐	☐
Het lukt me om een samenvatting te maken van wat een ander zegt.	☐	☒	☐	☒	☐
Als ik iets vertel tegen een klasgenootje dan luistert hij of zij naar mij	☐	☒	☐	☐	☐
Als ik een oplossing weet, vertel ik het meteen.	☐	☐	☐	☒	☐
Ik word boos als iemand anders mij niet begrijpt.	☐	☒	☐	☐	☐
Ik voel me onzeker als ik met een ander praat.	☐	☒	☐	☐	☐
Ik kijk een ander aan als ik luister.	☒	☒	☐	☐	☐
Ik laat een klasgenootje uitpraten als hij /zij iets vertelt.	☐	☐	☐	☒	☐
Als ik met iemand ruzie heb, luister ik wel naar wat de ander zegt.	☐	☒	☐	☒	☐
Als ik verdrietig ben of iets niet kan, houden klasgenootjes rekening met mij.	☐	☐	☐	☒	☐
Als iemand verdrietig is of iets niet kan, houd ik daar rekening mee.	☐	☐	☐	☐	☒

Naam : Anna

Schaalvragen en openvragen

Wordt er in onze groep naar jou geluisterd ?

Luistert het groepje waar jij in zit naar jou ?

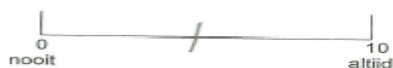
Wordt er door de juffen naar jou geluisterd ?

Hoe merk je dat er naar je wordt geluisterd ?

omdat ze naar me kijken

Kun je goed naar anderen luisteren ?

Hoe kan een ander aan jou zien dat je luistert ?

ik kijk zo je aan

Durf je een eigen mening te vertellen ?

Bijlage 3.2: Vragenlijst Bart

Bijlage 3, Vragenlijst voor de kinderen

Naam : Bart

Dit is een vragenlijst en gaat over luisteren naar elkaar in onze groep. Kleur steeds het rondje bij het antwoord dat het best bij je past.

We vinden het belangrijk om te weten hoe jij hierover denkt. Er zijn dus geen goede of foute antwoorden, het gaat erom wat jij vindt.

	Nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Altijd
Als je iets niet begrijpt, vraag ik de ander of deze het nog een keer wil uitleggen.	☐	☐	☒	☐	☐
Het lukt me om een samenvatting te maken van wat een ander zegt.	☐	☒	☐	☐	☐
Als ik iets vertel tegen een klasgenootje dan luistert hij of zij naar mij	☐	☐	☐	☒	☐
Als ik een oplossing weet, vertel ik het meteen.	☐	☐	☐	☐	☒
Ik word boos als iemand anders mij niet begrijpt.	☒	☐	☐	☐	☐
Ik voel me onzeker als ik met een ander praat.	☐	☒	☐	☐	☐
Ik kijk een ander aan als ik luister.	☐	☐	☐	☐	☒
Ik laat een klasgenootje uitpraten als hij /zij iets vertelt.	☐	☐	☐	☐	☒
Als ik met iemand ruzie heb, luister ik wel naar wat de ander zegt.	☒	☐	☒	☐	☐
Als ik verdrietig ben of iets niet kan, houden klasgenootjes rekening met mij.	☐	☒	☐	☐	☐
Als iemand verdrietig is of iets niet kan, houd ik daar rekening mee.	☐	☐	☐	☒	☐

Schaalvragen en openvragen

Naam : Bart

Wordt er in onze groep naar jou geluisterd ?

Luistert het groepje waar jij in zit naar jou ?

Wordt er door de juffen naar jou geluisterd ?

Hoe merk je dat er naar je wordt geluisterd ?

om dat je naar me kijkt

Kun je goed naar anderen luisteren ?

Hoe kan een ander aan jou zien dat je luistert ?

om dat je naar me kijkt

Durf je een eigen mening te vertellen ?

Bijlage 3.4: Vragenlijst Sara

Naam : Sara

Bijlage 3, Vragenlijst voor de kinderen

Dit is een vragenlijst en gaat over luisteren naar elkaar in onze groep. Kleur steeds het rondje bij het antwoord dat het best bij je past.

We vinden het belangrijk om te weten hoe jij hierover denkt. Er zijn dus geen goede of foute antwoorden, het gaat erom wat jij vindt.

	Nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Altijd
Als je iets niet begrijpt, vraag ik de ander of deze het nog een keer wil uitleggen.	☒	☐	☐	☐	☐
Het lukt me om een samenvatting te maken van wat een ander zegt.	☐	☐	☒	☐	☐
Als ik iets vertel tegen een klasgenootje dan luistert hij of zij naar mij	☐	☐	☒	☐	☐
Als ik een oplossing weet, vertel ik het meteen.	☐	☐	☐	☐	☒
Ik word boos als iemand anders mij niet begrijpt.	☐	☐	☒	☐	☐
Ik voel me onzeker als ik met een ander praat.	☐	☐	☐	☐	☒
Ik kijk een ander aan als ik luister.	☐	☐	☐	☐	☒
Ik laat een klasgenootje uitpraten als hij /zij iets vertelt.	☐	☐	☐	☐	☒
Als ik met iemand ruzie heb, luister ik wel naar wat de ander zegt.	☐	☐	☐	☐	☒
Als ik verdrietig ben of iets niet kan, houden klasgenootjes rekening met mij.	☐	☒	☐	☐	☐
Als iemand verdrietig is of iets niet kan, houd ik daar rekening mee.	☐	☐	☐	☐	☒

Naam : Sara

Schaalvragen en openvragen

Wordt er in onze groep naar jou geluisterd ?

Luistert het groepje waar jij in zit naar jou ?

Wordt er door de juffen naar jou geluisterd ?

Hoe merk je dat er naar je wordt geluisterd ?

omdat ik me je vingers op de vingers

Kun je goed naar anderen luisteren ?

Hoe kan een ander aan jou zien dat je luistert ?

omdat ik naar ik vraag moet ik naar jou luisteren

Durf je een eigen mening te vertellen ?

Bijlage 4: Vragenlijst ouders

Beste ouders,

Deze vragenlijst gaat over de luisterhouding en beleving van uw zoon of dochter in de thuissituatie. In het kader van mijn studie Master-SEN doe ik een onderzoek naar het 'gehoord worden' door klasgenoten in groep 4. Naast de vragenlijst die de kinderen zelf op school hebben ingevuld, wil ik u vragen om de volgende vragen te beantwoorden. De vertrouwde thuissituatie kan een ander beeld geven dan dat er op school wordt waargenomen. Daarnaast bent u als ouder de expert en kent u uw zoon/dochter het beste.

Graag zou ik u willen bedanken voor uw medewerking.

	Nooit	Soms	Regel matig	Vaak	Altijd
Als uw zoon /dochter iets niet begrijpt, vraagt hij / zij om het nog een keer uit te leggen.	☐	☐	☐	☐	☐
Uw zoon/dochter reageert boos als hij / zij niet wordt begrepen.	☐	☐	☐	☐	☐
Het lukt uw zoon/dochter om een ander te laten uitpraten.	☐	☐	☐	☐	☐
Uw zoon/dochter toont een zekere houding als hij/zij met anderen praat.	☐	☐	☐	☐	☐
Denkt u dat uw zoon/dochter ervaart dat er op school naar hem/haar wordt geluisterd?	☐	☐	☐	☐	☐
Bij een gesprek kijkt hij/zij een ander aan.	☐	☐	☐	☐	☐
Als hij/zij met iemand ruzie heeft, luistert hij/zij naar wat de ander zegt.	☐	☐	☐	☐	☐
Uw zoon/dochter durft op te komen voor zijn/haar eigen mening.	☐	☐	☐	☐	☐
Als iemand verdrietig is of iets niet kan, houdt hij/zij daar rekening mee.	☐	☐	☐	☐	☐

Opmerkingen:

.....

.....

Bijlage 4.1 : Vragenlijst Anna

Beste ouders,

Anna

Deze vragenlijst gaat over de luisterhouding en beleving van uw zoon of dochter in de thuissituatie. In het kader van mijn studie Master-SEN doe ik een onderzoek naar het 'gehoord worden' door klasgenoten in groep 4. Naast de vragenlijst die de kinderen zelf op school hebben ingevuld, wil ik u vragen om de volgende vragen te beantwoorden. De vertrouwde thuissituatie kan een ander beeld geven dan dat er op school wordt waargenomen. Daarnaast bent u als ouder de expert en kent u uw zoon/dochter het beste.

Graag zou ik u willen bedanken voor uw medewerking.

	Nooit	Soms	Regel matig	Vaak	Altijd
Als uw zoon /dochter iets niet begrijpt, vraagt hij / zij om het nog een keer uit te leggen.	☐	☐	☐	☒	☐
Uw zoon/dochter reageert boos als hij / zij niet wordt begrepen.	☐	☒	☐	☐	☐
Het lukt uw zoon/dochter om een ander te laten uitpraten.	☐	☐	☐	☒	☐
Uw zoon/dochter toont een zekere houding als hij/zij met anderen praat.	☐	☐	☐	☐	☒
Denkt u dat uw zoon/dochter ervaart dat er op school naar hem/haar wordt geluisterd?	☐	☐	☐	☒	☐
Bij een gesprek kijkt hij/zij een ander aan.	☐	☐	☐	☐	☒
Als hij/zij met iemand ruzie heeft, luistert hij/zij naar wat de ander zegt.	☐	☐	☐	☐	☒
Uw zoon/dochter durft op te komen voor zijn/haar eigen mening.	☐	☐	☐	☒	☐
Als iemand verdrietig is of iets niet kan, houdt hij/zij daar rekening mee.	☐	☐	☐	☐	☒

Opmerkingen:

.....

.....

Meesterstuk : Petra Soethout-Steenbergen

4 April 2012

Bijlage 4.2 : Vragenlijst Bart

Beste ouders,

Bart

Deze vragenlijst gaat over de luisterhouding en beleving van uw zoon of dochter in de thuissituatie. In het kader van mijn studie Master-SEN doe ik een onderzoek naar het 'gehoord worden' door klasgenoten in groep 4. Naast de vragenlijst die de kinderen zelf op school hebben ingevuld, wil ik u vragen om de volgende vragen te beantwoorden. De vertrouwde thuissituatie kan een ander beeld geven dan dat er op school wordt waargenomen. Daarnaast bent u als ouder de expert en kent u uw zoon/dochter het beste.

Graag zou ik u willen bedanken voor uw medewerking.

	Nooit	Soms	Regel matig	Vaak	Altijd
Als uw zoon /dochter iets niet begrijpt, vraagt hij / zij om het nog een keer uit te leggen.	☐	☐	☒	☐	☐
Uw zoon/dochter reageert boos als hij / zij niet wordt begrepen. <i>ook ommachts aa ook naar zussen</i>	☐	☐	☒	☐	☐
Het lukt uw zoon/dochter om een ander te laten uitpraten.	☐	☐	☐	☒	☐
Uw zoon/dochter toont een zekere houding als hij/zij met anderen praat. <i>Hoofden niet omkleven belanden</i>	☐	☐	☒	☐	☐
Denkt u dat uw zoon/dochter ervaart dat er op school naar hem/haar wordt geluisterd?	☐	☒	☒	☐	☐
Bij een gesprek kijkt hij/zij een ander aan.	☐	☐	☐	☒	☐
Als hij/zij met iemand ruzie heeft, luistert hij/zij naar wat de ander zegt.	☐	☐	☒	☐	☐
Uw zoon/dochter durft op te komen voor zijn/haar eigen mening.	☐	☒	☐	☐	☐
Als iemand verdrietig is of iets niet kan, houdt hij/zij daar rekening mee.	☐	☐	☐	☒	☐

Opmerkingen:

Pylsje beschouwt 2 antwoorden in verschillende situaties

Fijn de opmerking het juf Petra

in boorheid soms dichtblijvend

Meesterstuk : Petra Soethout-Steenbergen

4 April 2012

Bijlage 4.3 : Vragenlijst Sara

Beste ouders,

Sara

Deze vragenlijst gaat over de luisterhouding en beleving van uw zoon of dochter in de thuissituatie. In het kader van mijn studie Master-SEN doe ik een onderzoek naar het 'gehoord worden' door klasgenoten in groep 4. Naast de vragenlijst die de kinderen zelf op school hebben ingevuld, wil ik u vragen om de volgende vragen te beantwoorden. De vertrouwde thuissituatie kan een ander beeld geven dan dat er op school wordt waargenomen. Daarnaast bent u als ouder de expert en kent u uw zoon/dochter het beste.

Graag zou ik u willen bedanken voor uw medewerking.

	Nooit	Soms	Regel matig	Vaak	Altijd
Als uw zoon /dochter iets niet begrijpt, vraagt hij / zij om het nog een keer uit te leggen.	☐	☐	☒	☐	☐
Uw zoon/dochter reageert boos als hij / zij niet wordt begrepen.	☐	☒	☐	☐	☐
Het lukt uw zoon/dochter om een ander te laten uitpraten.	☐	☐	☒	☐	☐
Uw zoon/dochter toont een zekere houding als hij/zij met anderen praat.	☐	☒	☐	☐	☐
Denkt u dat uw zoon/dochter ervaart dat er op school naar hem/haar wordt geluisterd?	☐	☐	☒	☐	☐
Bij een gesprek kijkt hij/zij een ander aan.	☒	☐	☐	☐	☐
Als hij/zij met iemand ruzie heeft, luistert hij/zij naar wat de ander zegt.	☐	☒	☐	☐	☐
Uw zoon/dochter durft op te komen voor zijn/haar eigen mening.	☐	☐	☐	☒	☐
Als iemand verdrietig is of iets niet kan, houdt hij/zij daar rekening mee.	☐	☐	☒	☐	☐

Opmerkingen:

.....

.....

Meesterstuk : Petra Soethout-Steenbergen

4 April 2012

Bijlage 5 A, Observatieschema voor vrije observatie

Aandachtspunt: naar elkaar luisteren (gesprekken tussen klasgenoten)		
Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie
2 maart 2012 Fragment van 5.41min.	Coöperatieve werkvorm: placemat maken in groepjes van vier. onderwerp, 'Luisteren naar elkaar'	Kinderen uit de onderzoeksgroep en F. Notaties van gedrag van B,A & S.
Wat zag ik		Mijn interpretaties
<u>Zelfstandig werken.</u> B. ik zag dat hij vaak rondkeek in de groep, naar de kinderen uit zijn groepje en naar de camera. Hij overlegt met A. Schrijft iets op. Loopt terug naar zijn eigen plaats en komt terug en schrijft iets op. Zegt tegen A. dat ze niet over mag schrijven. <u>Uitwisselen:</u> B. wacht af, zegt 'dat was mijn idee', kijkt om zich heen. Staat naast zijn stoel. Kijkt rond en maakt geluiden. <u>Zelfstandig werken.</u> I. begint met schrijven, overlegt met W. schrijft iets over van W. loopt van haar plaats voor gum, gumt en schrijft. Overlegt met B. Schrijft, gumt voor W. Ze schrijft verder. <u>Uitwisselen:</u> A. vertelt en kijkt anderen aan, overlegt en schrijft dingen op. <u>Zelfstandig werken.</u> B. Kijkt omhoog, schrijft iets op, overlegt met F. Schrijft verder. Overlegt met A. <u>Uitwisselen:</u> B. overlegt met F. en A. schrijft , luistert naar F. geeft antwoord. ze vertelt en schrijft.		B. Het kost hem moeite om te bedenken wat het onderwerp voor hem inhoudt. Hij heeft tijd nodig om zich te concentreren op zijn taak. Bij het uitwisselen neemt hij niet actief deel en <u>wordt hij ook niet betrokken</u> door het groepje. Hij vraagt negatieve aandacht door geluiden te maken. Hij kan wel enthousiast zijn als groepje zijn idee opschrijft. Het lukt hem op een nette manier aan een ander te vertellen, als die iets doet wat niet mag. A. gaat gelijk aan de slag. Ze schrijft veel en overlegt met W. en haar groepje. Ze reageert niet op de opmerking van B. betreffende het overschrijven. Ze is hulpvaardig voor B. B. Gaat actief aan de slag. In eerste instantie neemt ze denktijd. Bij het uitwisselen vertelt ze wat ze heeft opgeschreven. Ze neemt wel een leidersrol door direct iets op te schrijven wat de andere vertellen (zonder overleg). Het valt op dat F. vragen stelt en wacht op antwoord. B. en A. vertellen zonder dialoog. Schrijven gelijk het een en ander op.

Aandachtspunt: naar elkaar luisteren (gesprekken tussen klasgenoten)

Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie
20 april 2012	Lichamelijke oefening: Vak 1: Tikspel ('knakworst ' tikkertje)	Kinderen uit de onderzoeksgroep Observatie uitgevoerd bij de les die gegeven is door duocollega. De klas is verdeeld over 3 groepen. W & B zitten in dezelfde groep.
Wat zag ik		Mijn interpretaties
Sara, is tikker. Tikt veel kinderen. Praat met zes kinderen. Kijkt boos. Tikt de kinderen. Ze loopt door naar andere kinderen en gaat verder met tikspel. Bart, rent voor een tikker. Hij rent naar 'vrijplaats'. Hij rent weer verder naar andere 'vrijplaats'. Tikker staat voor 'vrijplaats' W. op te wachten. W. wordt getikt zodra hij uit de hoepel komt. W. praat tegen tikker. Kijkt haar aan. Hij geeft antwoord. Hij loopt verder, doet weer mee met het spel. Anna, rent en kijkt om haar heen waar de tikker is. Ze loopt afwisselend naar de vrijplaatsen, ze wordt getikt en weer bevrijd. Bevrijdt anderen en wordt weer getikt, bevrijdt en loopt weer verder. Bij de evaluatie steekt ze vinger in de lucht en krijgt een beurt.		Sara, is enthousiast bij de gymlessen. Als kinderen naar haar toe komen omdat ze het ergens niet mee eens zijn wordt B. boos. Ze geeft een kort antwoord, kijkt de ander boos aan en gaat verder met tikken, terwijl de kinderen nog met haar proberen te praten. Het groepje gaat verder met tikken, er worden nieuwe tikkers gekozen. Ze rent naar de vrijplaatsen en verlost de kinderen die getikt zijn. Bart, doet enthousiast mee met het tikspel. Als hij het niet eens is met de tikker reageert hij hierop door haar hierop aan te spreken. Hij kijkt hierbij de ander aan en vertelt wat de regels zijn 'we mogen geen koeienwacht houden'. Hij wacht op antwoord. De tikker reageert niet en W. vertelt nogmaals duidelijk wat de regels zijn. De tikker geeft kort antwoord en ze gaan verder met het tikspel. Anna, voelt zich fijn in haar groepje waarin een aantal klasgenootjes zitten waar ze het goed mee kan vinden. Ze heeft veel plezier in het tikspel. Bij de evaluatie geeft ze dit ook aan, ze vindt het wel vermoeiend.

Aandachtspunt: naar elkaar luisteren (gesprekken tussen klasgenoten)		
Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie
20 april 2012	Lichamelijke oefening: Vak2: Estafette (met dobbelsteen zonder wedstrijd verband aan elkaar)	Kinderen uit de onderzoeksgroep Observatie uitgevoerd bij de les die gegeven is door duocollega. De klas is verdeeld over 3 groepen. W & B zitten in dezelfde groep.
Wat zag ik		Mijn interpretaties
Kinderen lopen naar het vak. Sara. zit vooraan in de rij. B. start met het spel en rent. Ze sluit achteraan in de rij. Ze wisselt van groep. Ze praat af en toe met ander kind. Bart. zit in de andere groep bij het rennen. Hij zit achteraan in de rij. Hij botst tegen een ander kind aan. Huilt en de juf troost hem.. Samen met het andere kind loopt hij de gymzaal uit. 5 minuten later komt hij de gymzaal weer in. Hij kijkt naar de andere kinderen. Hij zegt niets. Gooit de dobbelsteen en rent om de pionnen. Sluit achter in de rij aan. Anna zit in het midden en klets met leerling voor haar. Gooit de dobbelsteen en loopt, sluit weer achteraan en kletst met leerling die voor haar zit.		Sara, wil graag als eerste aan de beurt zijn en zit nu vooraan in de rij. Ze speelt het spel enthousiast mee. Halverwege ruilt ze van rij. Ze zit nu achter een klasgenootje waarmee ze het goed kan vinden. Bart loopt tijdens het wisselen rustig naar het ander vak. Hij zit achteraan in de rij. Als hij opstaat, botst hij tegen klasgenootje en samen verlaten ze de gymzaal om even iets te drinken tegen de schrik. Daarna doet hij weer mee met het spel. Hij kijkt naar andere kinderen zonder te kletsen en houdt in de gaten wanneer hij aan de beurt is. Anna zit te kletsen met leerling voor haar en samen houden ze in de gaten wie er aan de beurt is. Ze kletsen ook weer samen als ze heeft gelopen. Bij de evaluatie steekt ze haar vinger op (krijgt geen beurt, paar kinderen krijgen een beurt). Ze lijkt het naar haar zin te hebben.

Aandachtspunt: naar elkaar luisteren (gesprekken tussen klasgenoten)		
Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie
20 april 2012	Lichamelijke oefening: Vak 3: Ringzwaaien	Kinderen uit de onderzoeksgroep
Wat zag ik		Mijn interpretaties
B, I en W. zitten in de rij te kletsen/ kijken naar andere kinderen en wachten op hun beurt.		Bij dit onderdeel wachten ze alle drie rustig op hun beurt. Ondertussen kletsen ze met klasgenoten.

Aandachtspunt: naar elkaar luisteren (gesprekken tussen leerkracht en kinderen)

Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie
20 april 2012	Metacommunicatie nav les lichamelijke.oef. In de bus terug naar school	Bart en Sara, twee kinderen uit de onderzoeksgroep
Wat zag ik		Mijn interpretaties
Evaluatie gymles met Sara. Ze vond het een leuke les en alles ging goed. Bij doorvragen gaf ze aan dat bij het tikspel het niet zo goed ging. Ze gaf aan dat ze de volgende keer beter de kinderen konden laten uitpraten dan zou het beter gaan. Bart gaf aan dat hij het leuk vond, alleen niet de botsing. Bij verder doorvragen heb ik aan hem gevraagd of ik goed gezien had dat er bij het tikspel iets minder prettig gebeurde met M. Hij bevestigde dit, bij doorvragen vertelde dat M. niet eerlijk was. Bij het samenvatten wat ik had gezien, voor zijn mening opkomen, de ander aankijken en rustig op een antwoord wachten gaf hij herkenning en hij vertelde dat hij het fijn vond dat hij dit al goed kan.		Sara toont een open houding en ze vertelt graag wat er goed gaat. Het is belangrijk om bij haar doorvragen, zodat ze zelf kan inzien op welk moment het minder goed is gegaan en wat zij hier zelf aan zou kunnen doen voor verbetering. Bart geeft zowel zijn fijne gevoelens als de minder prettige gevoelens aan. Hij toont een sombere houding als hij vertelt wat er niet fijn was. Door mijn signalering aan te geven zie ik een blik van herkenning en bij navraag blijkt dit voor hem een positief effect te hebben.

5 B. Observatieschema's met deelstappen

5 B.1, Observatieschema's met deelstappen Anna, vanuit de vijf deelstappen die samen de vaardigheid van het 'luisteren' vormen van Goldstein (Verliefde & Stapert, 2003 hfd.4 p-52).

Observatieschema, vanuit de vijf deelstappen 'luistervaardigheid' van Goldstein						
Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie				
2 maart 2012	Coöperatieve werkvorm: placemat maken in groepjes van vier. onderwerp, 'Luisteren naar elkaar'	Anna				
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, "mm", "ja, ja" echt").		☒	☐	☐	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☒	☐	☐	☐	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening)		☐	☒	☐	☐	☐

Observatieschema, vanuit de vijf deelstappen 'luistervaardigheid' van Goldstein						
30 maart 2012	Welke situatie geobserveerd			Wie		
	Interviewen in tweetallen voor de hele klas. Onderwerp: wat vind je leuk om te doen na schooltijd?			Anna		
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, "mm", "ja, ja"echt").		☐	☒	☐	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☐	☐	☒	☐
Vooraf is aan de kinderen gevraagd of zij hun 'luistervaardigheid' voor de klas willen oefenen. Dit vonden zij goed. In de klas heb ik samen, met deze kinderen, uitgelegd waarom zij juist deze activiteit willen oefenen. Anna oefent voor haar mening opkomen. Ze vertelde dat ze zich wel verlegen voelde, maar dat ze het leuk vond om te doen. Bijzonderheden: Anna sprak duidelijk verstaanbaar voor de hele groep. De kinderen in de groep complimenteerden haar voor het feit dat dit haar is gelukt.						

Observatieschema, vanuit de vijf deeltappen 'luistervaardigheid' van Goldstein

Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie				
19 april 2012	Coöperatieve werkvorm: mix en ruil Vertellen aan een ander omschrijving waarvan je denkt dat deze past bij een klasgenoot. Lees 19 de vreedzame school.	Anna				
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, "mm", "ja, ja"echt").		☒	☐	☐	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☐	☒	☐	☐	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☒	☐	☐	☐

Observatieschema, vanuit de vijf deeltappen 'luistervaardigheid' van Goldstein

Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie				
14 mei 2012	Coöperatieve werkvorm: placemat maken in groepjes van drie onderwerp, 'elke groep moet een huisdier hebben' oefening voor uiten van een eigen mening	Anna				
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, "mm", "ja, ja" echt").		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☐	☐	☐	☒

Bijlage 5 B.2, [Observatieschema Bart](#), vanuit de vijf deeltappen die samen de vaardigheid van het 'luisteren' vormen van Goldstein (Verliefde & Stapert, 2003 hfd.4 p-52).

Observatieschema, vanuit de vijf deelstappen ‘luistervaardigheid ‘ van Goldstein						
Periode	Welke situatie geobserveerd	Bart				
2 maart 2012	Coöperatieve werkvorm: placemat maken in groepjes van vier. onderwerp, ‘Luisteren naar elkaar’					
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☒	☐	☐	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, “hmhm”, “ja, ja”echt”).		☒	☐	☐	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☒	☐	☐	☐	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☒	☐	☐	☐

Observatieschema, vanuit de vijf deeltappen 'luistervaardigheid' van Goldstein

Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie				
30 maart 2012	Interviewen in tweetallen voor de hele klas. Onderwerp: wat vind je leuk om te doen na schooltijd?	Bart				
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☐	☐	☒
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, "hmhm", "ja, ja"echt").		☐	☒	☐	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☐	☒	☐	☐
Evaluatie met de kinderen: Vooraf aan de kinderen gevraagd of zij hun 'luistervaardigheid' voor de klas willen oefenen. Dit vonden zij goed. In de klas heb ik, samen met deze kinderen uitgelegd, waarom zij juist deze activiteit willen oefenen. Bart oefent om andere ten vragen om een samenvatting te maken over hetgeen hij heeft verteld. Anna heeft een juiste samenvatting gemaakt. Hij gaf aan dat hij het prettig vond om te oefenen, hij vond het leuk en het gaf hem een fijn gevoel.						

Observatieschema, vanuit de vijf deeltappen 'luistervaardigheid' van Goldstein

Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie				
19 april 2012	Coöperatieve werkvorm: mix en ruil Vertellen aan een ander omschrijving waarvan je denkt dat deze past bij een klasgenoot. Lees 19 de vreedzame school.	Bart				
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, "hmhm", "ja, ja" echt").		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☐	☐	☒	☐

Observatieschema, vanuit de vijf deeltappen 'luistervaardigheid' van Goldstein

Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie				
14 mei 2012	Coöperatieve werkvorm: placemat maken in groepjes van drie onderwerp, 'elke groep moet een huisdier hebben' oefening voor uiten van een eigen mening.	Bart				
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regelmatig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, "hmhm", "ja, ja" echt").		☐	☒	☐	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☐	☒	☐	☐	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☐	☐	☒	☐

Bijlage 5 B.3, Observatieschema Sara, vanuit de vijf deelstappen die samen de vaardigheid van het 'luisteren' vormen van Goldstein (Verliefde & Stapert, 2003 hfd.4 p-52).

Observatieschema, vanuit de vijf deelstappen ‘luistervaardigheid ‘ van Goldstein						
Periode	Welke situatie geobserveerd	Sara				
2 maart 2012	Coöperatieve werkvorm: placemat maken in groepjes van vier. onderwerp, ‘Luisteren naar elkaar’					
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, “hmhm”, “ja, ja”echt”).		☒	☐	☐	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☒	☐	☐	☐	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☐	☐	☒	☐

Observatieschema, vanuit de vijf deeltappen 'luistervaardigheid' van Goldstein

Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie				
19 april 2012	Coöperatieve werkvorm: mix en ruil Vertellen aan een ander omschrijving waarvan je denkt dat deze past bij een klasgenoot. Lees 19 de vreedzame school.	Sara				
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☐	☐	☒
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, "hmhm", "ja, ja"echt").		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☐	☒	☐	☐

Observatieschema, vanuit de vijf deeltappen 'luistervaardigheid' van Goldstein

Periode	Welke situatie geobserveerd	Wie				
14 mei 2012	Coöperatieve werkvorm: placemat maken in groepjes van drie onderwerp, 'elke groep moet een huisdier hebben' oefening voor uiten van een eigen mening	Sara				
		Wat zag ik				
		Nooit	Soms	Regel- matig	Vaak	Altijd
Deelstap: Lichaamshouding (richt lichaam naar de spreker).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Het ander aankijken (maken van oogcontact).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Korte reactie geven (bijvoorbeeld; af en toe knikken, "hmhm", "ja, ja"echt").		☐	☐	☒	☐	☐
Deelstap: Meer informatie vragen (vragen naar informatie of toelichting over wat er is verteld, zonder het geven van oordeel, commentaar of advies).		☐	☐	☐	☒	☐
Deelstap: Vertellen wat je ervan vindt (geven van feedback, zonder voordurend te onderbreken of opdringen van eigen mening).		☐	☐	☐	☒	☐

Bijlage 6 : Kids' Skills in 5 stappen

Wat is het wat jij wilt gaan leren?

Wat zou je willen kunnen?

Wie ga je vragen je te helpen?

Mijn supporters zijn:

De vaardigheid die ik ga leren is:

In welke situaties ga je dit oefenen ?

Ik ga dit oefenen

Ik noem het:

Welke voordelen heeft het voor jou als jij het kunt?

Zijn er nog anderen die er een voordeel bij zouden hebben als jij het kunt?

Stel... het is je gelukt!

Hoe ga je met je supporters je succes vieren als jij het kunt?

Voordelen

Hoe ga je je supporters bedanken ?

Oefen je vaardigheid door aan je supporters te laten zien hoe goed je het al kunt.

Hoe ga je dat laten zien?

Hoe vaak ga je dat laten zien?

Als ik het geleerd heb, vier ik dit door:

Bewerking van de 15 stappen Kids' Skills van Furman, 2006 door Engelen Houben-Feddema

Naam : Anna

Wat is het wat jij wilt gaan leren?

Wat zou je willen kunnen?

mijn eigen mening vertellen

De vaardigheid die ik ga leren is:

Ik noem het:

ik bepaal het zelf

Welke voordelen heeft het voor jou als jij het kunt?

Zijn er nog anderen die er een voordeel bij zouden hebben als jij het kunt?

Ze begrijpen mij beter

Voordelen

kinderen luisteren beter naar mij

Oefen je vaardigheid door aan je supporters te laten zien hoe goed je het al kunt.

Hoe ga je dat laten zien?

Hoe vaak ga je dat laten zien?

een keer per dag thuis en school

Bewerking van de 15 stappen Kids' Skills van Furman, 2006 door Engellen Houben-Feeldema

Wie ga je vragen je te helpen?

sophie lonneke

Mijn supporters zijn:

sophie ouders juf

In welke situaties ga je dit oefenen?

Ik ga dit oefenen

luidert lezen

Stel... het is je gelukt!

Hoe ga je met je supporters je succes vieren als jij het kunt?

Hoe ga je je supporters bedanken?

Als ik het geleerd heb, vier ik dit door:

Met de hele klas naar de speeltuin van het lido

Naam : Bart

Wat is het wat jij wilt gaan leren?

Wat zou je willen kunnen?

Ik wil leren dat andere kinderen in het kort vertellen samenvatten wat ik gezegd heb.

De vaardigheid die ik ga leren is:

Ik noem het:

het helpt mij dat ik weet dat kinderen echt naar mij luisteren

Welke voordelen heeft het voor jou als jij het kunt?

Zijn er nog anderen die er een voordeel bij zouden hebben als jij het kunt?

Ik me dan fijner, blij gevoel, omdat

Ze mij snappen

Oefen je vaardigheid door aan je supporters te laten zien hoe goed je het al kunt.

Hoe ga je dat laten zien?

Hoe vaak ga je dat laten zien?

In de klas, bij de luisteroefenen

Bewerking van de 15 stappen Kids' Skills van Furman, 2006 door Engellen Houben-Feeldema

Wie ga je vragen je te helpen?

De juffen

Mijn supporters zijn:

papa en mama

In welke situaties ga je dit oefenen?

Ik ga dit oefenen

Stel... het is je gelukt!

Hoe ga je met je supporters je succes vieren als jij het kunt?

Hoe ga je je supporters bedanken?

Als ik het geleerd heb, vier ik dit door:

met de hele klas naar Lido picknicken

Wat is het wat jij wilt gaan leren?

Wat zou je willen kunnen?

De vaardigheid die ik ga leren is:

Een ander laten uitspreken

Ik noem het:

Welke voordelen heeft het voor jou als jij het kunt?

Zijn er nog anderen die er een voordeel bij zouden hebben als jij het kunt?

Voordelen

Ik voel me blij ik kan beter luisteren naar wat iemand zegt

Oefen je vaardigheid door aan je supporters te laten zien hoe goed je het al kunt.

Hoe ga je dat laten zien?

Hoe vaak ga je dat laten zien?

Een keer per dag

Bewerking van de 15 stappen Kids' Skills van Furman, 2006 door Eugelien Houben-Feddema

Naam : Sara

Wie ga je vragen je te helpen?

de juf en mama

Mijn supporters zijn:

mama en papa en d. en l

In welke situaties ga je dit oefenen?

Ik ga dit oefenen

luisteren oefeningen

Stel... het is je gelukt!

Hoe ga je met je supporters je succes vieren als jij het kunt?

Hoe ga je je supporters bedanken?

Als ik het geleerd heb, vier ik dit door:

met de heel klas
karaoke

Bijlage 7: Overzicht aangeboden lessen luistervaardigheden

Groep	4
Periode	Februari – april 2012
Door wie	Petra

Klassikaal

Datum	Methode	Les / opdrachten
	Drama	Rollenspel "stop zeggen"
Opmerkingen	Regelmatig worden de 'buitenspeel' pauzes geëvalueerd, zeker één keer per week. Hierbij wordt gericht besproken over; wat is er goed gegaan, wie heeft er fijn gespeeld, hoe lukt je dat en wat hebben jullie daar samen voor gedaan. Verschillende keren wordt daarop het rollenspel 'stop hou op ingezet'. De kinderen geven aan dat ze dit leuk vinden en dat het leerzaam is, omdat ze zo oefenen om goed naar elkaar te luisteren en te kijken. De kinderen oefenen ook met het vertellen waarom ze vinden dat een ander moet stoppen.	
	Drama	Vlakkenspel
Opmerkingen	Het vlakkenspel is voor de kinderen bekend. Hier oefenen we klassikaal regelmatig mee, één keer per week komt dit aan bod. Kinderen oefenen hiermee sociaal-emotionele en luistervaardigheden. Bewust maak ik keuzes in welk vlak ik welke kinderen het spel laat uitvoeren. Ook is er een afwisseling tussen neutrale en meer persoonlijke onderwerpen.	
15 februari 2012	Drama	Lichaamstaal 'museumstukken emotie '
Opmerkingen	De kinderen beelden een emotie uit die op hun kaartje staat. De groep is verdeeld in twee groepen. De ene groep bereid zich voor in de speelzaal, daarna komt de andere groep op bezoek in het 'museum'. De kinderen geven aan dat ze het leuk vinden om uit te beelden en dat ze het leuk vonden om de emotie te raden. De meeste emoties worden geraden. Lichaamstaal zet ik nu ook regelmatig in om de kinderen bewuster te laten kijken naar de lichaamstaal van klasgenoten.	
2 maart 2012	<u>Leefstijl</u> Thema 2 Praten en Luisteren	Les 1, Ik Luister
Les-activiteiten	(balspel, luistervaardigheid) Omschrijving activiteit: kinderen staan in kring. Er hangt een versje op het bord met daarop: Zee, water en vis, zeg me wanneer mijn verjaardag is. Alle kinderen zeggen het versje (staat ook op het bord): Zee, water en vis, zeg me wanneer jouw verjaardag is. Kind zegt het versje en vertelt zijn verjaardagsdatum, noemt een naam van kind uit de kring en gooit de bal naar dit kind. Dit kind herhaalt verjaardag, bij een goed antwoord gaat het spel verder met het versje, bij een onjuist antwoord is het kind af (handen achter de rug wie is geweest).	
Opmerkingen	De groep is in twee groepen van 14 kinderen verdeeld. Één groep gaat met de stagiaire mee naar andere ruimte. Ik blijf in klaslokaal, na klassikale instructie. Alle kinderen weten wanneer ze jarig zijn en begrijpen de opdracht. Ze weten dat het gaat om een oefening in het goed luisteren naar een ander. Het spel wordt gespeeld, in eerste instantie was ik er van uitgegaan dat dit	

	de kinderen geen moeite zou kosten om de verjaardagdatum van één ander kind te onthouden. Echter van de 14 kinderen waren er 6 kinderen die de datum van kind konden navertellen. Bij A. en B. lukt het wel S. niet. Uit de evaluatie kwam naar voren, dat de kinderen het niet hadden verwacht dat dit zo moeilijk kon zijn. Sommige kinderen gaven aan dat ze boos waren op zichzelf. Anderen vertelden dat het hen gelukt was om goed te luisteren en het in hun hoofd te herhalen of ze wisten iemand met dezelfde datum. Alle kinderen vonden het een geslaagd spel en hopen dat we dit vaker gaan spelen.	
9 maart	<u>Leefstijl</u> Thema 2 Praten en Luisteren	Les 2, Eerlijk zijn Lesactiviteiten (spel, hindernisbaan, vertellen / kring, verhaal voorlezen, opdrachtenblad)
Opmerkingen	Bij het spel eerlijk gefopt heb ik bewust kinderen gekozen die tegen hun verlies kunnen. De kinderen gaven zelf aan dat ze het wel grappig vonden dat ze werden gefopt. Bij evaluatie is naar voren gekomen dat deze beleving niet voor iedereen het zelfde is. Andere kinderen gaven aan ze het niet leuk zouden vinden om gefopt te worden. Bij het vertellen van het verhaal werd er aandachtig geluisterd en hebben we klassikaal een samenvatting gemaakt van het verhaal. Het (h)oorspel werd enthousiast gespeeld. Bij de evaluatie gaven de kinderen aan dat ze bij dit spel hebben geleerd om echt naar elkaar te luisteren (anders moest je een beurt wachten). Kinderen vonden het leuk om dit spel samen te spelen.	
16 maart 2012	<u>Leefstijl</u> Thema 2 Praten en Luisteren	Les 3, Ik kan alles beter ! Lesactiviteiten (spel, overlopen, kringgesprek, verhaal voorlezen, werkblad stripverhaal maken over opscheppen)
opmerkingen	Spel Als afsluiting bij de gymles het spel "slakkengang" gedaan. De kinderen moesten zo langzaam mogelijk naar de overkant zonder dat zij stil mochten staan of terug mogen te lopen. Nagevraagd of het voor iedereen duidelijk was. De meeste kinderen deden hun best om zo langzaam mogelijk te lopen. Een paar kinderen waaronder Sara, liepen toch vlot naar de overkant en dachten dat ze nu toch hadden gewonnen. Het kind dat het minst vooruit is gekomen heeft verteld hoe hem dit is gelukt. Verhaal In de klas is het verhaal verteld. Bart heeft een samenvatting van het verhaal gemaakt, waarbij andere kinderen dit hebben aangevuld. Bij de evaluatie vertelden de kinderen het een mooi verhaal te vinden omdat ze het maar raar vonden dat de mannetjes ruzie hadden gemaakt wie het mooist was. Op het digibord staan de afbeeldingen van het stripverhaal. De kinderen hebben in tweetallen de juiste volgorde van het stripverhaal geprobeerd te maken. Dit vonden ze wel lastig. Het versje van 'ik kan alles beter' is klassikaal besproken. De kinderen gaven de essentie aan, dat het jongetje eigenlijk alleen maar opschepte omdat hij bang was dat andere kinderen hem zouden uitlachen omdat hij iets niet kan. Bij navraag blijkt dat S. niet heeft begrepen waarom dit jongetje opschept (A. en B. wel) De volgende dag heb ik dit terug laten komen in een dramavorm met het vlakken spel (één vlak wordt ongewenst gedrag getoond en het andere vlak het gewenste gedrag over opscheppen). Nu werd het voor S. wel duidelijk. De kinderen kwamen tot de conclusie dat het niet aardig is als je altijd overdrijft en dat het helemaal niet stoer is (maar juist irritant, volgens een leerling).	
Datum	Methode	Les / opdrachten
23 maart 2012	<u>De Vreedzame</u>	

	<u>School</u> Blok 3, we hebben oor voor elkaar	Les 17, Zo zeg je dat (Rollenspel, op aardige manier iets weigeren)
Opmerking	Opkomen voor je eigen mening was tijdens dit rollenspel nog wel lastig. We hebben de klassenregel “iedereen mag meedoen” en daardoor is het moeilijk om een rollenspel uit te voeren waarbij een ander niet mee mag doen. We hebben dit aangepast met het naast elkaar zitten in de bus en het rekenspel voor twee personen. De kinderen gaven aan dat ze het leerzaam vonden en dat ze goed konden oefenen om op een aardige manier iets tegen een ander te zeggen, als je liever iets niet wil. Deze groep vindt het nog lastig om zelfstandig in drietallen samen te oefenen. Dit heb ik opgelost door meer structuur te bieden, eerst in drietallen overleggen en daarna voor de klas te laten spelen. Hierna verloopt deze activiteit goed. Een nadeel is wel dat er minder kinderen aan de beurt komen. In de klas zie ik nu dat kinderen spontaan op een aardige manier dit aan elkaar vertellen. Bij een situatie waarbij het op onjuiste manier werd gedaan, hebben we klassikaal geoefend hoe het andere manier beter zou kunnen. Ook hebben we hiervan de voordelen besproken.	
30 maart 2012		Les 18, Misverstand (rollenspel, elkaar niet goed begrijpen)
Opmerkingen	De startactiviteit waarbij een kind een actie uitbeeldt is een activiteit die we vaker toepassen in de groep. De kinderen tonen een betrokken en actieve houding. Bij het rollenspel met een leerling geef ik vooraf aan dat het een spel is en niet echt. De kinderen zien in wat een misverstand is en maken daarna een rollenspel in tweetallen. Enkele tweetallen voeren het uit voor de klas. Als evaluatie maken we gebruik van megacommunicatie door: Het maken van een samenvatting, het benoemen wat je voelt en het geven van meningen.	
11 april 2012		Les 19, Gezichtspunt (luisteren naar twee verhalen vanuit twee verschillende gezichtspunten)
Opmerkingen	Begrip gezichtspunt wordt verhelderd. De kinderen schrijven hun naam op een kaartje en de kaartjes worden verzameld. De coöperatieve werkvorm Mix-en-Ruil wordt ingezet. De kinderen hebben een kaartje met daarop de naam van een medeleerling en gaan aan een ander eigenschappen vertellen van deze medeleerling. De kinderen doen enthousiast mee en het lukt de meeste om de klasgenootjes te omschrijven en te raden. Het verhaal van Roodkapje vinden ze leuk. Vervolgens hebben we het verhaal kort samengevat. Hiervoor hebben we de net aangeboden stappen van begrijpend lezen gebruikt; wat gebeurde er eerst, wat toen, vervolgens en tenslotte. De volgende keer gaan we verder met het verhaal van de Boze wolf. Klassikaal hebben besproken vanuit welk gezichtspunt de Boze wolf kan gaan kijken.	
24 mei		Les 20, Waarom vind jij dat? (Eigen mening geven, argumenteren en tot overeenstemming komen)
31 mei		Les 21, Luister je wel naar mij ? (Interview, vragenstellen en samenvatten)

In kleine groepen van 5 of 6 kinderen (schaalscore CITO- luisteren M 4).

In overleg met I.B-er worden deze lessen toch klassikaal aangeboden i.v.m. de behaalde scores CITO M4: van de 29 kinderen zijn er 4 kinderen met een E-score, 7 kinderen met een D-score en 6 kinderen met een lage C-score.

Datum	Methoden	Les / opdrachten
14 maart	Luisteren is leren	Les 14- voorleestekst
Opmerkingen	Na instructie van de oefening is de tekst eerst in zijn geheel voorgelezen. Daarna de korte stukjes, met de daarbij horende vragen. De kinderen hebben kaarten met :`A,B,C en D' gemaakt. Na elke vraag (eerst denktijd) ging het kaartje om. De kinderen deden actief mee en de vragen werden juist beantwoord. Het niveau van deze tekst was eenvoudiger om de kinderen kennis te laten maken met deze werkvorm en het opdoen van succeservaringen. Bij een juist antwoord werd de score van elke kind bijgehouden d.m.v. neerleggen van een kleurpotlood. Aan het einde hebben de goede luisterhouding gevierd met een "vijf minuten klets Pauze". Bij de evaluatie gaven de kinderen aan ze het een leuke activiteit vonden en dat ze het goed van zichzelf vonden dat ze al zoveel goede antwoorden hadden kunnen geven. Ook vertelden ze dat ze echt hun best hadden gedaan om goed te luisteren naar het verhaal.	
4 april 2012	Luisteren is leren	Les 15- roosterdictie (door opdrachten te tekenen ontstaat er een figuur, bijv. 4 hokjes naar rechts, naar F. ect).
Opmerkingen	Bij deze les was het heel stil in de klas, één kind gaf aan het niet te hebben verstaan. De opdracht was voor de kinderen duidelijk en de opdracht wordt maar één keer verteld (nagevraagd of er vragen waren, deze waren er niet en één kind de opdracht laten herhalen). Verschil tussen links en rechts geoefend. Ik heb ervoor gekozen om na elk figuur dit klassikaal te bespreken. Bij het eerste figuur waren er zeven kinderen (van de 29) die hier moeite mee hadden. De tips van de andere kinderen besproken "hoe is het jouw gelukt om het goede figuur te maken", dit heeft duidelijk een meerwaarde. Bij het tweede en derde figuur hadden alle kinderen het goed. Evaluatie: vanuit de kinderen, bij deze les moest je goed luisteren om de juiste figuren te maken. Luisteroefeningen zijn leuk, omdat je eerst luistert en daarna tekent. Het leek wel op een luisterspel: je moest steeds goed nadenken en secuur werken. Sommigen gaven aan dat ze nieuwsgierig werden naar de figuren die er zouden ontstaan, anderen vonden het leerzaam en het leek op een puzzel. Er is geleerd dat je goed moet luisteren om de opdracht goed te maken.	

Deze lessen zijn gegeven door duo-collega

Datum	Methoden	Les / opdrachten
Maart en april 2012	Hulpboek CITO luisteren Luisterlessen	Les 8. Pech- en andere vogels
		Les 9. Mieke en Onno gaan naar Olma
		Les 10. Huis-aan-huisblad "De Kronkel"
		Les 11. De familie Leefbaar
		Les 12. Denise

Bijlage 8: Triangulatie; tabel toepassing tijdens het onderzoek

Deelvraag	Instrument 1	Instrument 2	Instrument 3
1. Hoe denken deze leerlingen over 'hoe er naar hen wordt geluisterd' door de klasgenoten, en de leerkracht?	<u>Leerlingenvragenlijst</u> , - de leerlingen - de ouders <u>Afname februari 2012</u> <u>Herhaling afname april 2012</u>	<u>Klimaatschaal</u> - de leerlingen <u>November 2011</u> <u>Herhaling afname april 2012</u>	<u>Sociale Competentie Observatie Lijst</u> - de leerkracht <u>Oktober 2011</u> <u>Herhaling maart 2012</u>
2. Hoe bevorder ik het actief luisteren in mijn groep? <u>Bestuderen van de literatuur</u>	Interview (oplossingsgericht gesprek)	Kids' Skills	schaalvragen
3. Wanneer wordt er wel actief geluisterd door deze kinderen in mijn groep?	<u>Observaties, door leerkracht in de klas</u> Afname februari 2012 Herhaling afname eind maart 2012	<u>Observaties</u> tijdens het werken met coöperatieve werkvormen <u>Afname februari 2012</u> <u>Herhaling afname eind maart 2012</u>	<u>Observaties</u> tijdens vrije activiteiten (buitenspelen en gym) <u>Afname februari 2012</u> <u>Herhaling afname eind maart 2012</u>

Bijlage 9: Logboek van de oplossingsgerichte gesprekken

Logboek oplossingsgerichte gesprekken met : Anna	
Datum	Beschrijving
3 april	Uitkiezen van kernkwaliteiten
Ingrid vertelt dat ze weet dat kinderen in de klas naar haar luisteren doordat de kinderen haar aankijken. Dat ze serieus kijken. Ze vertelt dat ze het vervelend vindt als een ander kind een ander spel wil spelen dan dat zij wil. Bij het uitkiezen van kernkwaliteiten kiest ze voor de kaarten samenwerken, vrienden maken en luisteren.	
3 april	Bespreken van ingevulde vragenlijst door Ingrid en het uitkiezen van een luistervaardigheid
Ingrid houdt vier kaartjes over waaruit ze een vaardigheid wil kiezen om aan te gaan werken. In eerste instantie wil ze gaan werken aan het 'boos worden omdat je iets niet eerlijk vindt'. Bij het doorvragen kiest ze voor 'opkomen voor je eigen mening'. Bij het aanleren van deze vaardigheid verwacht ze dat het haar zou helpen, dat er beter naar haar geluisterd wordt.	
7 april	Metacommunicatie : Anna en Bart oefenen hun vaardigheid in de voor de hele klas. Vooraf vertel ik dat Anna en Bart gaan oefenen met hun luistervaardigheid.
Samen met Bart staat Anna voor de klas, ze houden een interview. Anna vraagt aan Bart wat hij dit weekend gaat doen (Pasen) en andersom. Anna is duidelijk te verstaan en stelt vragen aan Bart. Ze wacht op antwoord en kijkt Bart aan. Als Bart aan haar vraagt om een samenvatting te maken van wat hij heeft verteld, vertelt ze kort wat hij heeft gezegd. Na afloop wordt er aan de klas gevraagd hoe zij het luisteren naar elkaar vonden gaan. De reacties van de kinderen waren als volgt: - Er werd goed naar elkaar geluisterd, omdat ze elkaar aankijken tijdens het praten. - Ze praten om de beurt. - Anna stelde goede vragen. - Bart heeft rustig verteld en heeft netjes aan Anna gevraagd om een samenvatting te maken. - Anna heeft mooi samengevat wat Bart heeft gezegd. - Anna konden we goed verstaan, ze praatte harder dan eerst. Reacties van Anna en Bart: - Ze vonden het allebei goed gaan en vonden het leuk om voor de klas te oefenen. - Het stellen van vragen vond Anna soms moeilijk, maar samenvatten vond ze leuk. - Anna vertelt dat ze het leuk vindt om te vertellen wat zij gaat doen. - Bart vindt het een leuk spel om te oefenen. Het vertellen ging goed en Anna kon een goede samenvatting maken.	
14 mei 2012	Besproken: Doelen / oefenen vaardigheden van Kids' Skills Samen met de andere kinderen van de onderzoeksgroep.
Opvallend is dat ze als eerste aangeeft graag te willen beginnen met het vertellen over haar doel (ze toont een actieve houding en geen terughoudendheid). Ze vertelt dat ze vooruit is gegaan, ze schaaft zichzelf nu op een 8, omdat ze nu veel harder praat en dat het haar is gelukt om voor haar mening op te komen. Ze vertelt hierbij als voorbeeld dat een klasgenootje vraagt om haar jas vast te houden, Anna vertelt leg je jas maar even op de verwarming, dan blijft hij lekker warm. Ik zie aan haar dat het lijkt of ze verlegen is bij het vertellen en vraag dit na. Eerst vertelde je dat je nog wel eens verlegen bent, hoe gaat dat nu. Ze vertelt dat ze nog steeds even verlegen is om voor haar mening op te komen en bij moeilijke vragen. Bij doorvragen, vertelt ze dat ze daar bij het oefenen in een klein groepje geen last van had. Dat kwam omdat het leuk is en omdat ze aardig waren voor haar. Ze geeft aan dat ze niet altijd verlegen is, ze is niet verlegen in een klein groepje en als er geen moeilijke vragen worden gesteld. Bart vertelt dat hij het knap vindt dat Sara nu veel harder praat. Het geeft Anna een fijn gevoel dat ze nu op een 8 staat.	

14 mei	Metacommunicatie n.a.v. gevoerde gesprek over inzetten van Kids'Skills. Samen met Anna, Bart en Sara
De kinderen vertellen dat ze het leuk vinden om samen met de juf te kletsen, maar dat ze het ook fijn vinden om in een klein groepje te kletsen. Bart vertelt als je ergens over praat dan kan de juf horen wat de kinderen denken en dan kunnen we oplossingen gaan bedenken. Bij mijn vraag wat doet het voor jezelf, antwoordde Bart dat dit ook goed is omdat je dan kan gaan oefenen om ergens beter in te worden. Anna vertelt dat ze het fijn vindt om met de juf te kletsen omdat als er iets is wat andere kinderen niet mogen weten je het dan tegen de juf kan vertellen. Nu vond ze het fijn om in een klein groepje te vertellen over wat ze al kan. Bart zegt tegen haar, nu ben je ook een beetje verlegen (hij let op lichaamssignalen). Anna bevestigt dit. Ze vonden het allemaal leuk om over hun doel te praten en vonden het fijn om te horen dat anderen zagen wat er allemaal al goed gaat.	

Bijlage 9.1: Logboek van de oplossingsgerichte gesprekken met Bart

Logboek oplossingsgerichte gesprekken met: Bart	
17 november	Oplossingsgericht gesprek d.m.v. de zevenstappendans (Cauffman, & van Dijk 2009).
<u>Stap 1, contact leggen</u> Ik vraag aan B of hij tijd heeft om even gezellig met de juf te kletsen. We gaan rustig zitten in de teamkamer op lekkere comfortabele stoelen. B. geeft aan het wel gezellig te vinden en kijkt rond wat er allemaal te zien is. Als ik aan hem vraag wat hij graag doet als hij niet naar school toegaat antwoord B. dat hij het leuk vindt om hutten te bouwen. Hij vertelt over zijn hobby's zwemmen en voetballen. Bij het voetballen, geeft hij aan dat hij keepen leuk vindt. Op het veld vindt hij dat het soms te hard gaat. De andere jongens voetballen te hard met de bal en het afpakken van de bal vindt hij vaak lastig. Interventie: sleutelwoorden, parafraseer <u>Stap 2, context verkennen</u> Bij deze fase ga ik na hoe hij zich in de klas voelt. Hij vindt het leuk in groep 4. De vijf minuten klets Pauze vindt hij het leukste. Dan mag hij lekker kletsen omdat de hele klas hard heeft gewerkt. Bij het opletten van de uitleg van de juf en het zelfstandig werken zegt hij dat hij dan wel eens stress voelt. Als ik vraag of hij kan vertellen wat hij daarmee bedoeld heeft hij een lange denktijd nodig. Ik wacht twintig seconden. Hij geeft aan dat hij het niet weet, maar dat hij het wel eens bij een liedje van 'Kinderen voor Kinderen' had gehoord. Als ik vraag of het zou kunnen betekenen dat je je dan moet haasten, geeft hij aan dat hij dat bedoelt. Ik vraag wanneer hij het gevoel van haasten wel eens heeft. Hij vertelt dat dit bij rekenen is, hij krijgt het soms niet af en dan gaat hij proberen om harder door te werken en soms lukt het hem dan wel. Als het niet lukt, baalt hij er soms wel van. Tussendoor geef ik regelmatig complimentjes en parafraseer ik (bijvoorbeeld; als ik het goed begrijp dan zeg je tegen jezelf; ik ga harder werken en dan lukt het je wel om je werk af te krijgen, dat vind ik knap. Dat je er zelf iets aan doet). Non-verbaal: B. maakt nu meer oogcontact en zit achter tegen de leuning van de stoel, zijn handen soms achter zijn hoofd (hij ziet er ontspannen uit). Interventie: sleutelwoorden, stiltes gebruiken <u>Stap 3, doelen stellen</u> B. vertelt dat hij het fijn vindt als hij zijn werk af krijgt en dat hij goed heeft doorgewerkt. Hij wil ook goed opletten als de juf iets uitlegt, dan weet hij daarna wat hij moet gaan doen en hij zegt dat hij dan beter aan het werk kan.	

Zijn ouders zouden dat ook fijn vinden, want als hij goed doorwerkt staat hij op de Kanjerlijst⁷. Bij doorvragen vindt hij het zelf niet zo belangrijk om op de Kanjerlijst te staan, maar hij vindt het wel leuk om het thuis te vertellen. Duidelijk voor mij is wel dat hij de vijf minuten kletstijd ziet als beloning op het harde werken. Als ik aan hem vraag of hij nog meer ideeën heeft om een stapje vooruit te komen, volgt er een stilte. Na twintig seconden zegt hij: ik moet hier langer over nadenken. Ik geef aan dat dit prima is en dat hij ook al hele goede doelen had bedacht om mee te gaan werken.

Stap 4, sterke punten markeren en krachtbronnen aanboren

De krachtbronnen van B. hebben we besproken. Hij is slim om naar het bord te kijken en zich voor te bereiden op wat er gaat komen (boek en schrift pakken). Als hij zichzelf motiveert om door te werken, lukt het hem vaak wel om op te letten en taakgericht te werken. En bij spelling gaat het goed omdat hij in een groepje extra verlengde en begeleide instructie krijgt.

Stap 5, complimenten geven

Het geven van complimenten heb ik bij elke stap gebruikt. Door het geven van complimenten zag ik dat hij ging stralen. De complimenten zorgden ook voor een brug. Ik merkte dat hij het vervelend vond dat hij moeite had met opletten en het taakgericht werken, maar doordat hij zelf al oplossingen had bedacht die werkten konden we daarmee verder gaan. Door te vragen; hoe heb je het voor elkaar gekregen om goed door te werken? Zijn antwoorden zorgden voor houvast/zelfvertrouwen en hierdoor konden we zijn krachtbronnen aanboren.

Stap 6, schaalvragen

Bij de schaalvraag geeft hij zichzelf een zeven. Dit vindt hij goed gaan; als we gaan beginnen aan de uitleg kijkt hij op het bord wat we gaan doen en zoekt hij de bladzijde op in het boek. Bij rekenen vraagt hij, tijdens de uitleg aan de juf als hij iets niet begrijpt. Bij spelling hoeft dat niet omdat hij dit gemakkelijker vindt (bij spelling zit hij in de leerkracht afhankelijke groep). Hij kan nu goed samenwerken met T. naast zich, eerst kletsten ze veel, maar nu bijna niet meer. T. kan hem ook goed helpen als hij het niet begrijpt. Om een klein stapje verder te komen wil hij liever in het midden van de klas zitten in plaats van achterin. Vooraan kan hij het niet goed zien op het digibord. Hij wil niet naast W. die leidt hem te veel af. Met T. en E. kan hij goed werken.

Stap 7, je op de toekomst oriënteren

Na de herfstvakantie krijgt hij een ander plaatsje en B. verwacht dat het opletten bij de uitleg en het zelfstandig werken dan nog beter gaat lukken. We spreken af dat we regelmatig gesprekjes gaan voeren over het zelfstandig werken. Aan het einde zegt hij dat andere kinderen het ook fijn zouden vinden om samen met de juf te kletsen. Hij vond het gezellig. Ik geef dat ik dit wel een heel fijn compliment van hem vindt, hij knikt een paar keer en lacht. Ik blik terug op wat hij in het begin heeft gezegd. Hij vindt het moeilijk bij voetbal om de bal af te pakken en ik vraag of hij het nuttig vindt om hier ook eens over te kletsen. Dat vindt hij een goed idee en we spreken af om dit na de vakantie ook te gaan doen.

Datum	Beschrijving
6 maart	Uitkiezen van kernkwaliteiten
Bart heeft de volgende kwaliteiten uitgekozen die het best bij passen:	
- Het bedenken van oplossingen, sommige dingen vind ik moeilijk en als ik dan oplossingen bedenk gaat het beter. Samen kun je ook vaak oplossingen bedenken. - Samenwerken, dit gaat heel goed en dat geeft een fijn gevoel. - Vrienden maken, dit gaat heel snel bij hem.	
Een kwaliteit waarmee hij beter zou willen worden is: volhouden.	
3 april	Bespreken van ingevulde vragenlijst door Bart en het uitkiezen van een

⁷ Kanjerlijst. Dit is een lijst waarop de leerlingen zichzelf mogen plaatsten als ze gewenst gedrag vertonen, bij het samenwerken of het werken aan hun taken. De leerkracht geeft hierbij aan wanneer de kinderen zichzelf op deze lijst mogen plaatsen d.m.v. hun naamplaatje. Doel hierbij is dat gewenst gedrag op een positieve wijze wordt beloond.

	luistervaardigheid
	Bart vertelt dat hij een acht geeft voor het gevoel dat anderen in de klas naar hem luisteren. Hij ziet dat anderen naar hem kijken en serieus naar hem luisteren. Om nog een stapje vooruit te komen heeft hij twee kaartjes gekozen; anderen vragen om een samenvatting te maken van wat je hebt gezegd en zelf vragen stellen als je iets niet begrijpt. Hij kiest toch voor het vragen van een samenvatting te maken. Door het maken van een stapje vooruit denkt hij dat kinderen echt naar hem luisteren. Het lijkt hem fijn dat andere kinderen hem snappen. Bij de evaluatie van dit gesprek geeft hij aan dat hij het leuk vindt om te praten over luisteren. Het geeft hem een fijn gevoel. In het begin van het jaar luisterden de kinderen helemaal niet toen hij zei 'stop hou op', nu gaat dit veel beter.
7 april	Metacommunicatie: het oefenen samen met Anna voor de hele klas. Vooraf vertel ik dat Anna en Bart gaan oefenen met het leren hun luistervaardigheid. Zie verslaglegging van Anna.
19 april	Metacommunicatie n.a.v. observatie les lichamelijke oefening (gesprek gevoerd in de bus bij de terugweg naar school).
	Bart gaf aan dat hij de gymles leuk vond, alleen niet de botsing. Bij verder doorvragen heb ik aan hem gevraagd of ik het goed gezien had dat er bij het tikspel iets gebeurde wat hij minder prettig vond met M. Hij bevestigde dit, bij doorvragen vertelde hij dat M. niet eerlijk was. Hij lukt hem niet om te vertellen wat hij op dat moment zelf heeft gezegd. Bij het vertellen van een samenvatten aan hem zoals ik had gezien; voor zijn mening opkomen, aankijken en rustig op antwoord wachten gaf hij herkenning en hij vertelde dat hij het fijn vond dat dit hem dit al goed lukt.
14 mei 2012	Besproken: Doelen / oefenen vaardigheden van Kids' Skills Samen met de andere kinderen van de onderzoeksgroep.
	Bij het inschalen geeft Bart zichzelf een 9 (was eerst een 8). Dit gaat nu heel goed. Als voorbeeld vertelt hij dat als zijn zus thuis irritant doet en hij zegt er iets van dat ze dan ook ophoudt of anders vraagt hij hulp aan zijn vader of moeder. In de klas merkt Bart dat hij het beter gaat omdat kinderen hem aankijken, ook serieus, als hij iets vertelt. Sara vertelt dat Bart nu rustig in het groepje werkt en fijn kan samenwerken. Anna vult aan dat hij goed oplet in de klas en dat hij vaak op de Kanjerlijst staat. Bart vertelt dat hij nu ook vaak met andere kinderen buitenspeelt. Anna vertelt dat hij vaak gezellig speelt en als hij tegen andere kinderen zegt: 'stop hou op' en als ze niet luisteren, gaat hij naar een juf of meneer. Bij het terugkijken op het filmfragment merk ik dat ik niet meer heb gevraagd welk punt hij nu voor zichzelf zou geven. Dit vraag ik nog bij hem na.
14 mei 2012	Metacommunicatie n.a.v. gevoerde gesprek over inzetten van Kids'Skills. Samen met Anna, Bart en Sara. Zie verslaglegging Anna.

Bijlage 9.2: Logboek van de oplossingsgerichte gesprekken met Sara

Logboek oplossingsgerichte gesprekken met : Sara	
Datum	Beschrijving
3 april	Uitkiezen van kernkwaliteiten
	Sara vertelt bij volhouden dat dit haar goed lukt, ze probeert om eerlijk te zijn vol te blijven houden. Bij de andere 'ik kan' kaartjes kiest ze de volgende kwaliteiten die bij haar passen: - Samenwerken: vindt ze leuk. Ze vindt het leuk om samen iets te doen. - Troosten: dit kan ze goed als iemand verdrietig is. Als Sara verdrietig is heeft ze soms het gevoel dat anderen haar troosten en soms doen ze dat niet. - Knuffelen: dit kan ze samen goed met haar vader en moeder. Ook met haar huisdieren, maar haar hamster bijt soms.
3 april	Bespreken van ingevulde vragenlijst door Sara en het uitkiezen van een luistervaardigheid
	Ze heeft haar klasgenootjes een 9 gegeven voor het luisteren naar haar. Ze merkt dat doordat haar klasgenootjes haar aankijken als ze iets vertelt. Om zelf nog een stapje vooruit

te komen heeft ze de volgende kaartjes uitgekozen: - Vragenstellen aan andere, anderen laten uitspreken, luisteren naar de mening van een ander en stil naar anderen luisteren. Ze kiest het kaartje 'anderen laten uitspreken' als vaardigheid die ze wil gaan leren. Als het lukt, gaat ze dit viëren door met de hele klas te gaan karaoke met een kopje thee erbij. Evaluatie van het gesprek, ze vindt het leuk om samen te kletsen en voelt zich op haar gemak. Ze vindt dat de kinderen nu beter naar haar luisteren door de luisterlessen. Dit geeft haar een fijn gevoel.	
19 april	Metacommunicatie n.a.v. observatie les lichamelijke oefening (gesprek gevoerd in de bus bij de terugweg naar school).
Evaluatie gymles met B. Ze vond het een leuke les en alles ging goed. Bij doorvragen gaf ze aan dat het bij het tikspel niet zo goed ging. Ze gaf aan dat ze de volgende keer beter de kinderen zou kunnen laten uitpraten dan zou het beter gaan.	
14 mei 2012	Besproken: Doelen / oefenen vaardigheden van Kids' Skills Samen met de andere kinderen van de onderzoeksgroep.
Sara vertelt dat het goed gaat, ze kan beter naar iemand anders luisteren en kijkt anderen ook aan. Ze geeft zich nu een 10 (eerst een 9). Bij de vraag; waar zie je nog meer aan dat je vooruit bent gegaan. Geeft ze als antwoord, dat ze naar iemand luistert als de ander iets zegt. Als iemand anders zeg mag ik beginnen, dan mag dat. Eerst begon zij altijd gelijk. Ze merkt dat ze vooruit is gegaan omdat dit haar een blij gevoel geeft dat ze een stukje vooruit is gegaan. Anna vertelt dat ze ook ziet dat Sara vooruit is gegaan, omdat ze goed kijkt naar de juf en ze steekt haar vinger nu op in de klas. Bart vult aan dat Sara nu iedereen laat uitpraten. Sara vertelt dat er bij het buitenspelen nu ook minder ruzie is. Anna vult aan; ze stelde voor een spelletje te spelen en dit spel werd gespeeld.	
14 mei	Metacommunicatie n.a.v. gevoerde gesprek over inzetten van Kids'Skills. Samen met Anna, Bart en Sara. Zie verslaglegging Anna

Bijlage 10: Resultaten SCOL, schooljaar 2011- 2012

Bijlage 10.1: Resultaten SCOL van Anna , schooljaar 2011- 2012

Oktober 2011

Leerlingegegevens

Leerling: Anna
 Schooljaar: 2011-2012
 Afname: 1 Najaar
 Wijzigingsdatum: zondag 9 oktober 2011

Geboren: Groep (leerjaar): 4 (4)
 Leerkracht(en): Steenberg
 Status: Vergrendeld

Petra Soethout-

SCOL Score

Categorie	Score		
Ervaringen 4,33	Praat erover wanneer hem/haar iets naars is overkomen Maakt een grapje Praat met een medeleerling over iets dat ze samen hebben meegemaakt		Geregeld Geregeld Vaak
Aardig 4,50	Biedt excuses aan als hij/zij onaardig heeft gedaan tegen een ander Houdt rekening met de gevoeligheden van een ander Helpt een ander Zegt iets aardigs tegen een ander		Geregeld Vaak Vaak Geregeld
Samen 4,67	Houdt zich aan een afspraak Draagt ideeën aan in een gezamenlijke activiteit Overlegt over de aanpak van een gezamenlijke activiteit		Vaak Vaak Geregeld
Taak 4,33	Maakt een taak af Volgt bij een taak de aanwijzingen van de leerkracht op Zet door als een taak niet direct lukt		Geregeld Vaak Geregeld
Presenteren 3,67	Vertelt iets in de groep Treedt ontspannen op voor de groep Vraagt iets aan een ander die hij/zij niet zo goed kent		Geregeld Geregeld Soms
Keuze 3,33	Neemt gemakkelijk een beslissing Komt uit voor een keuze die afwijkt van die van anderen Denkt na voor hij/zij iets doet		Soms Soms Geregeld
Opkomen 3,25	Zegt 'nee' als hij/zij iets niet wil Spreekt een ander er op aan als deze zich niet aan de afspraak houdt Zegt het de ander als deze onaardig tegen hem/haar doet Vraagt een ander om hulp		Soms Soms Soms Geregeld
Ruzie 4,00	Luistert bij een ruzie naar de ander Verzint een oplossing bij ruzie Gaait bij een ruzie in op wat de ander zegt		Geregeld Geregeld Geregeld

Scores

Aantal vaak 6
 Aantal geregeld 14
 Aantal soms 6
 Aantal zelden 0
 Aantal nooit 0

Totaalscore 104
 Normgroep B

Opmerking

Mei 2012

Leeringgegevens

Leerling: Anna
 Schooljaar: 2011-2012
 Afname: 2 Voorjaar
 Wijzigingsdatum: woensdag 9 mei 2012

Geboren: Groep (leerjaar): 4 (4)
 Leerkracht(en): Steenberg
 Status: Onvergrendeld

Petra Soethout-Steenbergen

SCOL Score

Categorie	Score		
Ervaringen 4,00	Praat erover wanneer hem/haar iets naars is overkomen Maakt een grapje Praat met een medeleerling over iets dat ze samen hebben meegemaakt		Soms Geregeld Vaak
Aardig 4,00	Biedt excuses aan als hij/zij onaardig heeft gedaan tegen een ander Houdt rekening met de gevoeligheden van een ander Helpt een ander Zegt iets aardigs tegen een ander		Geregeld Geregeld Geregeld Geregeld
Samen 3,67	Houdt zich aan een afspraak Draagt ideeën aan in een gezamenlijke activiteit Overlegt over de aanpak van een gezamenlijke activiteit		Geregeld Soms Geregeld
Taak 3,67	Maakt een taak af Volgt bij een taak de aanwijzingen van de leerkracht op Zet door als een taak niet direct lukt		Soms Vaak Soms
Presenteren 3,33	Vertelt iets in de groep Treedt ontspannen op voor de groep Vraagt iets aan een ander die hij/zij niet zo goed kent		Geregeld Soms Soms
Keuze 3,33	Neemt gemakkelijk een beslissing Komt uit voor een keuze die afwijkt van die van anderen Denkt na voor hij/zij iets doet		Soms Soms Geregeld
Opkomen 3,25	Zegt 'nee' als hij/zij iets niet wil Spreekt een ander er op aan als deze zich niet aan de afspraak houdt Zegt het de ander als deze onaardig tegen hem/haar doet Vraagt een ander om hulp		Soms Soms Soms Geregeld
Ruzie 4,00	Luistert bij een ruzie naar de ander Verzint een oplossing bij ruzie Gaait bij een ruzie in op wat de ander zegt		Geregeld Geregeld Geregeld

Scores

Aantal vaak 2
 Aantal geregeld 13
 Aantal soms 11
 Aantal zelden 0
 Aantal nooit 0

Totaalscore 95
 Normgroep C

Opmerking

Bijlage 10.2: Resultaten SCOL van Bart, schooljaar 2011- 2012

Oktober 2011

Leerling: Bart
Schooljaar: 2011-2012
Afname: 1 Najaar

Wijzigingsdatum: donderdag 6 oktober 2011

Geboren:
Groep (leerjaar): 4 (4)
Leerkracht(en):
Steenbergen
Status: Vergrendeld

Petra Soethout-

SCOL Score

Categorie	Score		
Ervaringen 3,33 ●	Praat erover wanneer hem/haar iets naars is overkomen Maakt een grapje Praat met een medeleerling over iets dat ze samen hebben meegemaakt	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Zelden Geregeld Geregeld
Aardig 3,00 ○	Biedt excuses aan als hij/zij onaardig heeft gedaan tegen een ander Houdt rekening met de gevoeligheden van een ander Helpt een ander Zegt iets aardigs tegen een ander	●●●●● ●●●●● ●●●●● ●●●●●	Soms Soms Soms Soms
Samen 3,00 ○	Houdt zich aan een afspraak Draagt ideeën aan in een gezamenlijke activiteit Overlegt over de aanpak van een gezamenlijke activiteit	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Soms Soms Soms
Taak 4,00 ●	Maakt een taak af Volgt bij een taak de aanwijzingen van de leerkracht op Zet door als een taak niet direct lukt	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Geregeld Geregeld Geregeld
Presenteren 3,00 ●	Vertelt iets in de groep Treedt ontspannen op voor de groep Vraagt iets aan een ander die hij/zij niet zo goed kent	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Soms Soms Soms
Keuze 3,67 ●	Neemt gemakkelijk een beslissing Komt uit voor een keuze die afwijkt van die van anderen Denkt na voor hij/zij iets doet	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Geregeld Soms Geregeld
Opkomen 3,25 ●	Zegt 'nee' als hij/zij iets niet wil Spreekt een ander er op aan als deze zich niet aan de afspraak houdt Zegt het de ander als deze onaardig tegen hem/haar doet Vraagt een ander om hulp	●●●●● ●●●●● ●●●●● ●●●●●	Geregeld Soms Soms Soms
Ruzie 3,33 ●	Luistert bij een ruzie naar de ander Verzint een oplossing bij ruzie Gaat bij een ruzie in op wat de ander zegt	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Soms Geregeld Soms

Scores

Aantal vaak	0
Aantal geregeld	9
Aantal soms	16
Aantal zelden	1
Aantal nooit	0

Totaalscore	86
Normgroep	C

Opmerking

Mei 2012

Leerling: Bart
Schooljaar: 2011-2012
Afname: 2 Voorjaar
Wijzigingsdatum: woensdag 9 mei 2012

Geboren:
Groep (leerjaar): 4 (4)
Leerkracht(en):
Status: Onvergrendeld

Petra Soethout-Steenbergen

SCOL Score

Categorie	Score		
Ervaringen 4,00 ●	Praat erover wanneer hem/haar iets naars is overkomen Maakt een grapje Praat met een medeleerling over iets dat ze samen hebben meegemaakt	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Geregeld Geregeld Geregeld
Aardig 3,50 ●	Biedt excuses aan als hij/zij onaardig heeft gedaan tegen een ander Houdt rekening met de gevoeligheden van een ander Helpt een ander Zegt iets aardigs tegen een ander	●●●●● ●●●●● ●●●●● ●●●●●	Soms Geregeld Geregeld Soms
Samen 3,67 ●	Houdt zich aan een afspraak Draagt ideeën aan in een gezamenlijke activiteit Overlegt over de aanpak van een gezamenlijke activiteit	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Geregeld Geregeld Soms
Taak 3,33 ●	Maakt een taak af Volgt bij een taak de aanwijzingen van de leerkracht op Zet door als een taak niet direct lukt	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Soms Geregeld Soms
Presenteren 3,67 ●	Vertelt iets in de groep Treedt ontspannen op voor de groep Vraagt iets aan een ander die hij/zij niet zo goed kent	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Geregeld Geregeld Soms
Keuze 3,67 ●	Neemt gemakkelijk een beslissing Komt uit voor een keuze die afwijkt van die van anderen Denkt na voor hij/zij iets doet	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Soms Geregeld Geregeld
Opkomen 3,75 ●	Zegt 'nee' als hij/zij iets niet wil Spreekt een ander er op aan als deze zich niet aan de afspraak houdt Zegt het de ander als deze onaardig tegen hem/haar doet Vraagt een ander om hulp	●●●●● ●●●●● ●●●●● ●●●●●	Geregeld Soms Geregeld Geregeld
Ruzie 4,00 ●	Luistert bij een ruzie naar de ander Verzint een oplossing bij ruzie Gaat bij een ruzie in op wat de ander zegt	●●●●● ●●●●● ●●●●●	Geregeld Geregeld Geregeld

Scores

Aantal vaak	0
Aantal geregeld	18
Aantal soms	8
Aantal zelden	0
Aantal nooit	0
Totaalscore	96
Normgroep	B

Opmerking

Bijlage 10.3: Resultaten SCOL van Sara, schooljaar 2011-2012

Oktober 2011

Leerlinggegevens

Leerling: Sara
Schooljaar: 2011-2012
Afname: 1 Najaar

Wijzigingsdatum: woensdag 12 oktober 2011

Geboren:
Groep (leerjaar): 4 (4)
Leerkracht(en): I
Steenbergen
Status: Vergrendeld

Petra Soethout-

SCOL Score

Categorie	Score		
Ervaringen 4,00	Praat erover wanneer hem/haar iets naars is overkomen Maakt een grapje Praat met een medeleerling over iets dat ze samen hebben meegemaakt	 	Geregeld Geregeld Geregeld
Aardig 3,25	Biedt excuses aan als hij/zij onaardig heeft gedaan tegen een ander Houdt rekening met de gevoeligheden van een ander Helpt een ander Zegt iets aardigs tegen een ander	 	Soms Soms Geregeld Soms
Samen 3,33	Houdt zich aan een afspraak Draagt ideeën aan in een gezamenlijke activiteit Overlegt over de aanpak van een gezamenlijke activiteit	 	Soms Geregeld Soms
Taak 3,00	Maakt een taak af Volgt bij een taak de aanwijzingen van de leerkracht op Zet door als een taak niet direct lukt	 	Soms Soms Soms
Presenteren 4,00	Vertelt iets in de groep Treedt ontspannen op voor de groep Vraagt iets aan een ander die hij/zij niet zo goed kent	 	Geregeld Geregeld Geregeld
Keuze 3,67	Neemt gemakkelijk een beslissing Komt uit voor een keuze die afwijkt van die van anderen Denkt na voor hij/zij iets doet	 	Geregeld Geregeld Soms
Opkomen 3,25	Zegt 'nee' als hij/zij iets niet wil Spreekt een ander er op aan als deze zich niet aan de afspraak houdt Zegt het de ander als deze onaardig tegen hem/haar doet Vraagt een ander om hulp	 	Geregeld Soms Soms Soms
Ruzie 3,33	Luistert bij een ruzie naar de ander Verzint een oplossing bij ruzie Gaait bij een ruzie in op wat de ander zegt	 	Soms Geregeld Soms

Scores

Aantal vaak	0
Aantal geregeld	12
Aantal soms	14
Aantal zelden	0
Aantal nooit	0
Totaalscore	90
Normgroep	C

Opmerking

Mei 2012

Leerlinggegevens

Leerling: Sara
Schooljaar: 2011-2012
Afname: 2 Voorjaar
Wijzigingsdatum: dinsdag 8 mei 2012

Geboren:
Groep (leerjaar): 4 (4)
Leerkracht(en):
Status: Onvergrendeld

Petra Soethout-Steenbergen

SCOL Score

Categorie	Score		
Ervaringen 4,00	Praat erover wanneer hem/haar iets naars is overkomen Maakt een grapje Praat met een medeleerling over iets dat ze samen hebben meegemaakt	 	Geregeld Geregeld Geregeld
Aardig 4,00	Biedt excuses aan als hij/zij onaardig heeft gedaan tegen een ander Houdt rekening met de gevoeligheden van een ander Helpt een ander Zegt iets aardigs tegen een ander	 	Geregeld Geregeld Geregeld Geregeld
Samen 4,00	Houdt zich aan een afspraak Draagt ideeën aan in een gezamenlijke activiteit Overlegt over de aanpak van een gezamenlijke activiteit	 	Geregeld Geregeld Geregeld
Taak 4,33	Maakt een taak af Volgt bij een taak de aanwijzingen van de leerkracht op Zet door als een taak niet direct lukt	 	Vaak Geregeld Geregeld
Presenteren 4,00	Vertelt iets in de groep Treedt ontspannen op voor de groep Vraagt iets aan een ander die hij/zij niet zo goed kent	 	Geregeld Geregeld Geregeld
Keuze 3,67	Neemt gemakkelijk een beslissing Komt uit voor een keuze die afwijkt van die van anderen Denkt na voor hij/zij iets doet	 	Geregeld Geregeld Soms
Opkomen 4,00	Zegt 'nee' als hij/zij iets niet wil Spreekt een ander er op aan als deze zich niet aan de afspraak houdt Zegt het de ander als deze onaardig tegen hem/haar doet Vraagt een ander om hulp	 	Geregeld Geregeld Geregeld Geregeld
Ruzie 3,33	Luistert bij een ruzie naar de ander Verzint een oplossing bij ruzie Gaait bij een ruzie in op wat de ander zegt	 	Soms Geregeld Soms

Scores

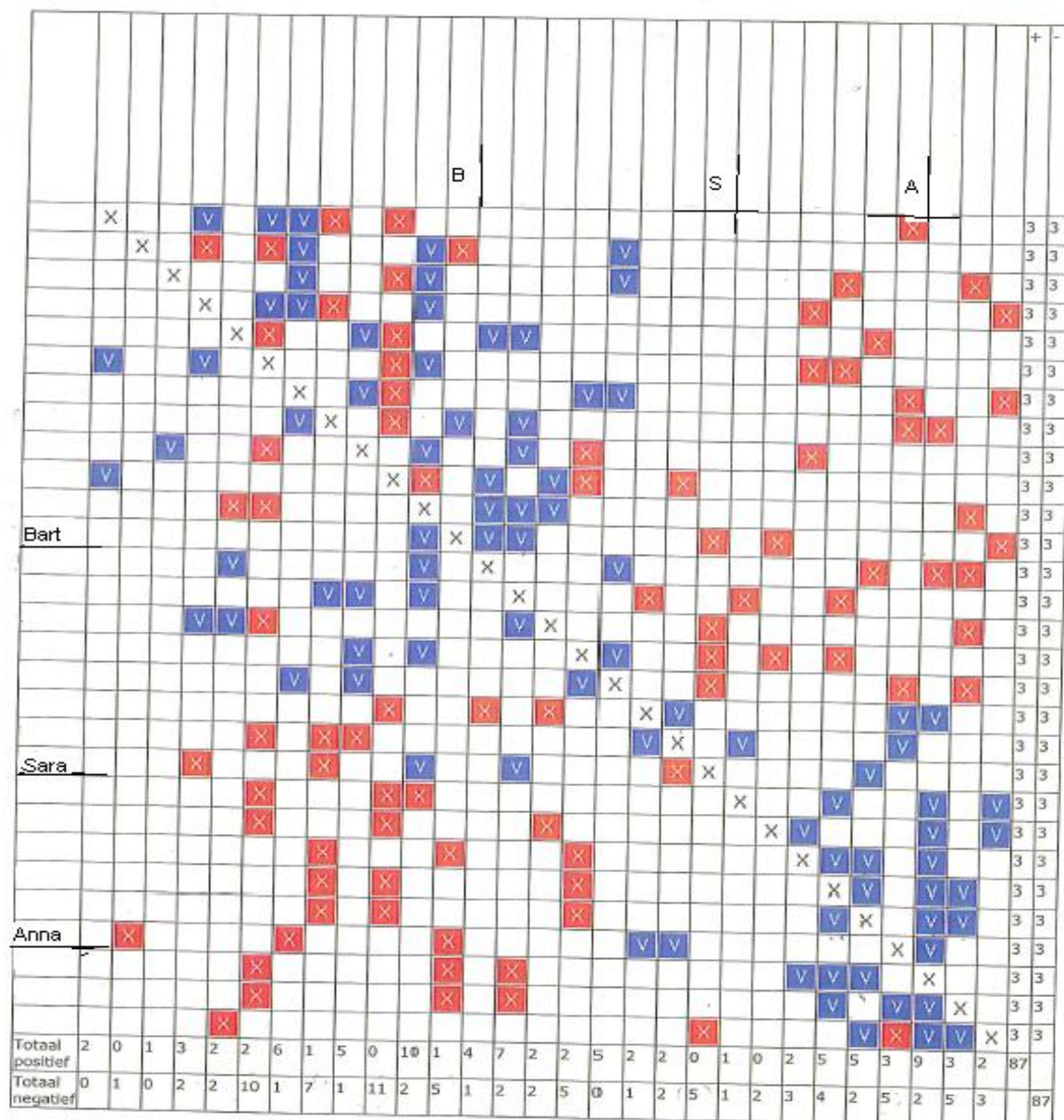
Aantal vaak	1
Aantal geregeld	22
Aantal soms	3
Aantal zelden	0
Aantal nooit	0
Totaalscore	102
Normgroep	B

Opmerking

Bijlage 11.1: Sociogram, oktober 2011

groep 4 2011-2012, groep 4 okt.2011 (sociaal), 3-10-2011

Legenda	
V	Positief
X	Negatief

© 2012 Liquid Development

Legenda	
V	Positief
X	Negatief

Bijlage 11.3: Sociogram werkgerelateerd april 2012

groep 4 2011-2012, april 2012 (werkgerelateerd), 17-4-2012

								B.									S.													
		X		V														X	X								X	3	3	
		X	X			V			X	X								V	V									3	3	
		V		X			V		X		X							V		X								3	3	
				X					V				V					X			X				X			3	3	
				X							X	V	V					V		X	X							3	3	
				V		X	V				V												X		X	X		3	3	
		V			X			X	X	X								V										3	3	
		X	X					X			X							V					V					3	3	
						X	V	X	X									V			X							3	3	
		V		X						X										V	X	X				V		3	3	
		X						X	V	V	X	X						V										3	3	
Bart				X	V	V		V			X	X	X															3	3	
					V					X	V		X		X	X	V											3	3	
				V	V	X	V		X	X					X													3	3	
					X			V							X	V	V		X	X								3	3	
		V				V		X							V		X			X						X		3	3	
					X		V	X	X						V	V		X										3	3	
			X		X	X											X						V			V	V	3	3	
					X							X	X					X		V		V			V			3	3	
Sara					X			V										X	X		X					V	V	3	3	
						X	X			X								V			X				V		V	3	3	
		X				X		X												X	V		V		V			3	3	
					X													V	X	X		X	V		V			3	3	
						X				X		X								V		X	V			V		3	3	
		V						V											X		X		X			X		3	3	
Anna						X	V					X	X					V				X		V				3	3	
							X	X					X						V		V		V		X			3	3	
								X											X			V	V		V	X	X	3	3	
																		V	X			X			V	X	V	3	3	
Totaal Positief	4	1	1	3	4	2	4	2	3	2	3	1	4	9	0	1	7	3	0	3	3	0	5	2	4	2	7	4	3	87
Totaal Negatief	4	1	4	0	2	9	2	11	4	4	3	3	3	4	1	1	0	0	8	8	1	5	0	1	0	1	2	0	5	87

Legenda	
V	Positief
X	Negatief

Bijlage 12.1: Klimaatschaal: verslag onderzoeksgroep november 2011

Verslag over: Klimaat in de klas

Voornaam	Tussenvoegsel	Achternaam	Geslacht	Kwaliteit	Sfeer
Sara		-	Meisje	4	6
Bart		-	Jongen	3	6
Anna		-	Meisje	7	5

1=zeer laag, 2=laag, 3=ondergemiddeld 4=gemiddeld 5=bovengemiddeld, 6=hoog en 7=zeer hoog

Kwaliteit onderlinge leerling-relaties: Gemiddelde = 4,67 (standaardafwijking = 2,08)

Sfeer in de klas: Gemiddelde = 5,67 (standaardafwijking = 0,58)

Verslag:

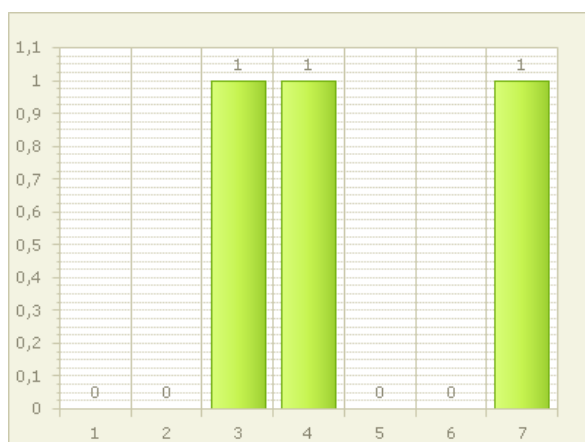
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster van de kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties bovengemiddeld en op de sfeer in de klas zeer hoog. Dit is een prima resultaat. Blijkbaar een fijne klas om mee te werken waar een uitstekende sfeer heerst.

Indien er leerlingen op het cluster onderlinge leerling-relaties of op sfeer in de klas zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, zijn dit leerlingen die zich waarschijnlijk niet veilig voelen in deze klas. Worden zij gepest of buitengesloten? Ga eens in gesprek met deze leerlingen. Neem eventueel een sociogram af in je klas om te kijken of er subgroepen zijn en wie de leidersfiguren in je klas zijn.

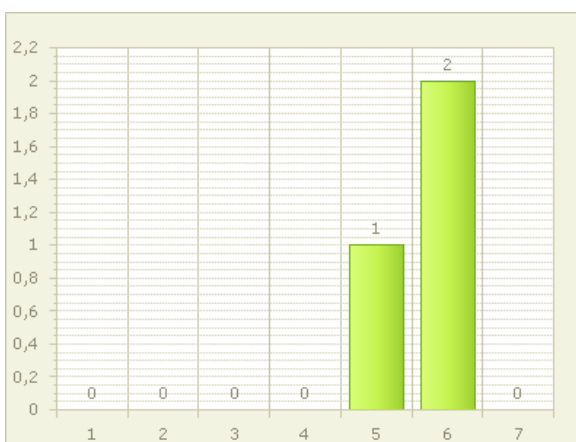
Zijn er scores van leerlingen die afwijken van de rest van de klas? Bijvoorbeeld bij een grote spreiding ($SD > 1,4$). Leerlingen hebben dan zeer uiteenlopende meningen.

Ga eens na hoe dit komt door bijvoorbeeld een gesprek met de klas te houden.

Mogelijk biedt dan de handelingswijzer van de Klimaatschaal hiervoor aanknopingspunten (Donkers,2012).

Kwaliteit onderlinge leerling-relaties

Sfeer in de klas

Voornaam	Tussenvoegsel	Achternaam	Geslacht	Orde	Interactie
Sara		-	Meisje	5	5
Bart		-	Jongen	2	2
Anna		-	Meisje	3	4

1=zeer laag, 2=laag, 3=ondergemiddeld 4=gemiddeld 5=bovengemiddeld, 6=hoog en 7=zeer hoog

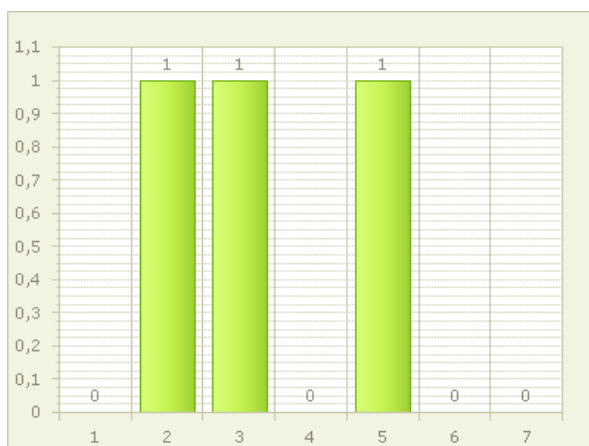
Orde in de klas: Gemiddelde = 3,33 (standaardafwijking = 1,53)

Interactie leerkracht-leerling Gemiddelde = 3,67 (standaardafwijking = 1,53)

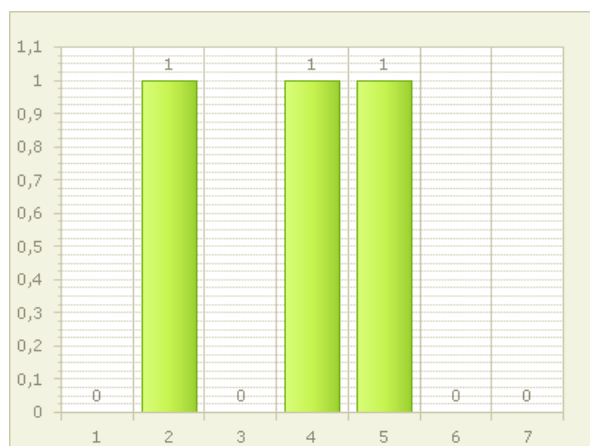
Verslag:

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op beide clusters ondergemiddeld. Dit betekent dat beide clusters aandachtspunten zijn. Ben je je hiervan bewust? Probeer eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak is. Ben je duidelijk in je verwachtingen en regels naar de leerlingen? Bedenk eens mogelijkheden om je organisatie van het leerproces, c.q. klassenmanagement van deze leerlingen te verbeteren. Ook de interactie met je leerlingen is een aandachtspunt. Is er bij de leerlingen een behoefte aan een beter contact met de leraar: mogelijk willen de leerlingen dat er meer geluisterd wordt naar hen en dat de leraar regelmatig met hen praat en positieve feedback geeft op hun functioneren. Ga eens in gesprek met deze leerlingen.

Indien er leerlingen op het cluster orde in de klas zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, probeer dan eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak kan zijn. Deze leerlingen zijn van mening dat de leraar onvoldoende orde kan houden. Zijn dit leerlingen die meer structuur nodig hebben? Indien er leerlingen op het cluster interactie zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, probeer dan eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak kan zijn. Deze leerlingen zijn van mening dat de leraar onvoldoende met hen communiceert. Zijn dit leerlingen die andere verwachtingen in de communicatie met de leraar hebben? Let zelf ook eens gericht op je wijze van communiceren met de leerlingen. Mogelijk biedt de handelingswijzer van de Klimaatschaal aanknopingspunten. Neem over drie maanden de Klimaatschaal opnieuw af om te bezien of er een verbetering heeft plaatsgevonden (Donkers,2012)..

Orde in de klas

Interactie leerkracht-leerling

Bijlage 12.2 : Klimaatschaal: verslag onderzoeksgroep april 2012

Verslag over: Klimaat in de klas

Voornaam	Tussenvoegsel	Achternaam	Geslacht	Kwaliteit	Sfeer
Sara		-	Meisje	4	5
Bart		-	Jongen	4	4
Anna		-	Meisje	3	5

1=zeer laag, 2=laag, 3=ondergemiddeld 4=gemiddeld 5=bovengemiddeld, 6=hoog en 7=zeer hoog

Kwaliteit onderlinge leerling-relaties: Gemiddelde = 3,67 (standaardafwijking = 0,58)

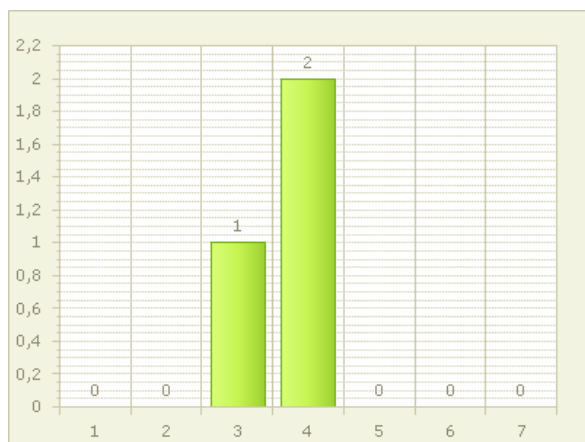
Sfeer in de klas: Gemiddelde = 4,67 (standaardafwijking = 0,58)

Verslag:

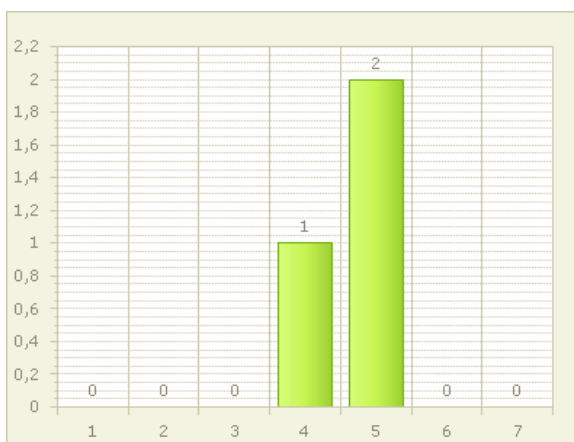
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties ondergemiddeld en op de sfeer in de klas bovengemiddeld. Dit is een onvoldoende en een ruim voldoende resultaat. De onderlinge leerling-relaties zijn daarom een aandachtspunt voor deze klas. Bedenk hoe je deze kunt verbeteren. Hoe krijg je het voor elkaar dat leerlingen onderling meer begrip voor elkaar krijgen? Indien er leerlingen op het cluster onderlinge leerling-relaties of op sfeer in de klas zorgelijk (septiel 1 of 2) scores, zijn dit leerlingen die zich waarschijnlijk niet veilig voelen in deze klas. Worden zij gepest of buitengesloten?. Ga eens in gesprek met deze leerlingen. Neem eventueel een sociogram af in je klas om te kijken of er subgroepen zijn en wie de leidersfiguren in je klas zijn of werk eens met sfeerversterker en energizers.

Zijn er scores van leerlingen die afwijken van de rest van de klas? Bijvoorbeeld bij een grote spreiding ($SD > 1,4$). Leerlingen hebben dan zeer uiteenlopende meningen. Ga eens na hoe dit komt door bijvoorbeeld een gesprek met de klas te houden.

Mogelijk biedt de handelingswijzer van de Klimaatschaal hiervoor aanknopingspunten. Neem over drie maanden de Klimaatschaal opnieuw af om te bezien of er een verbetering heeft plaatsgevonden . (Donkers,2012).

Kwaliteit onderlinge leerling-relaties

Sfeer in de klas

Voornaam	Tussenvoegsel	Achternaam	Geslacht	Orde	Interactie
Sara		-	Meisje	4	5
Bart		-	Jongen	2	4
Anna		-	Meisje	3	5

1=zeer laag, 2=laag, 3=ondergemiddeld 4=gemiddeld 5=bovengemiddeld, 6=hoog en 7=zeer hoog

Orde in de klas: Gemiddelde = 3,00 (standaardafwijking = 1,00)

Interactie leerkracht-leerling Gemiddelde = 4,67 (standaardafwijking = 0,58)

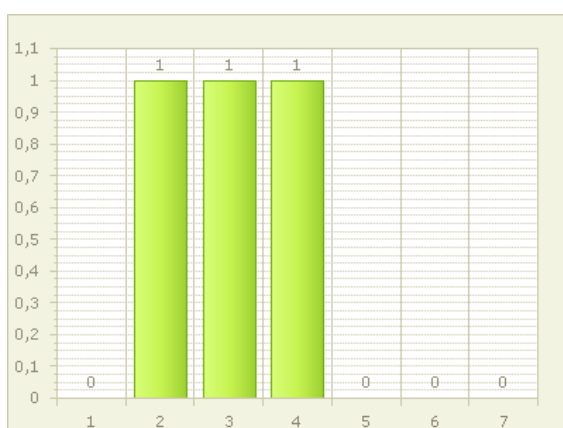
Verslag:

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster orde in de klas laag. Dit is een zorgelijk resultaat en verdient je aandacht. Veel leerlingen zijn van mening dat de leraar geen orde kan houden. Probeer eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak is. Ben je duidelijk in je verwachtingen en regels naar de leerlingen? Bedenk eens mogelijkheden om je organisatie van het leerproces, c.q. klassenmanagement van deze leerlingen te verbeteren.

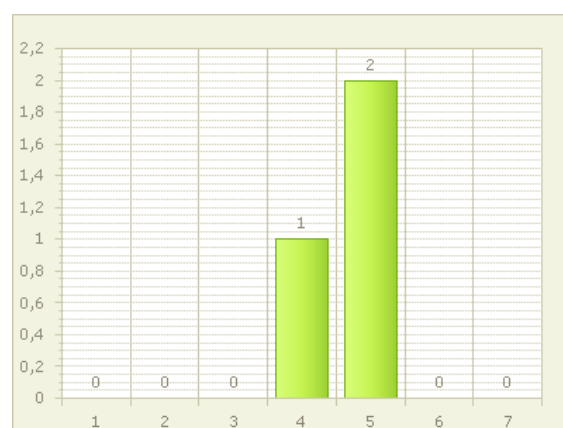
Op het cluster interactie met de klas scoort de klas bovengemiddeld. Dit is een ruim voldoende resultaat.

Indien er leerlingen op het cluster interactie zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, probeer dan eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak kan zijn. Deze leerlingen zijn van mening dat de leraar onvoldoende met hen communiceert. Zijn dit leerlingen die andere verwachtingen in de communicatie met de leraar hebben?

Mogelijk biedt de handelingswijzer van de Klimaatschaal hiervoor aanknopingspunten. Vraag hierbij extra ondersteuning en begeleiding en neem over drie maanden de Klimaatschaal opnieuw af om te bezien of er een verbetering op het cluster orde heeft plaatsgevonden (Donkers,2012).

Orde in de klas

Interactie leerkracht-leerling

Bijlage 12.3: Klimaatschaal groep 4 november 2011

Verslag over: Klimaat in de klas

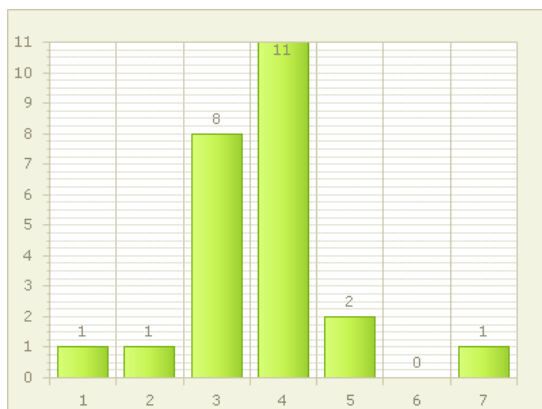
Kwaliteit onderlinge leerling-relaties: Gemiddelde = 3,67 (standaardafwijking = 1,13)

Sfeer in de klas: Gemiddelde = 4,79 (standaardafwijking = 1,53)

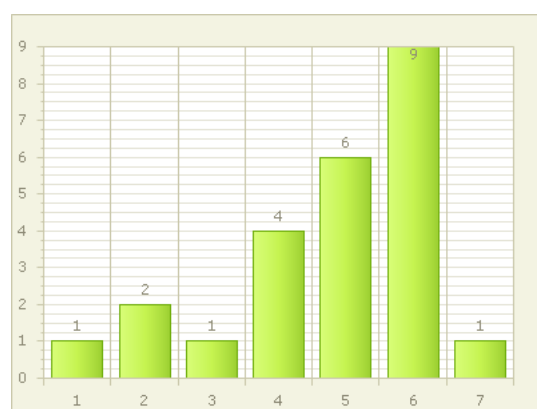
Verslag:

In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties ondergemiddeld en op de sfeer in de klas bovengemiddeld. Dit is een onvoldoende en een ruim voldoende resultaat. De onderlinge leerling-relaties zijn daarom een aandachtspunt voor deze klas. Bedenk hoe je deze kunt verbeteren. Hoe krijg je het voor elkaar dat leerlingen onderling meer begrip voor elkaar krijgen? Indien er leerlingen op het cluster onderlinge leerling-relaties of op sfeer in de klas zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, zijn dit leerlingen die zich waarschijnlijk niet veilig voelen in deze klas. Worden zij gepest of buitengesloten?. Ga eens in gesprek met deze leerlingen. Neem eventueel een sociogram af in je klas om te kijken of er subgroepen zijn en wie de leidersfiguren in je klas zijn of werk eens met sfeerversterker en energizers.

Zijn er scores van leerlingen die afwijken van de rest van de klas? Bijvoorbeeld bij een grote spreiding ($SD > 1,4$). Leerlingen hebben dan zeer uiteenlopende meningen. Ga eens na hoe dit komt door bijvoorbeeld een gesprek met de klas te houden. Mogelijk biedt de handelingswijzer van de Klimaatschaal hiervoor aanknopingspunten. Neem over drie maanden de Klimaatschaal opnieuw af om te bezien of er een verbetering heeft plaatsgevonden (Donkers,2012)..

Kwaliteit onderlinge leerling-relaties

Sfeer in de klas

Orde in de klas: Gemiddelde = 3,42 (standaardafwijking = 1,10)
Interactie leerkracht-leerling Gemiddelde = 3,96 (standaardafwijking = 1,00)

Verslag:

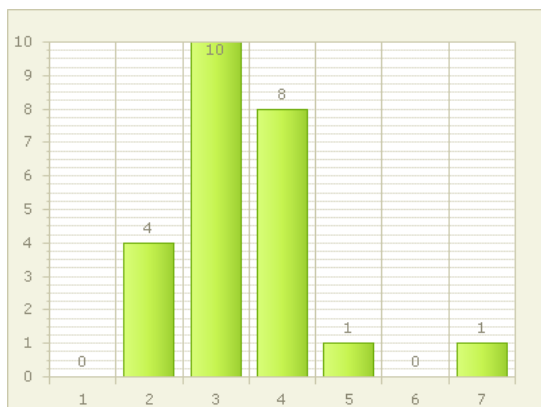
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op het cluster 'orde in de klas' ondergemiddeld. Dit is een onvoldoende resultaat en daarom een aandachtspunt. Ben je je hiervan bewust? Probeer eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak is. Ben je duidelijk in je verwachtingen en regels naar de leerlingen? Bedenk eens mogelijkheden om je organisatie van het leerproces, c.q. klassenmanagement van deze leerlingen te verbeteren.

Op het cluster interactie scoort de klas gemiddeld. Dit is een voldoende resultaat. Indien er leerlingen op het cluster orde in de klas zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, probeer dan eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak kan zijn. Deze leerlingen zijn van mening dat de leraar onvoldoende orde kan houden. Zijn dit leerlingen die meer structuur nodig hebben?

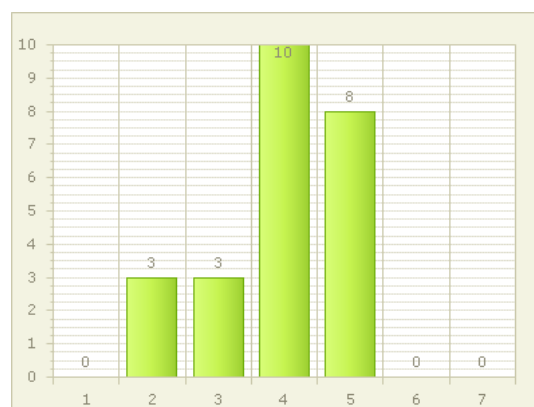
Indien er leerlingen op het cluster interactie zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, probeer dan eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak kan zijn. Deze leerlingen zijn van mening dat de leraar onvoldoende met hen communiceert. Zijn dit leerlingen die andere verwachtingen in de communicatie met de leraar hebben?

Zijn er scores van leerlingen die afwijken van de rest van de klas? Bijvoorbeeld bij een grote spreiding ($SD > 1,4$). Leerlingen hebben dan zeer uiteenlopende meningen. Ga eens na hoe dit komt?

Mogelijk biedt de handelingswijzer van de Klimaatschaal aanknopingspunten. Neem eventueel over drie maanden de Klimaatschaal opnieuw af om te bezien of er een verbetering op het cluster orde heeft plaatsgevonden (Donkers, 2012)..

Orde in de klas

Interactie leerkracht-leerling

Verslag over: Klimaat in de klas

Kwaliteit onderlinge leerling-relaties: Gemiddelde = 3,31 (standaardafwijking = 0,89)

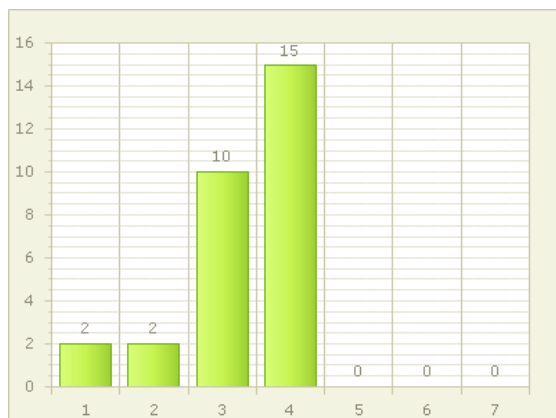
Sfeer in de klas: Gemiddelde = 4,52 (standaardafwijking = 1,06)

Verslag:

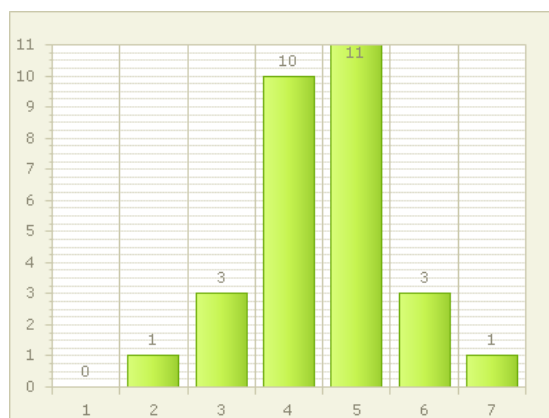
In vergelijking met de normgroep scoort deze klas op de kwaliteit van de onderlinge leerling-relaties ondergemiddeld en op de sfeer in de klas bovengemiddeld. Dit is een onvoldoende en een ruim voldoende resultaat. De onderlinge leerling-relaties zijn daarom een aandachtspunt voor deze klas. Bedenk hoe je deze kunt verbeteren. Hoe krijg je het voor elkaar dat leerlingen onderling meer begrip voor elkaar krijgen? Indien er leerlingen op het cluster onderlinge leerling-relaties of op sfeer in de klas zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, zijn dit leerlingen die zich waarschijnlijk niet veilig voelen in deze klas. Worden zij gepest of buitengesloten?. Ga eens in gesprek met deze leerlingen. Neem eventueel een sociogram af in je klas om te kijken of er subgroepen zijn en wie de leidersfiguren in je klas zijn of werk eens met sfeerversterker en energizers.

Zijn er scores van leerlingen die afwijken van de rest van de klas? Bijvoorbeeld bij een grote spreiding ($SD > 1,4$). Leerlingen hebben dan zeer uiteenlopende meningen. Ga eens na hoe dit komt door bijvoorbeeld een gesprek met de klas te houden.

Mogelijk biedt de handelingswijzer van de Klimaatschaal hiervoor aanknopingspunten. Neem over drie maanden de Klimaatschaal opnieuw af om te bezien of er een verbetering heeft plaatsgevonden (Donkers,2012).

Kwaliteit onderlinge leerling-relaties

Sfeer in de klas

Orde in de klas: Gemiddelde = 3,76 (standaardafwijking = 1,30)
Interactie leerkracht-leerling Gemiddelde = 4,31 (standaardafwijking = 1,20)

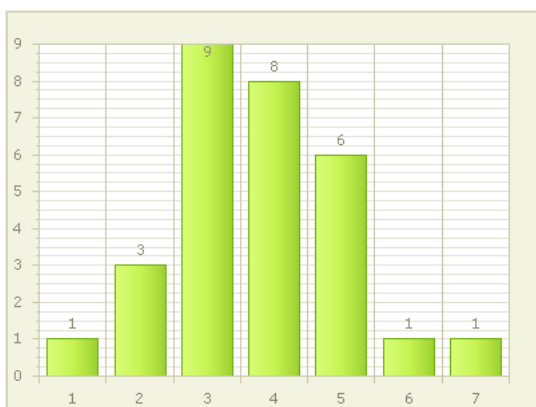
Verslag:

In vergelijking met de normgroep scoort de klas op het cluster 'orde in de klas' gemiddeld en op 'interactie met leerlingen' bovengemiddeld. Dat is een voldoende tot ruim voldoende resultaat. De leerlingen ervaren dat je voldoende orde houdt in de klas en dat de communicatie met hen ruim voldoende is.

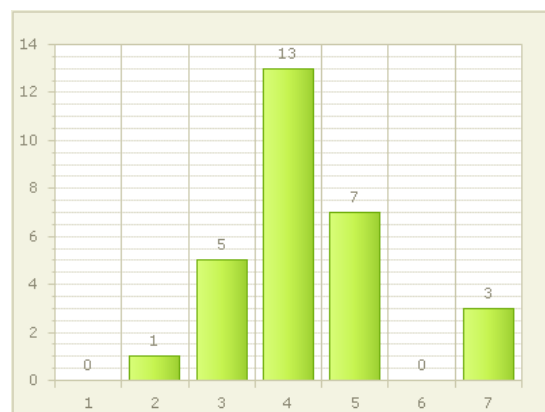
Indien er leerlingen op het cluster orde in de klas zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, probeer dan eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak kan zijn. Zijn dit leerlingen die meer structuur nodig hebben?. Ben je duidelijk in je verwachtingen en regels naar deze leerlingen? Ga eens in gesprek met deze leerlingen.

Indien er leerlingen op het cluster interactie in de klas zorgelijk (septiel 1 of 2) scoren, probeer dan eens te achterhalen wat hiervan de oorzaak kan zijn. Deze leerlingen hebben blijkbaar andere verwachtingen in de communicatie met de leraar. Is er bij deze leerlingen een behoefte aan een beter contact met de leraar: mogelijk willen de leerlingen dat er meer geluisterd wordt naar hen en dat de leraar regelmatig met hen praat en positieve feedback geeft op hun functioneren. Ga eens in gesprek met deze leerlingen.

Zijn er scores van leerlingen die afwijken van de rest van de klas? Bijvoorbeeld bij een grote spreiding ($SD > 1,4$). Leerlingen hebben dan zeer uiteenlopende meningen. Ga eens na hoe dit komt? Mogelijk biedt dan de handelingswijzer van de Klimaatschaal aanknopingspunten (Donkers, 2012)..

Orde in de klas

Interactie leerkracht-leerling

Bijlage 13: Klimaatschaal vragenlijsten

Naam : Anna

Datum : december 2011

Klassen Klimaatschaal

Jij en je klas

		 BIJNA NOOIT	 SOMS	 VAAK	 BIJNA ALTID
1	Ik vind mijn klas leuk	1	2	3	4
2	Kinderen in mijn klas maken ruzie met elkaar	1	2	3	4
3	Ik kan goed met de meeste kinderen in mijn klas spelen	1	2	3	4
4	Er zijn kinderen in mijn klas die spullen van anderen kapot maken	1	2	3	4
5	Als ik problemen heb, word ik door andere kinderen in mijn klas geholpen	1	2	3	4
6	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar na schooltijd pesten	1	2	3	4
7	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar uitschelden	1	2	3	4
8	In mijn klas worden kinderen gepest	1	2	3	4
9	In mijn klas roddelen kinderen over elkaar	1	2	3	4
10	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar wel eens slaan of schoppen	1	2	3	4
11	Ik voel me in mijn klas op mijn gemak	1	2	3	4
12	Ik zit liever in mijn klas dan in een andere klas	1	2	3	4
13	Ik werk graag samen met andere kinderen aan een opdracht	1	2	3	4
14	Ik vind de kinderen in mijn klas aardig	1	2	3	4
15	In mijn klas word je uitgelachen als je een domme vraag stelt	1	2	3	4
16	Ik denk dat de kinderen in mijn klas mij wel aardig vinden	1	2	3	4

Klassen Klimaatschaal

Jij en je juf

		 BIJNA NOOIT	 SOMS	 VAAK	 BIJNA ALTID
1	Tijdens de les van de juf wordt er in mijn klas veel lawaai gemaakt	1	2	3	4
2	Ik krijg graag les van mijn juf	1	2	3	4
3	Als andere kinderen kletsen tijdens de les van juf kan ik moeilijk opletten	1	2	3	4
4	Bij mijn juf begrijp ik niet zo goed wat ik moet doen	1	2	3	4
5	Ik vind mijn juf aardig	1	2	3	4
6	Het kost mijn juf veel tijd om mijn klas stil te krijgen	1	2	3	4
7	Mijn juf vindt het leuk om aan mijn klas les te geven	1	2	3	4
8	Mijn juf is vrolijk	1	2	3	4
9	Mijn juf zegt regelmatig dat we goed gewerkt hebben	1	2	3	4
10	Bij mijn juf is het rustig tijdens de les	1	2	3	4
11	Mijn juf stelt ons op ons gemak als we een toets moeten maken	1	2	3	4
12	Bij juf is het snel stil in de klas zodat we vlug met de les kunnen beginnen	1	2	3	4
13	Aan mijn juf kan ik mijn problemen vertellen	1	2	3	4
14	Mijn juf geeft aandacht aan alle kinderen	1	2	3	4
15	Mijn juf geeft complimentjes als we het goed hebben gedaan	1	2	3	4
16	Mijn juf heeft belangstelling voor de kinderen in de klas	1	2	3	4
17	Mijn juf helpt me als ik iets niet kan	1	2	3	4

Naam : Anna

Datum : april 2012

Jij en je klas

		 BIJNA NOOIT	 SOMS	 VAAK	 BIJNA ALTIJD
1	Ik vind mijn klas leuk	1	2	3	4
2	Kinderen in mijn klas maken ruzie met elkaar	1	2	3	4
3	Ik kan goed met de meeste kinderen in mijn klas spelen	1	2	3	4
4	Er zijn kinderen in mijn klas die spullen van anderen kapot maken	1	2	3	4
5	Als ik problemen heb, word ik door andere kinderen in mijn klas geholpen	1	2	3	4
6	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar na schooltijd pesten	1	2	3	4
7	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar uitschelden	1	2	3	4
8	In mijn klas worden kinderen gepest	1	2	3	4
9	In mijn klas roddelen kinderen over elkaar	1	2	3	4
10	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar wel eens slaan of schoppen	1	2	3	4
11	Ik voel me in mijn klas op mijn gemak	1	2	3	4
12	Ik zit liever in mijn klas dan in een andere klas	1	2	3	4
13	Ik werk graag samen met andere kinderen aan een opdracht	1	2	3	4
14	Ik vind de kinderen in mijn klas aardig	1	2	3	4
15	In mijn klas word je uitgelachen als je een domme vraag stelt	1	2	3	4
16	Ik denk dat de kinderen in mijn klas mij wel aardig vinden	1	2	3	4

Naam : Anna

Datum : april 2012

Jij en je juf

		 BIJNA NOOIT	 SOMS	 VAAK	 BIJNA ALTIJD
1	Tijdens de les van de juf wordt er in mijn klas veel lawaai gemaakt	1	2	3	4
2	Ik krijg graag les van mijn juf	1	2	3	4
3	Als andere kinderen kletsen tijdens de les van juf kan ik moeilijk opletten	1	2	3	4
4	Bij mijn juf begrijp ik niet zo goed wat ik moet doen	1	2	3	4
5	Ik vind mijn juf aardig	1	2	3	4
6	Het kost mijn juf veel tijd om mijn klas stil te krijgen	1	2	3	4
7	Mijn juf vindt het leuk om aan mijn klas les te geven	1	2	3	4
8	Mijn juf is vrolijk	1	2	3	4
9	Mijn juf zegt regelmatig dat we goed gewerkt hebben	1	2	3	4
10	Bij mijn juf is het rustig tijdens de les	1	2	3	4
11	Mijn juf stelt ons op ons gemak als we een toets moeten maken	1	2	3	4
12	Bij juf is het snel stil in de klas zodat we vlug met de les kunnen beginnen	1	2	3	4
13	Aan mijn juf kan ik mijn problemen vertellen	1	2	3	4
14	Mijn juf geeft aandacht aan alle kinderen	1	2	3	4
15	Mijn juf geeft complimentjes als we het goed hebben gedaan	1	2	3	4
16	Mijn juf heeft belangstelling voor de kinderen in de klas	1	2	3	4
17	Mijn juf helpt me als ik iets niet kan	1	2	3	4

Bijlage 13.2: Klimaatschaal vragenlijst van Bart

Naam : Bart

Datum : december 2011

Jij en je klas

		BIJNA NOOIT	SOMS	VAAK	BIJNA ALTIJD
1	Ik vind mijn klas leuk	1	2	3	4
2	Kinderen in mijn klas maken ruzie met elkaar	1	2	3	4
3	Ik kan goed met de meeste kinderen in mijn klas spelen	1	2	3	4
4	Er zijn kinderen in mijn klas die spullen van anderen kapot maken	1	2	3	4
5	Als ik problemen heb, word ik door andere kinderen in mijn klas geholpen	1	2	3	4
6	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar na schooltijd pesten	1	2	3	4
7	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar uitschelden	1	2	3	4
8	In mijn klas worden kinderen gepest	1	2	3	4
9	In mijn klas roddelen kinderen over elkaar	1	2	3	4
10	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar wel eens slaan of schoppen	1	2	3	4
11	Ik voel me in mijn klas op mijn gemak	1	2	3	4
12	Ik zit liever in mijn klas dan in een andere klas	1	2	3	4
13	Ik werk graag samen met andere kinderen aan een opdracht	1	2	3	4
14	Ik vind de kinderen in mijn klas aardig	1	2	3	4
15	In mijn klas word je uitgelachen als je een domme vraag stelt	1	2	3	4
16	Ik denk dat de kinderen in mijn klas mij wel aardig vinden	1	2	3	4

Naam : Bart

Datum: december 2011

Jij en je juf

		BIJNA NOOIT	SOMS	VAAK	BIJNA ALTIJD
1	Tijdens de les van de juf wordt er in mijn klas veel lawaai gemaakt	1	2	3	4
2	Ik krijg graag les van mijn juf	1	2	3	4
3	Als andere kinderen kietsen tijdens de les van juf kan ik moeilijk opletten	1	2	3	4
4	Bij mijn juf begrijp ik niet zo goed wat ik moet doen	1	2	3	4
5	Ik vind mijn juf aardig	1	2	3	4
6	Het kost mijn juf veel tijd om mijn klas stil te krijgen	1	2	3	4
7	Mijn juf vindt het leuk om aan mijn klas les te geven	1	2	3	4
8	Mijn juf is vrolijk	1	2	3	4
9	Mijn juf zegt regelmatig dat we goed gewerkt hebben	1	2	3	4
10	Bij mijn juf is het rustig tijdens de les	1	2	3	4
11	Mijn juf stelt ons op ons gemak als we een toets moeten maken	1	2	3	4
12	Bij juf is het snel stil in de klas zodat we vlug met de les kunnen beginnen	1	2	3	4
13	Aan mijn juf kan ik mijn problemen vertellen	1	2	3	4
14	Mijn juf geeft aandacht aan alle kinderen	1	2	3	4
15	Mijn juf geeft complimentjes als we het goed hebben gedaan	1	2	3	4
16	Mijn juf heeft belangstelling voor de kinderen in de klas	1	2	3	4
17	Mijn juf helpt me als ik iets niet kan	1	2	3	4

Jij en je klas

					
		BIJNA NOOIT	SOMS	VAAK	BIJNA ALTIJD
1	Ik vind mijn klas leuk	1	2	3	4
2	Kinderen in mijn klas maken ruzie met elkaar	1	2	3	4
3	Ik kan goed met de meeste kinderen in mijn klas spelen	1	2	3	4
4	Er zijn kinderen in mijn klas die spullen van anderen kapot maken	1	2	3	4
5	Als ik problemen heb, word ik door andere kinderen in mijn klas geholpen	1	2	3	4
6	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar na schooltijd pesten	1	2	3	4
7	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar uitschelden	1	2	3	4
8	In mijn klas worden kinderen gepest	1	2	3	4
9	In mijn klas roddelen kinderen over elkaar	1	2	3	4
10	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar wel eens slaan of schoppen	1	2	3	4
11	Ik voel me in mijn klas op mijn gemak	1	2	3	4
12	Ik zit liever in mijn klas dan in een andere klas	1	2	3	4
13	Ik werk graag samen met andere kinderen aan een opdracht	1	2	3	4
14	Ik vind de kinderen in mijn klas aardig	1	2	3	4
15	In mijn klas word je uitgelachen als je een domme vraag stelt	1	2	3	4
16	Ik denk dat de kinderen in mijn klas mij wel aardig vinden	1	2	3	4

Jij en je juf

					
		BIJNA NOOIT	SOMS	VAAK	BIJNA ALTIJD
1	Tijdens de les van de juf wordt er in mijn klas veel lawaai gemaakt	1	2	3	4
2	Ik krijg graag les van mijn juf	1	2	3	4
3	Als andere kinderen kletsen tijdens de les van juf kan ik moeilijk opletten	1	2	3	4
4	Bij mijn juf begrijp ik niet zo goed wat ik moet doen	1	2	3	4
5	Ik vind mijn juf aardig	1	2	3	4
6	Het kost mijn juf veel tijd om mijn klas stil te krijgen	1	2	3	4
7	Mijn juf vindt het leuk om aan mijn klas les te geven	1	2	3	4
8	Mijn juf is vrolijk	1	2	3	4
9	Mijn juf zegt regelmatig dat we goed gewerkt hebben	1	2	3	4
10	Bij mijn juf is het rustig tijdens de les	1	2	3	4
11	Mijn juf stelt ons op ons gemak als we een toets moeten maken	1	2	3	4
12	Bij juf is het snel stil in de klas zodat we vlug met de les kunnen beginnen	1	2	3	4
13	Aan mijn juf kan ik mijn problemen vertellen	1	2	3	4
14	Mijn juf geeft aandacht aan alle kinderen	1	2	3	4
15	Mijn juf geeft complimentjes als we het goed hebben gedaan	1	2	3	4
16	Mijn juf heeft belangstelling voor de kinderen in de klas	1	2	3	4
17	Mijn juf helpt me als ik iets niet kan	1	2	3	4

Bijlage 13.3: Klimaatschaal vragenlijst van Sara

Klassen Klimaat Schaal

Naam : Sara Datum : december 2012

Jij en je klas

		 BIJNA NOOIT	 SOMS	 VAAK	 BIJNA ALTIJD
1	Ik vind mijn klas leuk	1	2	3	4
2	Kinderen in mijn klas maken ruzie met elkaar	1	2	3	4
3	Ik kan goed met de meeste kinderen in mijn klas spelen	1	2	3	4
4	Er zijn kinderen in mijn klas die spullen van anderen kapot maken	1	2	3	4
5	Als ik problemen heb, word ik door andere kinderen in mijn klas geholpen	1	2	3	4
6	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar na schooltijd pesten	1	2	3	4
7	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar uitschelden	1	2	3	4
8	In mijn klas worden kinderen gepest	1	2	3	4
9	In mijn klas roddelen kinderen over elkaar	1	2	3	4
10	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar wel eens slaan of schoppen	1	2	3	4
11	Ik voel me in mijn klas op mijn gemak	1	2	3	4
12	Ik zit liever in mijn klas dan in een andere klas	1	2	3	4
13	Ik werk graag samen met andere kinderen aan een opdracht	1	2	3	4
14	Ik vind de kinderen in mijn klas aardig	1	2	3	4
15	In mijn klas word je uitgelachen als je een domme vraag stelt	1	2	3	4
16	Ik denk dat de kinderen in mijn klas mij wel aardig vinden	1	2	3	4

Klassen Klimaat Schaal

Naam : Sara Datum : december 2012

Jij en je juf

		 BIJNA NOOIT	 SOMS	 VAAK	 BIJNA ALTIJD
1	Tijdens de les van de juf wordt er in mijn klas veel lawaai gemaakt	1	2	3	4
2	Ik krijg graag les van mijn juf	1	2	3	4
3	Als andere kinderen kletsen tijdens de les van juf kan ik moeilijk opletten	1	2	3	4
4	Bij mijn juf begrijp ik niet zo goed wat ik moet doen	1	2	3	4
5	Ik vind mijn juf aardig	1	2	3	4
6	Het kost mijn juf veel tijd om mijn klas stil te krijgen	1	2	3	4
7	Mijn juf vindt het leuk om aan mijn klas les te geven	1	2	3	4
8	Mijn juf is vrolijk	1	2	3	4
9	Mijn juf zegt regelmatig dat we goed gewerkt hebben	1	2	3	4
10	Bij mijn juf is het rustig tijdens de les	1	2	3	4
11	Mijn juf stelt ons op ons gemak als we een toets moeten maken	1	2	3	4
12	Bij juf is het snel stil in de klas zodat we vlug met de les kunnen beginnen	1	2	3	4
13	Aan mijn juf kan ik mijn problemen vertellen	1	2	3	4
14	Mijn juf geeft aandacht aan alle kinderen	1	2	3	4
15	Mijn juf geeft complimentjes als we het goed hebben gedaan	1	2	3	4
16	Mijn juf heeft belangstelling voor de kinderen in de klas	1	2	3	4
17	Mijn juf helpt me als ik iets niet kan	1	2	3	4

Naam : Sara

datum: april 2012

Klassen Klimaat Schaal

Jij en je klas

					
		BIJNA NOOIT	SOMS	VAAK	BIJNA ALTIJD
1	Ik vind mijn klas leuk	1	2	3	4
2	Kinderen in mijn klas maken ruzie met elkaar	1	2	3	4
3	Ik kan goed met de meeste kinderen in mijn klas spelen	1	2	3	4
4	Er zijn kinderen in mijn klas die spullen van anderen kapot maken	1	2	3	4
5	Als ik problemen heb, word ik door andere kinderen in mijn klas geholpen	1	2	3	4
6	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar na schooltijd pesten	1	2	3	4
7	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar uitschelden	1	2	3	4
8	In mijn klas worden kinderen gepest	1	2	3	4
9	In mijn klas roddelen kinderen over elkaar	1	2	3	4
10	Er zijn kinderen in mijn klas die elkaar wel eens slaan of schoppen	1	2	3	4
11	Ik voel me in mijn klas op mijn gemak	1	2	3	4
12	Ik zit liever in mijn klas dan in een andere klas	1	2	3	4
13	Ik werk graag samen met andere kinderen aan een opdracht	1	2	3	4
14	Ik vind de kinderen in mijn klas aardig	1	2	3	4
15	In mijn klas word je uitgelachen als je een domme vraag stelt	1	2	3	4
16	Ik denk dat de kinderen in mijn klas mij wel aardig vinden	1	2	3	4

Naam : Sara

datum: april 2012

Klassen Klimaat Schaal

Jij en je juf

					
		BIJNA NOOIT	SOMS	VAAK	BIJNA ALTIJD
1	Tijdens de les van de juf wordt er in mijn klas veel lawaai gemaakt	1	2	3	4
2	Ik krijg graag les van mijn juf	1	2	3	4
3	Als andere kinderen kletsen tijdens de les van juf kan ik moeilijk opletten	1	2	3	4
4	Bij mijn juf begrijp ik niet zo goed wat ik moet doen	1	2	3	4
5	Ik vind mijn juf aardig	1	2	3	4
6	Het kost mijn juf veel tijd om mijn klas stil te krijgen	1	2	3	4
7	Mijn juf vindt het leuk om aan mijn klas les te geven	1	2	3	4
8	Mijn juf is vrolijk	1	2	3	4
9	Mijn juf zegt regelmatig dat we goed gewerkt hebben	1	2	3	4
10	Bij mijn juf is het rustig tijdens de les	1	2	3	4
11	Mijn juf stelt ons op ons gemak als we een toets moeten maken	1	2	3	4
12	Bij juf is het snel stil in de klas zodat we vlug met de les kunnen beginnen	1	2	3	4
13	Aan mijn juf kan ik mijn problemen vertellen	1	2	3	4
14	Mijn juf geeft aandacht aan alle kinderen	1	2	3	4
15	Mijn juf geeft complimentjes als we het goed hebben gedaan	1	2	3	4
16	Mijn juf heeft belangstelling voor de kinderen in de klas	1	2	3	4
17	Mijn juf helpt me als ik iets niet kan	1	2	3	4

Bijlage 14: Het (h) oorspel

thema 2
les 1

(H)oorspel

Wil je dit spel spelen?

Je hebt een dobbelsteen nodig. En voor iedere speler een pion of een knoop.
Als het jouw beurt is, gooi je met de dobbelsteen.
Je mag je pion zoveel hokjes verder zetten als het getal dat je gooide.

Als je op een hokje met een opdracht komt te staan, voer de opdracht dan uit. Als je dat gedaan hebt, mag je één hokje verder gaan staan.

Spelregels

1. Wacht rustig op je beurt (anders 1 beurt overslaan).
2. Luister goed als iemand de beurt heeft (anders 2 plaatsen terug).
3. Praat niet voor je beurt (anders 3 plaatsen terug).
4. Gooi niets om (anders 2 plaatsen terug).

Methode Leefstijl